

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**OSMANLI ULEMÂSININ ŞİÂ'YA BAKIŞI:
KADIZÂDE MEHMED EFENDİ (ö.1582-1635) ÖRNEĞİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

Sümeyye MOLLAİBRAHİMOĞLU

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR**

**RİZE
2022**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında, Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR danışmanlığında, Sümeyye MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından hazırlanan *Osmanlı Ulemâsının Şîa'ya Bakışı: Kadızâde Mehmed Efendi (ö.1582-1635) Örneği* adlı bu tez çalışması, 17.08.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Unvanı, Adı-Soyadı

İmza

Başkan

:

Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR

Üye

:

Dr. Öğretim Üyesi Aydın BAYRAM

Üye

:

Dr. Öğretim Üyesi Ümit ERKAN

ETİK BEYAN

Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Osmanlı Ulemâsının Şîa’ya Bakışı: Kadızâde Mehmed Efendi (ö.1582-1635) Örneği” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

05/08/2022

Sümeyye MOLLAİBRAHİMOĞLU

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Osmanlı ulemâsından Balıkesirli Kadızâde Mehmed Efendi'nin Şîa'ya bakışının ele alınması hedeflenmiştir. Bu bağlamda Kadızâde'nin yaşadığı asırda Osmanlı Devleti'nin siyasî durumundan; Osmanlı-İran ilişkilerinden; Kadızâde Mehmed Efendi'den önce Osmanlı ulemâsından Şîa hakkında eser telifinde bulunan belli başlı alimlerden ve eserleri bağlamında Şîa'ya yaklaşımlarından; Kadızâde'nin hayatı, eserleri ve Kadızâdeliler hareketindeki etkisinden bahsedilmektedir. Genel anlamda 15.-17. yüzyıl arası Osmanlı ulemâsının Şîa'ya yaklaşımının ve Kadızâde Mehmed Efendi perspektifinden Ehl-i Sünnet'in Şîa'yı nasıl değerlendirdiğinin görülmesi açısından önemli bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Çalışma sürecinde ilmî birikimiyle destekle bulunup, değerli vaktiyle bana her zaman yardımcı olan başta kıymetli danışmanım Prof. Dr. Ahmet İshak Demir'e, tezimi inceleyip iyileşmesi yolunda önerilerini esirgemeyen jüri üyelerim Dr. Öğretim üyesi Aydın Bayram ve Dr. Öğretim Üyesi Ümit Erkan'a, ilmî birikimi ve tercüme edilmesi gereken yerlerdeki yardımları dolayısıyla Prof. Dr. Süleyman Mollaibrahimoğlu ve Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Hanefi Suluoğlu'na, tezimin şekillenmesinde bana desteklerini sunan Dr. Ali Durmuş'a, yazma eserlerin teminini sağlayan başta Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi olmak üzere Türkiye Yazma Eserler Kurumuna bağlı bütün yazma eser kütüphanesi personellerine teşekkürümü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamda eserleri tercümede yardımlarını esirgemeyen Hibe Memes'e ve her zaman desteklerini üzerimde hissettiğim kıymetli aileme teşekkür ederim. Çalışmanın nihaî gayeye hizmet etmesini Yüce Allah'tan niyaz ederim.

Sümeyye MOLLAİBRAHİMOĞLU

2022/RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
1. KADIZÂDE MEHMED EFENDİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI.....	5
1.1. Kadızâde Mehmed Efendi’nin Yaşadığı Asırda Siyasî Hayat ve Ulemânın Şîa’ya Bakışı.....	5
1.1.1. Kadızade Mehmed Efendi’nin Yaşadığı Dönemde Siyasî ve Sosyal Hayat ..	5
1.1.2. Ulemânın Şîa’ya Bakışı	10
1.1.2.1. Ni’metullah b. Mahmûd (ö. 920/1514[?]) ve Risale fi tekfir-i Kızılbaş Adlı Risalesi	10
1.1.2.2. Sarıgörez Nûreddin Efendi (ö. 928/1522) ve Fetvası.....	11
1.1.2.3. Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) ve Risâli fi İkfârî’s-Şîa Adlı Risalesi.....	13
1.1.2.4. Hüseyin b. Abdullah eş-Şîrvânî (ö. 947/1540) ve el-Ahkâmü’l-dîniyye Adlı Risalesi.....	14
1.1.2.5. İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) ve es-Sava’ikü’l-Muhrika Adlı Risalesi	15
1.1.2.6. Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574) ve Risâle-i Ebussuûd Adlı Risalesi....	16
1.1.2.7. Aziz Mahmud Hüdâî (ö. 1038/1628) ve Tezâkir-i Hüdâî Adlı Risalesi ...	18
1.1.2.8. Abdullah Efendi (ö. 1156/1743) ile Ehl-i Sünnet ve Kızılbaş Fark Etmek Beyanı Adlı Risalesi	20
1.2. Kadızâde Mehmed Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Etkileri	21
1.2.1. Kadızâde Mehmed Efendi’nin (990/1582-1045/1635) Hayatı	21
1.2.2. Eserleri	26
1.2.3. Şîa ile İlgili Eserleri	33
1.2.3.1. Eserler ve Eserlerin Nüshaları.....	33
1.2.3.2. Eserlerin Telif Sebebi	35
1.2.3.3. Eserlerde Konuları Ele Alış Metodu.....	36

1.2.3.4.Eserlerin Telifinde Yararlanılan Kaynak Kitaplar ve Müellifleri	39
1.2.4. Kadızâde Mehmed Efendi ve Kadızâdeliler Hareketi.....	41
2. KADIZÂDE MEHMED EFENDİ’NİN ŞÎA’YA BAKIŞI	44
2.1. İtikadî Konularda Eleştirileri	47
2.1.1. Rabbin Hulûl Ettiği	47
2.1.2. Cebrail’in Tebliğde Hata Ettiği	47
2.1.3. Kur’an’ın Cem’i.....	48
2.1.4. Takiyye.....	48
2.2. Amelî Konularda Eleştirileri	50
2.2.1. Cuma ve Cemaatle Namaz	50
2.2.2. Cihat	51
2.2.3. Mut’a Nikâhı	51
2.2.4. Diğer Fıkîhî Uygulamalar	51
2.3. Siyasî Konularda Eleştirileri.....	52
2.3.1. Hilâfet/İmâmet	52
2.3.1.1. Sakîfetü Benî Sâide Toplantısı ve Hz. Ebû Bekir’in Halife Seçilmesi ...	55
2.3.1.2. Hz. Peygamber’in Yerine Atama Yapıp Yapmaması	58
2.3.1.3. Dört Halifeden Birini Daha Çok Sevmek	61
2.3.2. Sahabeyi Tekfir	61
2.3.2.1. Efdaliyyet	65
2.3.2.2. Hz. Âişe’ye Karşı Tutum.....	65
2.4. Tarihi Konularda Eleştirileri.....	66
2.4.1. Hz. Fatıma, Zülfıkar ve Düldül’ün Bir Elmadan Yaratıldığı Meselesi	66
2.4.2. Şah İsmail’in Nesebi Meselesi	67
3. SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA	70

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Tez Türü : Yüksek Lisans

Danışman : Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR

Hazırlayan : Sümeyye MOLLAİBRAHİMOĞLU

Yıl : 2022

Sayfa Sayısı : 76

ÖZET

OSMANLI ULEMÂSININ ŞİA'YA BAKIŞI: KADIZÂDE MEHMED EFENDİ (ö.1582-1635) ÖRNEĞİ

Bu çalışmada 17. Yüzyıl başlarında yaşamış Kadızâde Mehmed Efendi'nin Şîa'ya bakışı ele alınmıştır. Ayasofya vaizi olması ve toplumda gördüğü aksaklıkları vaazlarında sert bir dille eleştirmesiyle bilinen Kadızâde, Şîa hakkında *Nasru 'l-Ashâb ve 'l-Ahbâb* ve *Kahru 'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi 'r-Ravâfîd* ile *Menâkıbu 's-Sahâbe ve Mesâlibu 'r-Ravâfîz* adlı eserleri telif etmiştir. Araştırmada önce Kadızâde'nin yaşadığı dönemin siyasî yapısı ele alınmış ve bunun yanında 15.Yüzyıldan Kadızâde Mehmed Efendi'ye kadar Şîa hakkında eser telifinde bulunan birçok alimden, eserinden ve Şîa hakkındaki görüşlerinden kısaca bahsedilmiştir. Daha sonra Kadızâde'nin hayatı, eserleri, Şîa hakkında telif ettiği eserlerin detaylı incelemesi yapılmış ve Kadızâdeliler hareketindeki yeri üzerinde durulmuştur. Kadızâde'nin Şîa'yı imâmet, sahabeye sövme, takiyye, Hz. Âişe 'ye karşı tutumları, birçok itikadî ve amelî hususlardan dolayı eleştirdiği ve tekfir etme yoluna gittiği tespit edilmiştir. Ayrıca eserleri detaylı incelendiğinde amacının Şîa'yı yermek değil, Sünnî toplumu Şîa'ya karşı bilinçlendirme çabası olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadızâde Mehmed Efendi, Osmanlı, Şîa, Kızılbaş, Râfîzî.

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Basic Islamic Sciences

Thesis Type : Master Thesis

Supervisor : Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR

Author : Sümeyye MOLLAİBRAHİMOĞLU

Year : 2022

Pages : 76

ABSTRACT

THE VIEW OF OTTOMAN ULAMA ON SHIA: THE SAMPLE OF QADIZADE MEHMED EFENDİ (d.1582-1635)

This study the view of Qadızade Mehmed Efendi he lived at the beginning of the 17th century towards Shia is discussed. He was a preacher of Hagia Sophia and he harshly criticized the failures in society in his sermons. Qadızade authored the works “*Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahsâb ve Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfid*” and “*Menâkibu's-Sahâba ve Mesâlibu'r-Ravâfiz*” about Shia. Firstly, the study discussed political structure of the period in which Qadızade lived. Also, the study briefly mentioned about many scholars their works, and their view about Shia from the 15th century to the time of Qadızade Mehmed Efendi who have authored works about Shia. Later, there is a detailed examination of Qadızade's life, works, and works he wrote about Shia. There is an emphasis on his place in the Qadızade's movement. Qadızade criticized and declared Shia an unbeliever because of imamate, cursing the companion, taqiyya, the attitudes towards Aisha and for many beliefs and deeds. In addition, when his works are examined in detail, it can be said that his goal is not to destroy the Shia, but to raise awareness of the Sunni community against the Shia.

Keywords: Qadızade Mehmed Efendi, Ottoman, Shia, Qızılbaş, Rafidi.

KISALTMALAR

bk. : bakınız

çev. : Çeviren

ed. : Editör

Erişim : Erişim Tarihi

H. : Hicri

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

nşr. : Neşreden

No. : Numara

ö. : Ölüm Tarihi

s. : Sayfa

S. : Sayı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkik Eden

t.y. : Basım tarihi yok

vd. : Ve devamı

vr. : Varak

vs. : Vesaire

YEK : Yazma Eserler Kurumu

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Bu çalışmada Osmanlı ulemâsından 1582-1635 yılları arasında yaşamış Balıkesirli Kadızâde Mehmed Efendi'nin Şîa'ya bakışı ele alınmaya çalışılacaktır. Ayrıca Kadızâde Mehmed Efendi'nin hayatı, eserleri, yaşadığı dönemin siyasî yapısı, 15. ve 17. yüzyıl arasında Şîa ve Kızılbaş halkı üzerine eser telifinde bulunan belli başlı Osmanlı alimlerinin Şîa hakkındaki görüşleri bu çalışmada kısaca yer alacaktır.

17. yüzyıl başlarında yaşayan Kadızâde Mehmed Efendi perspektifinden Osmanlı ulemâsının Şîa'ya getirdiği eleştirileri ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Kadızâde Mehmed Efendi Kadızâdeliler'den İslam mezhepleriyle yakından ilgilenen ve bu alanda bazı teliflerde bulunan alimlerden biridir. Kadızâde Mehmed Efendi, Osmanlı'nın uzun yıllar hem siyasî hem de fikrî açıdan mücadele ettiği Şîa üzerine iki önemli eser telif etmiştir. Bu eserlerden biri *Menâkıbu's-Sahâbe ve Mesâlibu'r-Ravâfız* olup diğeri *Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahbâb ve Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfid*'dir.

Kadızâdeliler hareketinin öncüsü olması açısından önemli bir konuma sahip olan Kadızâde Mehmed Efendi'nin Şîa ile alakalı olarak kaleme aldığı bu eserler incelenerek, bunlar üzerinden yapılacak çıkarımların önemli olduğu ve bu çalışmanın Şîilik ve Osmanlı üzerine çalışacak araştırmacılar için de önemli bir kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir.

Ayrıca Ehl-i sünnet alimi olan Kadızâde Mehmed Efendi'nin Şîa'ya bakışının ele alınmasıyla Ehl-i sünnet tarafının da Kadızâde Mehmed Efendi perspektifinden Şîa'yı nasıl değerlendirdiği de bu çalışmada görülecektir. Bu açıdan da önemli bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Yöntemi

Kadızâde Mehmed Efendi'nin Şîa'ya bakışı *Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahbâb ve Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfid* ile *Menâkıbu's-Sahâbe ve Mesâlibu'r-Ravâfız* adlı eserleri çerçevesinde incelenecektir. Ayrıca Kadızâde'nin Şîa üzerine telif

ettiği eserleri daha doğru ve sağlıklı anlayabilmek adına Kadızâde'nin yaşadığı dönemin siyasî ve ilmî alt yapısı, kendi döneminde ve öncesinde Osmanlı-İran ilişkileri, kendisinden önce Şîa üzerine eser telifinde bulunan alimler ve onların Şîa'ya yaklaşımları çalışmada yer almıştır

Bu çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte çalışmanın konusu, kapsamı, sınırları, önemi, amacı, hipotezi, kavramlar, kullanılan birincil ve ikincil kaynaklar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde; Kadızâde Mehmed Efendi'nin yaşadığı asırda Osmanlı Devleti'nin siyasî durumundan; Safevî Devleti'nin kaynağı olan Erdebil Tekkesi'nin kuruluşundan Şah İsmail ile dinî-siyasî bir yapı haline gelmesi süreciyle birlikte Osmanlı-İran ilişkilerinden; Osmanlı ulemâsının Kadızâde Mehmed Efendi'ye kadar Şîa hakkında eser telifinde bulunan alimlerinden ve eserleri bağlamında Şîa'ya yaklaşımlarından; Kadızâde'nin hayatı, eserleri ve Şîa üzerine telif ettiği eserlerin detaylı incelenmesinden ve kurucusu olduğu Kadızâdeliler hareketindeki etkisinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde Kadızâde Mehmed Efendi'nin ilgili eserleri bağlamında Şîa'ya getirdiği eleştirileri, Şîa'yı tekfir etme nedenleri maddeler halinde açıklanarak yer verilmiştir. Ayrıca eserlerinde bazı tarihi vakıalara getirdiği izahlar da ele alınmıştır. Sonuç kısmında Kadızâde'nin Şîa'ya getirdiği eleştirilerden, eleştirilerinin temel nedenlerinden, eserlerinin telifindeki yaklaşımından bahsedilmiştir

Çalışmada sosyal bilimlerin bilimsel kriterlerine uyularak, Kadızâde Mehmed Efendi ve Şîa hakkında telif ettiği eserleri dönemin bağlamından koparmadan, metin analizi yanında tarihsel-betimleyici bir metodla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Hipotezi

1. Kadızâde Mehmed Efendi'nin bu eserleri yazmasında 16-17. Yüzyıl Osmanlı döneminin sosyal ve siyasî olaylarının etkisi olduğu düşünülmektedir.

2. Kadızâde Mehmed Efendi bu eserlerini Osmanlı'nın Şîîlerle mücadelesi sebebiyle Şîîleri eleştirmek için yazdığı beklenmektedir.

3. Kadızâde Mehmed Efendi'nin Şîa hakkındaki görüşlerinde kendinden önceki alimlerin görüşlerinin de etkisi olduğu düşünülmektedir.

4. Kadızâde Mehmed Efendi bu eserleri ile Sünnî halkın Şîilîğe yönelmesini önlemek istemiş olabilir.

Araştırmanın Kaynakları

Kadızâde Mehmed Efendi'nin Şîa hakkında telif ettiği *Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahbâb* ve *Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfid* ile *Menâkıbu's-Sahâbe ve Mesâlibu'r-Ravâfiz* adlı eserleri bu tezin yazımında ele alınacak birincil kaynaklardır.

Bu kaynaklara ilaveten 15. Yüzyıldan Kadızâde Mehmed Efendi'ye kadar Osmanlı alimlerinden Şîa hakkında eser telif eden belli başlı alimlerden de istifade edilmiştir. Bu eserler sırasıyla Sarıgörez Nûreddin Efendi'nin *Fetvası*; Nimetullah Nahçuvânî'nin *Risale Fi Tekfir-i Kızılbaş*; Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî İkfârî's-Şîa*; İbn Hacer el- Heytemî'nin *es-Sava'ikü'l Muhrika*; Ebussuûd Efendi'nin *Risâle-i Ebussuûd*; Hüseyin b. Abdullah eş-Şîrvânî'nin *el-Ahkâmü'd-Dîniyye*; Aziz Mahmud Hüdâî'nin *Tezâkir-i Hüdâî*; Abdullah Efendi'nin *Ehl-i Sünnet ve Kızılbaş Farketmek Beyanı Adlı Risalesi*'dir. Ayrıca Kadızâde Mehmed Efendi'nin Şîa hakkında ifadeler içeren *Mebhasu'l- İmân* ve *Mesâil-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat* adlı eserleri de çalışmada yararlanılan eserlerdendir. Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*, *Keşfuz-Zünun*, *Mizânü'l Hakk Fi İhtiyârî'l-Ehakk*; İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi*; Cemil Hakyemez'in *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şîî İttifakı*; Nuran Koyuncu'un *Osmanlı Devleti'nde Şîa*; Mustafa Ekinci'nin *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*; Kadızâde'nin hayatı ve eserleri hakkında en güncel, en kapsamlı bilgileri bizlere veren Ali Durmuş'un *Kadızadeliler Hareketi*; Ümit Erkan'ın *Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları* adlı kitabı ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* istifade edilen diğer ikincil kaynaklardır.

Araştırmanın Kavramları

Çalışmada *Şîa*, *Râfîzî*, *Kızılbaş* gibi birtakım İslam Mezhepler Tarihi bilim dalına ait terimler kullanılmaktadır:

Şîa, Resûl-i Ekrem'in vefatının ardından insanların en faziletlisi olarak nass ve tayinle devlet başkanlığının Hz. Ali'nin hakkı olduğunu ve ondan sonra devlet

başkanlığının onun soyundan belli kimselere intikal etmesi gerektiğini savunan grupları ifade etmektedir.¹

Râfizî, Zeyd b. Ali'nin Emeviler'e karşı başlattığı isyan esnasında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i meşrû halife kabul ettiği gerekçesiyle Zeyd b. Ali'yi terkeden ilk İmâmiler'e, Zeyd b. Ali'nin verdiği bir isimdir. Ancak daha sonra Şîî fırkaları ve Şîa görüşünü benimseyen taifelere veya Şîa terimi ile eş anlamlı kullanılan bir ifade olmuştur.²

Kızılbaş teriminin belirli bir dinî ve sosyal bir grubu ne zaman temsil etmeye başladığına dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak ağırlık kazanan görüşe göre 15. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar (ö. 894/1488), çoğunluğunu Türkmen boylarının oluşturduğu taifesine diğerlerinden kendilerini ayırmak amacıyla her biri bir imamı temsil eden on iki dilimli kırmızı börk giydirmesi sebebiyle bu taife Kızılbaş diye anılmıştır. Kızılbaş ifadesi ilk başlarda Şeyh Haydar'ın taraftarlarını içine alırken zaman içerisinde dinî-siyasî bir mahiyet kazanmasıyla hem kendisinin hem de oğlu Şah İsmail'in taraftarlarını da kapsamış, dolayısıyla da Safevî taraftarlarını niteleyen çok geniş bir sosyal grubu ifade eder olmuştur. Kızılbaş ifadesi, giyilen börkün renginden dolayı değil, giyeni tahkir etmek maksadıyla Sünnî kesim tarafından verilen bir isimdir. Daha sonra yaşanan sosyal siyasî gelişmelerle 20. yüzyıla gelindiğinde Kızılbaş kelimesi yerini Alevi ismine bırakmıştır.³

¹ Detaylı bilgi için bk. Mustafa Öz, “Şîa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 39/111; Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepler Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 285.

² Detaylı bilgi için bk. Mustafa Öz, “Râfizîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/396; Bulut, *İslam Mezhepler Tarihi*, 285.

³ Detaylı bilgi için bk. İlyas Üzümlü, “Kızılbaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/547; Bulut, *İslam Mezhepler Tarihi*, 285; Erkan, *Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 37-54.

1. KADIZÂDE MEHMED EFENDİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI

1.1. Kadızâde Mehmed Efendi’nin Yaşadığı Asırda Siyasî Hayat ve Ulemânın Şîa’ya Bakışı

1.1.1. Kadızade Mehmed Efendi’nin Yaşadığı Dönemde Siyasî ve Sosyal Hayat

Kadızâde Mehmed Efendi’nin Şîa’ya yaklaşımını ele alırken onun yaşadığı dönem ve siyasî ortam şüphesiz ki üzerindeki etkisi açısından oldukça önemlidir. Ancak Kadızâde’nin Şîa hakkındaki görüşlerini eserleri bağlamında ortaya koyarken Şîa’nın arkasındaki devlet desteği olması hasebiyle Kadızâde’nin yaşadığı 1582-1635 yılları arasında Osmanlı-İran münasebetlerini de ifade etmek gerekmektedir. Osmanlı-İran ilişkilerini ortaya koyarken Kadızâde’nin yaşadığı dönemle sınırlı kalmayıp tarih cetvelini biraz daha geçmişe götürmek o dönemki ilişkiyi anlamak açısından daha faydalı olacaktır.

1582-1635 yılları arasında yaşayan Kadızâde Mehmed Efendi’nin hayatı boyunca tahta oturmuş Osmanlı Devleti sultanları sırasıyla III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603), I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618), II. Osman (1618-1622), I. Mustafa (1622-1623) ve IV. Murad (1623-1640) olduğu görülmektedir.⁴

Yazarımızın elli üç yıl gibi kısa sayılacak ömründe yedi kez sultan değişikliği görmüş olması dönemin istikrarlı olmadığına önemli göstergelerindendir. Dolayısıyla Kadızâde’nin yaşadığı bu zaman zarfı Osmanlı Devleti’nin duraklama devrine tekabül eder. O dönemde Osmanlı Devleti Batıda Avrupa, Doğuda İran’la sürekli savaş halindeydi. Yeni toprak kazanmaktan ziyade mevcut toprakları korumakla uğraşmak durumundaydı. Dışarıda bu sıkıntılarla uğraşırken, içeride idarî, ekonomik bozukluklar ve iç karışıklıklar yaşanmaktaydı.⁵

⁴ Feridun Emecen, “Osmanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/487-496.

⁵ Emecen, “Osmanlılar”, 33/495-496.

Genç yaşta sultanların başa geçmesi, artan saray masrafları, vergilerin arttırılması, yeni vergilerin konulması, tımar sisteminin bozulması, atamalarda ve işlerde rüşvetin artması, liyakatsiz insanların başa geçmesi ve artan iç isyanlar gibi sebeplere kalıcı çözüm bulunamayışı devletin siyasî, ekonomik, askerî, kültürel, ilmî toplumsal birçok mekanizmasında ciddi sorunlar doğurmuş ve bu sorunlar haliyle toplumu da etkisi altına almıştı.⁶

Kadıızâde IV. Murad'a yazdığı bir kasidesinde yaşadığı dönemle ilgili toplum eleştirisini, İstanbul halkının zevke sefaya daldığı, taşrada ahtan ve feryattan başka bir sesin duyulmadığı, tımar sahiplerinin zulmettikleri, halkın kâfire bile esir olmaya razı olduğu, Bolu civarının yakıldığı, herkesin dağlara çıktığı, atasına isyan eden her baldırıçıplağın yeniçeri yazıldığı, zengin askerlerin esnaflığa kalktığı, çiftçinin tohum bile ekemez olduğu, rüşvetin alıp yürüdüğü, oğlancılığın, şarabın, afyonun, tütünün bir salgın gibi her tarafı sardığı, kahvehanelerin birer fesat yuvası olduğu, şeklinde anlatmıştır.⁷

Bunların yanında bazı tarihçiler, 16. yüzyıl sonrası Osmanlı'da ilmî alanda üretkenlik anlamında kayda değer bir katkının yapılmadığını, medreselerde aklî ilimlerin ihmal ve terk edildiğini, kayırmacılığın hâkim olduğunu, bu kurumların bozulduğunu ve nitelikli telif faaliyetlerinin durakladığını,⁸ ayrıca liyakatsiz, korunup ve rüşvet vererek tayin edilen kadıların halkın hükümetten nefret etmesine neden olduğunu aktarmışlardır.⁹

Kadıızâde'nin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nin siyasî, ekonomik, sosyal, ilmî vb. birçok yönden durumu bu şekilde anlatılabilirken o dönemin Osmanlı-İran ilişkilerini anlamak açısından tarih cetvelini biraz daha geçmişe götürmenin daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, t.y.) 3/119-120.

⁷ Gölpınarlı, Kadıızâde'nin bu eleştirisini kitabında yer vermiştir. Detaylı bilgi için bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1983), 159.

⁸ Hidayet Aydar vd. (ed.), *Sahn-ı Semân'dan Darülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)- XVII.Yüzyıl* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 20.

⁹ Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 3/123.

13. asrın ikinci yarısıyla 14. asrın ilk yarısında özellikle İran ve Anadolu'da Moğol hakimiyeti söz konusuydu. Moğol karşısında elinden maddi olarak bir şey gelmeyen halk kitleleri o dönemde öne çıkan manevi rehberlere umut bağlamışlardı. Mevlâna Celaleddin-i Rumî (ö. 672/1273), Yunus Emre (ö. 720/1320?), Hacı Bektaş Veli (ö. 669/1271?) ve Erdebil'de Şeyh Safiyyuddin (ö. 735/1334) bu manevi rehberlerden sayılmaktadırlar.¹⁰

Bunlar içerisinde Erdebil Tekkesi Şeyhi Şeyh Safiyyuddin Sünnî-Şafii bir anlayışa sahipti. Ancak oğlu Sadreddin'den (ö. 795/1389) sonra şeyhlik postuna oturan torunu Hoca Ali (ö. 833/1429) zamanında tarikat Şiîliğe meyletmisti. Hoca Ali'nin, imamların yasını tutmak maksadıyla sürekli siyahlar giyinmeye başladığı rivayet olunmuştur. Hoca Ali ile tarikatta yaşanan bu değişim sonrası tarikatın mürit kaynağı olan Sünnî kesimin önemli bir kısmı bu tarikattan soğumaya başlamıştı. Anadolu'da bu tarikattan soğuyan ve Sünnî kesimlerin önde gelenlerinden biri Hacı Bayram Veli'dir. Kendisi tarikata yeni intisap eden müritlerin dinî farzlarda gevşek davranmaları ve Safevî tarikatına bağlanan bazı Batınî zümrelerin davranışlarının Sünnî kesim tarafından tenkit edilmesi üzerine tarikattan ayrıldığını açıkça ifade etmiş ve kendisine has "Bayramiyye" tarikatını kurmuştur.¹¹

Hoca Ali zamanında Safevî tarikatı için önemli bir hadise yaşanmıştır. Şöyle ki, Ankara Savaşı sonrasında kendisini ziyarete gelen Timur'a (ö. 807/1405) almış olduğu esirleri serbest bırakmasını rica etmiş, Timur da Hoca Ali'nin bu ricasını kabul etmiş ve esirleri serbest bırakmıştır. Bu esirlerin bir kısmı Erdebil'de kalırken, bir kısmı da Anadolu'ya dönerek Erdebil Tekkesinin fikirlerini yaymaya başlamışlardı. Bu durum Safevî tarikatına farklı bölgelerden müridlerin gelmesine neden olmuştur. Hoca Ali'den sonra torunu Şeyh Cüneyd (ö. 865/1460) zamanına gelince tekke tamamen siyasî gayeler taşıyan bir oluşum haline gelmiştir. Şeyh Cüneyd Anadolu, Suriye, Azerbaycan bölgelerini dolaşp kendisine Şiî-Batınî zümrelerden olan kimseleri toplamaya çalışmıştır. Ayrıca Osmanlılara isyan etmiş olan Şeyh

¹⁰ Mustafa Ekinci, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2010), 141.

¹¹ Ekinci, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*, 142-144.

Bedreddin'in (ö. 823/1420)¹² adamlarından da birçok kimse ona katılmış artık Erdebil, Şîî-Batînî grupların toplandıkları bir merkez haline gelmiştir.¹³

Ayrıca halefleri Şeyh Cüneyd'i mehdi, peygamber ve hatta ilah olarak da nitelemişlerdi. Bu durum oğlu Şeyh Haydar ve torunu Şah İsmail hakkında da devam etmişti.¹⁴

Safevî propagandasıyla güçlenen Şah İsmail, Akkoyunlular'ı yenip Tebriz'de saltanatını ilan ederek, 1501 yılı civarında Safevî Devleti'ni kurmuştu. Şehirde Akkoyunlu ailesine mensup ve Sünnî kalmaya direnenlere büyük bir katliam yapmış ve İran'ın önemli bir bölümünü kısa sürede egemenliği altına almıştı.¹⁵

Safevî Devleti'nin kurulmasında Anadolu Türkmen oymaklarının katkısı da aktarılmaktadır. Onlarla Anadolu'dan İran'a büyük bir insan göçü ve yardımı olmuştu. Bunu fark eden II. Bayezid, İran'a yapılan bu göç ve yardımlardan dolayı halkı sıkı bir takibata tâbi tutmuştu.¹⁶

Şah İsmail ve müritleri ise Osmanlı topraklarında dinî propagandalarına devam etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısına, bütünlüğüne ve bekâsına yönelik olan bu tehdit Yavuz Sultan Selim'i (ö. 926/1520) harekete geçirmişti. 23 Ağustos 1514 yılında Çaldıran ovasında Yavuz'un ordusu Şah İsmail ve taraftarlarını büyük bir mağlubiyete uğratmıştır. O zamana kadar hiçbir savaşı kaybetmeyen Şah İsmail savaş sonunda kaçmıştır.¹⁷ Ancak bu mağlubiyet Safevî Devleti'nin Anadolu'ya yönelik faaliyetlerini sona erdirmemiş, Yavuz Sultan Selim'in vefatından sonra da Anadolu'da Şîî propaganda faaliyetleri devam etmiştir.¹⁸

¹² Bilal Dindar, "Bedreddin Sîmâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/331-334.

¹³ Ekinci, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*, 139-145.

¹⁴ Detaylı bilgi için bk. Ekinci, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*, 136-157; Tufan Gündüz, "Safevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/451-457.

¹⁵ Tufan Gündüz, "Şah İsmail", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/253-255.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 2/257.

¹⁷ Mustafa Çetin Varlık, "Çaldıran Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/193-195; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (İstanbul: MedyaOfset, t.y.), 2/426-431.

¹⁸ Detaylı bilgi için bk. Cemil Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünnî-Şîî İttifakı*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 8.

Osmanlı topraklarında Şah İsmail zamanı ve sonrası birçok Şîî temelli isyanlar yaşanmıştır. 1510'da Şahkulu Baba Tekeli İsyanı,¹⁹ 1512'de Nur Ali Halife isyanı,²⁰ 1519'lu yıllarda yaşanan Bozoklu Celal²¹, 1527'de Şah Kalender isyanı²² ve 1578'de Düzmece Şah İsmail Ayaklanması²³ isyanları bunlardan sayılmaktadır.²⁴

Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail'in vefatından sonra da devam eden Şîî propagandası karşısında Osmanlı devleti kararlı bir tutum benimsemeye devam etmiştir. Kanuni zamanında Safevî Devleti ile 1555 yılında Amasya Antlaşması²⁵ imzalanmış ancak Kanuni'den sonra Safevî Devleti'ne seferler devam etmiş ve yeni antlaşmalar imzalanmıştır. 1590 yılına gelindiğinde İstanbul/Ferhat Paşa antlaşması,²⁶ 1612'de tarihlere Nasuh Paşa Musâlahası adıyla geçen Osmanlı-Safevî antlaşması,²⁷ 1639 yılında IV. Murad zamanında Kasr-ı Şirin antlaşması²⁸ imzalanmıştır. İstanbul antlaşmasında sınırları belirleyen maddeler söz konusuysen, Kasr-ı Şirin Antlaşması'nda İran'ın Sünnîliği ve Sünnîleri kötüleyici siyasî propagandadan vazgeçmek şartı da kabul edilmiştir.²⁹

1583-1635 yılları arası Kadızâde Mehmed Efendi'nin yaşadığı dönem önceki dönemlerde olduğu gibi Osmanlı'nın hem iç hem de dış siyasette İran'ın propagandalarıyla sürekli uğraş verdiği ve İran'ın Osmanlı- İran sınır topraklarını taciz

¹⁹ Feridun Emecen, "Şah Kulu Baba Tekeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/284-286.

²⁰ Detaylı bilgi için bk. Göknur Akçadağ, "16.Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nda Eşkiyalık Hareketleri: Malatya Sancağı Örneği," *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3 (Mart 2012), 51.

²¹ Mücteba İlgürel, "Celâli İsyanları" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/252-257.

²² Mücteba İlgürel, "Kalender Şah," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/249.

²³ Detaylı bilgi için bk. Faruk Söylemez, "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/17 (2004), 71-90.

²⁴ Detaylı bilgi için bk. Ümit Erkan, *Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, (İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2020) 106-366.

²⁵ İlhan Şahin, Feridun Emecen, "Amasya Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/4-5.

²⁶ Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 3/63.

²⁷ Detaylı bilgi için bk. Mücteba İlgürel, "I. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/30-33; Uzunçarşılı, "Büyük Osmanlı Tarihi," 3/68.

²⁸ Rhoads Murphey, "Kastrîşirin Antlaşması" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/575.

²⁹ Nuran Koyuncu, *Osmanlı Devleti'nde Şîa*, (Konya: Çizgi Kitapevi, 2014), 50-53.

etmeye ve Anadolu’da dinî ve siyasî propagandalarını sürdürmeye çalıştığı görülmektedir.³⁰

Osmanlı Devleti, siyasî ve askerî açıdan sınır boylarında ve Anadolu’da devam eden Şîa’nın siyasî propagandalarıyla mücadele ederken, Osmanlı ulemâsı da devlet nizâmını korumak, Anadolu halkını bilinçlendirmek, İran’a geçişlerin ve yardımların önünü kesmek amacıyla birçok ilmî eser telif etmiştir.³¹

1.1.2. Ulemânın Şîa’ya Bakışı

Bu bölümde Kadızâde Mehmed Efendi’ye kadarki süreçte Osmanlı ulemâsından olan belli başlı alimlerin Anadolu halkını bilinçlendirmek gayesiyle Şîa hakkında telif ettiği eserleri bağlamında Şîa’ya bakışlarına yer verilmiştir.

1.1.2.1. Ni’metullah b. Mahmûd (ö. 920/1514[?]) ve *Risale fi tekfir-i Kızılbaş Adlı Risalesi*³²

Nimetullah b. Mahmûd Nahcuvânî, Azerbaycan’ın Nahçıvan şehrinde dünyaya gelmiştir. Şeyh Alvân, el-Akşehrî, Baba Ni’metullah, Baba Ni’met gibi isimlerle bilinir. Soy ve ailesi hakkında kesin bilgi yoktur. Türk nüfusunun yoğun olduğu yerlerde yaşadığına bakılarak aslen Türk olduğu söylenmektedir. Ayrıca tahsilini Akkoyunlular’dan Uzun Hasan ve oğlu Sultan Yâkup dönemlerinde ilim beldesi haline gelen Nahçıvan’da yaptığı muhtemeldir. Eserlerinde sûfî yönü belirgin olmakla birlikte bağlı olduğu tarikat bilinmemektedir. Ancak bir risalede, Nakşibendî silsilesinin önemli isimlerinden Ubeydullah Ahrâr (ö. 895/1490)’ın müridleri arasında zikredildiği bildirilmektedir. Safevî saldırıları sonrasında Tebriz’den ayrılıp

³⁰ Detaylı bilgi için bk. Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994), 3/239-459 vd. 4/5-114.

³¹ Detaylı bilgi için bk. Erkan, *Osmanlı’da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 35.

³² Bu kısımda ele alınan *Risale fi tekfir-i Kızılbaş* adlı risale, Küçük Kasım Nahcuvânî’ye ait bir risaledir. bk. Erkan, *Osmanlı’da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 35. Araştırma sonucunda Küçük Kasım Nahcuvânî hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Ni’metullah Nahcuvânî’nin Safevî saldırılarından kaçıp Anadolu’ya gelmiş olması ve ilgili risalede müellifin safevî saldırılarından kaçan alimler üzerinde çokça durması, bu risalenin Ni’metullah Nahcuvânî’ye ait olabileceği kanaatini oluşturmaktadır.

Anadolu'ya gelerek Akşehir'e yerleştiği aktarılmaktadır. *el-Fevâtihu'l-Îlâhiyye, İhvan* Nimetullah Nahcuvânî'nin başlıca eserleri arasında yer almaktadır.³³

Nahcuvânî'nin Şîa ve Kızılbaş halkı hakkında telif ettiği *Risale fi tekfir-i Kızılbaş*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Murad Molla Koleksiyonu, Demirbaş no:1829, 54a-56a varakları arasında yer almaktadır.

Nahcuvânî risalesinde, Şîa ve Kızılbaş halkını İslam esaslarını ve Resûlullah'ın nübüvvetini yıkan taife olarak nitelemektedir. İlk fasılda onların itikadını, ikinci fasılda tarihini ve amellerini, üçüncü fasılda Kur'an'ı, peygamberi, ashabı, müçtehidleri lanetlemeleri ve yermelerini ele almıştır. Nahcuvânî onların temel maksadının İslam dinini ifsad edip yok etmek olduğunu ve sahabenin kabirlerini yıkmaya hatta kibleyi Erdebil'e çevirmeye çalıştıklarını bildirmiştir. Fırkanın iki gruba ayrıldığını birinci grubun Şah İsmail'i ilah kabul ettiklerini onlara zamanımızda anne karnında doğan birini nasıl ilah kabul ediyorsunuz diye sorulduğunu, Ali b. Ebi Talip'in tenasüh yoluyla Şah İsmail olarak doğduğuna inandıklarından bahsetmiştir. Diğer grubun ise ilahları büyük ve küçük olmak üzere iki çeşit kıldıklarını, büyük olan ilahın tek olduğunu, küçük olan ilahın ise birkaç çeşidi olduğuna inandıklarını beyan etmişlerdir. Bu taifenin namazı ve diğer ibadetleri yerlerine getirmediklerini, fasid olduklarını, zinayı mübah kıldıklarını, alimleri, zahitleri öldürmekten sevap alacaklarına inandıklarını söylemiştir. Bu sebeple alimlerin ülkelerini terk etmek zorunda kaldıklarını beyan etmiştir. Nahcuvânî bu taifenin açık bir nifak ve küfür içerisinde olduğunu belirtmiştir.³⁴

1.1.2.2. Sarıgörez³⁵ Nûreddin Efendi (ö. 928/1522) ve Fetvası

Sarıgörez Nûreddin Efendi, aslen Balıkesirli olup, babasının adı Yusuf'tur. Kendisine sarışın ve kısa boylu olması hasebiyle *Sarıgörez*; İslam dinine hizmetlerinden dolayı da *Nûreddin* lakabı verilmiştir. Fetvalarındaki imzasına göre

³³ Yaşar Kurt, "Nimetullah Nahcuvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 33/132-133.

³⁴ Detaylı bilgi için bk. Küçük Kasım Nahcuvânî, *Risale fi tekfir-i Kızılbaş*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Murad Molla Koleksiyonu, Demirbaş no:1829, 54a-56a.

³⁵ "Sarıgörez" isminin çeşitli yazım şekilleri bulunmaktadır. Ancak başta Sarıgörez olmak üzere çalışmada geçen diğer alimlerin isimlerinde Diyanet İslam Ansiklopedisi'ndeki kullanımı esas alınmıştır.

asıl adı Hamza'dır. Fatih Sultan Mehmed döneminin meşhur alimlerinden olan Hocazâde Muslihuddîn Efendi, Hatibzâde Muhyiddîn Efendi ve Sinan Paşa'dan dersler almış ve hizmetlerinde bulunmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik görevi almıştır. 917/1511 senesine gelindiğinde İstanbul kadılığına tayin edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in padişah olmasından sonra 919/1513 senesinde Anadolu, 921/1515 senesinde Rumeli kazaskeri olmuştur. Bu arada 920/1514 yılında Safevîler'e ve Kızılbaşlara karşı Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi için verdiği aşağıdaki fetvası büyük yankı uyandırmıştır. Bir süre sonra bu görevden ayrılıp, Sahn-ı Seman müderrisliğine, oradan da İstanbul kadılığına getirilmiştir. Vefatından bir süre önce emekliye ayrılmış ve 928/1522 senesinde vefat etmiştir.³⁶

Sarıgörez Nûreddin Efendi'nin Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi için Safevîler'e ve Kızılbaşlara karşı verdiği bu fetva³⁷ Topkapı Sarayı Arşivi'nde yer almakta olup; 6401, 5960, 12077 numaralarda da bu fetvanın üç nüshası bulunmaktadır.

Bir fetvadın ziyade dinî-hukukî bir metin olan bu risalede Sarıgörez Nûreddin Efendi, Râfizilerin Kuran'ı ve Hz. Peygamber'in sünnetini tahrif ettiklerini, haram kılınan bazı hususları helal ve helal olanı haram kabul ettiklerini, ilk üç halifeye küfrettiklerini, Hz. Âişe 'ye iftira attıklarını, İslamiyet'i yıkmak için uğraştıklarını ve birçok bozuk itikadlarının olduğunu iddia etmiştir. Tüm bu sebeplerle onların mülhîd ve kâfir olduğu fetvasını vermiştir. Dolayısıyla onları öldürüp, cemaatlerini dağıtmanın tüm Müslümanlara farz olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Râfizilerin durumlarının küfr ehlinden daha beter olduğunu da ifade etmektedir. Bunların yapacakları tövbeye ve istiğfara aldanılmaması, dinlenilmeyip öldürülmeleri gerektiğini, bunlardan olduğu bilenen veya onlara gidenlerin de öldürülmesi gerektiğini de ekleyip, bunlarla savaşta ölen Müslümanların cenneti a'lâda; ölen râfizîlerin ise cehennemin dibinde olacağını söylemiştir.³⁸

³⁶ Mehmet İpşirli, "Sarıgörez Nûreddin Efendi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009) 36/151-152; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özer, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972) 1/439.

³⁷ Detaylı bilgi için bk. Erkan, *Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 52.

³⁸ Detaylı bilgi ve değerlendirme için bk. Selâhattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 34-37.

1.1.2.3. Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) ve Risâli fî İkfâri's-Şîa Adlı Risalesi

Asıl adı Şemseddin Ahmed'tir. II. Bayezid'e lalalık yapan büyükbabası Kemalpaşa'ya nispetle Kemalpaşazâde, Kemalpaşaoğlu veya İbn Kemal olarak anılır. 15 Mayıs 873/1469 senesinde dünyaya gelmiştir. Askerî sınıftayken, ulemânın ümeradan daha çok itibar gördüğünü fark eden İbn Kemal, ilmîye sınıfına geçmeye karar verir ve önce Molla Lûtfî'nin derslerine devam eder daha sonra Kestelî Muslihuddîn Mustafa, Hatipzâde Muhyiddîn Efendi, Muarrifzâde Sinâneddîn Yûsuf, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi gibi alimden dersler almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra medreselerde müderrislik, kadılık, tahrirlik ve Anadolu kazaskerliği gibi vazifelerde bulunmuştur. 932/1526 yılında şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Bu görevde iken 940/1534 yılında vefat etmiştir. Muhyiddîn Mehmed b. Pîr Mehmed, Sa'dî Sâdullah Efendi, Muslihuddîn Mustafa, Celâlzâde Sâlih Çelebi ve Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi, İbn Kemal'in yetiştirdiği alimlerden bazılarıdır. Osmanlı ulemâsı arasında ilmî bilgisinden dolayı “*el-muallimü'l-evvel*” unvanıyla anılmıştır. Talebesi Ebüssuûd Efendi de “*el-muallimü's-sânî*” olarak kabul edilmiştir.³⁹

İbn Kemal'in Râfizîler ve Kızılbaşlar hakkında telif ettiği *Risâli fî İkfâri's-Şîa*⁴⁰ isimli risalesinde, Şîa'nın dalâlet ehli ve İslam dışı olduğunu, Râfizîlerin çoğunluğunun Hz. Ali'yi ilah derecesine çıkarmaları, helal olanı haram, haram olanı helal saymaları gibi gerekçelerle mürted olduklarını, onlarla savaşmanın kâfirlerle savaşmaktan daha faziletli olduğunu ifade etmiştir. Buna delil olarak Hz. Ebû Bekir'in ve ashabın yalancı peygamberle savaşmasını göstermiştir. Ayrıca onlarla savaşılması durumunda onların şehirlerinin dar'ul-harp olacağını ve ona göre savaş hükümlerinin uygulanacağını beyan etmiştir. Onlarla savaşmanın her Müslümana farz-ı ayn olduğunu da eklemiştir. Ayrıca bir kimse dârul-İslâm bölgesinden ayrılıp onların batıl

³⁹ Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 25/238-240; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri* haz: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özer 1/352.

⁴⁰ Risale, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Pertev Paşa bölümü, no:621, 31a-31b varakları arasında yer almaktadır.

dinini tercih ederse kadının onun öldüğü yönünde hüküm vereceğini de beyan etmiştir. Bu fetva hükümlerini çeşitli fikhî kaynaklardan da desteklemiştir.⁴¹

Bu risale dışında Şîa hakkında telif ettiği *Risâle fî tekfîri 'r-Ravâfız*, *Risâle fî beyânî fırakı 'd-dâlle*, *Risâle fî beyânî fırakı 'l-İslâmiyyîn*, *Fetâva Kemal Paşazâde der Hakka Kızılbaş*, *İran Şah'ı I. Tahmasb'a Yazılan Mektup* başlıklı risaleleri de mevcuttur.⁴²

1.1.2.4. Hüseyin b. Abdullah eş-Şîrvânî (ö. 947/1540) ve el-Ahkâmü'd-dîniyye Adlı Risalesi

Hüseyin b. Abdullah'ın hayatı hakkında çok bir bilgi bulunmamakla beraber, 16.yüzyılda Mardin'de yaşadığı, fakih ve kelamcı olduğu aktarılmaktadır. Müellifin sık sık Ebû Hanife hakkında övücü sözlerde bulunması ve Hanefî alimlerine sıklıkla atıflarda bulunması gibi sebeplerden Hanefî mezhebine mensup olduğu ifade edilmektedir. Şîrvânî'nin Şîa hakkında telif ettiği *el-Ahkâmü'd-dîniyye* adlı eseri üzerine Ali Aslan tarafından tahkikinin yapıldığı bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

⁴³ Aslan, tezinde bu eserin altı farklı nüshaları olduğunu bildirmiştir.⁴⁴

Şîrvânî, *el-Ahkâmü'd-dîniyye* adlı risalesinde Şîa ve Kızılbaş taifesi hakkında genişçe bilgilere yer vermiştir. Öncelikle Horosan, Maverâünnehir, Şîrvân, Azerbaycan gibi çeşitli bölgelerden alimlerin bu taifeyi tekfir edenleri risalesinde belirtmiştir. Daha sonra Hak dine muhalefet etmeleri, zorla kendi inançlarına insanları katmaya çalışmaları, Kur'an'a ve Hz. Âişe'ye hakaret etmeleri, alimlerin kabirlerini yakmaları, alimleri öldürmeyi sevap saymaları, bu sebeple alimlerin ülkelerini terk etmek zorunda kalması, sahabeye lanet etmeleri, takiyye yapmaları, önderlerinin

⁴¹ Detaylı bilgi için bk. Sabri Hizmetli, “Mezhepler Tarihi Yönünden Kemal Paşazade'nin Görüşleri”, *Şeyhulislâm İbn Kemâl Sempozyumu*, haz. Hayri Bolay vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 123-135; Sayın Dalkıran, *İbn Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 86-94; Halil İbrahim Bulut, “Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemânın Rolü: Kemal Paşazâde Örneği”, *Dini Araştırmalar* 7/21 (Haziran 2005), 179-195.

⁴² Detaylı bilgi için bk. Hizmetli, “Mezhepler Tarihi Yönünden Kemal Paşazade'nin Görüşleri”, 123-124; Bulut, “Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemânın Rolü: Kemal Paşazâde Örneği”, 180.

⁴³ Detaylı bilgi için bk. Ali Aslan, *el-Ahkâmü'd-dîniyye Adlı Eserin Tahkiki* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014)

⁴⁴ Detaylı bilgi için bk. Aslan, *el-Ahkâmü'd-dîniyye Adlı Eserin Tahkiki*, 4; Çalışmada bu eserin, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Reisülküttap Koleksiyonu, no:1206 vr: 105b-158b varakları arasında “*Risale fî tekfîri Fırakı Kızılbaş ve beyani dalaletihim*” adıyla kaydı bulunan nüshası incelenmiştir.

kabirlerine tapınmaları, ibadetleri terk etmeleri, haramları helal kılmaları gibi hususlardan bahseder ve bu taife ile mücadele etmenin zorunlu olduğunu, bunlardan birini öldürmenin ehli harptan 70 kişiyi öldürmeye bedel olduğunu, bu taifenin mürtedlerden daha tehlikeli olduğunu risalesinde beyan etmiştir.⁴⁵

Hüseyin Yılmaz, Şîrvânî'nin *er-Risâletü'l-adliyye* ve *Risâle fi't-tasavvuf* adlı telif ettiği eserleri de olduğunu ve bu eserlerde Safevîler'in inanç ve faaliyetleri, Ehl-i Sünnet'in bu konu üzerine hükümleri, Osmanlı Devleti ve ileri gelenlerinin üzerine düşen sorumluluklarından bahsettiğini aktarmıştır. Ayrıca Yılmaz, Şîrvânî'nin bu eserlerini kaleme alırken Arapça, Farsça, Türkçe olmak üzere üç farklı dili; siyasî, akide ve tasavvuf temelli üç farklı tarzı esas aldığını ifade etmiştir. Eserlerini bu usulde telif etmesindeki amacın Osmanlı coğrafyasının genel kitlesine hitap etmesinin planlandığını söylemektedir.⁴⁶

1.1.2.5. İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) ve es-Sava'ikü'l-Muhrika Adlı Risalesi

Aslen Mısırlı olup 909/1503-1504 yılında doğmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra birkaç hac ziyaretinin ardından 1534 yılında Mekke'ye yerleşmiştir. Günlerini Harem-i Şerif'te ders ve fetva vermeye, eser yazmaya adanmıştır. “*Şeyhu'l-İslâm, İmamü'l-Haremeyn, Müfti'l-İrâkeyn* gibi lakaplarla tanınmıştır. İbn Hacer 974/1567 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Cennetü'l-Muallâ'daki Türbetü'l Taberiyyîn kısmına defnedilmiştir.⁴⁷

⁴⁵ Detaylı bilgi için bk. Şîrvânî, *Risale fi tekfiri Fırkatı Kızılbaş ve beyani dalaletihim*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Reisülküttap Koleksiyonu, no: 1206), 105b-158b; Aslan, *el-Ahkâmü'd-dîniyye Adlı Eserin Tahkiki*, 13-53; Şîrvânî'nin risalesinde dikkat çeken hususlardan biri, diğer söz konusu alimlerin risalelerine kıyasla Şîa ve taraftarlarının alimlerin kabirlerini yıkma, onları öldürme hususları üzerine çokça durmasıdır. Buna, Şîrvânî'nin bu baskılardan kaçarak Osmanlı'ya sığınan ulemâdan olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Şîrvânî'nin Osmanlıya sığınması hakkında bk. Hüseyin Yılmaz, “İran'dan Sünnî Kaçışı ve Osmanlı Devleti'nde Safevî Karşıtı Propagandanın Yaygınlaşması: Hüseyin b. Abdullah el-Şîrvânî'nin Mesihanik Çağrısı” *Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, ed. Ömer Mahir Alper, Müstakim Arıcı (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2015), 300.

⁴⁶ Detaylı bilgi için bk. Yılmaz, “İran'dan Sünnî Kaçışı ve Osmanlı Devleti'nde Safevî Karşıtı Propagandanın Yaygınlaşması: Hüseyin b. Abdullah el-Şîrvânî'nin Mesihanik Çağrısı”, 299-209.

⁴⁷ Cengiz Kallek, “İbn Hacer el-Heytemî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1999) 19/531-534.

Kadıızâde Mehmed Efendi'nin, *Nasru 'l-Ashâb ve 'l-Ahbâb ve Kahru 'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfid* adlı risalesinde çokça alıntılar yaptığı İbn Hacer el-Heytemî'nin bu risalesi, Hulefâ-i Raşidin'in hilâfetlerine ve ashabın faziletine dair telif edilen bir eserdir. Bu eserin, 950/1543 yıllarında Mekke'de bulunan bir Şiînin kendi imâmet görüşlerini Müslümanlara telkin etme çabaları nedeniyle kaleme alındığı ve bu sebeple Şîa'ya karşı bir reddiye niteliği taşıdığı aktarılmaktadır.⁴⁸ Kadıızâde risalesinde, İbn Hacer el-Heytemî'nin bu risaleyi yazma sürecini onun ifadesiyle şöyle aktarmıştır:

Benden Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir hilâfeti hakkında bir kitap telif etmemi istediler. Ben de bu saygıdeğer kimselere hizmet etmek için hemen kabul ettim ve yazmaya başladım. Allah'a hamd olsun, temiz bir metod kullandım ve güzel bir kitap oldu. 950'de Ramazan ayında Mescid-i Haram'da Şîa ve Râfiziler çok olduğu için bu kitabı orada okumamı istediler. Ben de zillate düşen bazı kimselere hidayet olması için hemen bu davate icabet ettim.

Kadıızâde, bu kitabı, “batıl ve inkârcı kimselerin delillerini çürüten kuvvetli bir kitap” olarak nitelendirmiştir.⁴⁹

İbn Hacer el-Heytemî'nin risalesi incelendiğinde risalenin Şîa'nın her bir iddiasına cevap niteliği taşıyan bir eser olduğu görülmektedir. Bu açıdan Şîa'nın iddialarına cevap verme noktasında Kadıızâde'nin risalelerinde takip ettiği usulle, İbn Hacer'in risalesinde takip ettiği usulün benzeştiği de söylenebilmektedir. Hasib Seven tarafından “*Yakıcı Yıldırımlar*” adıyla tercümesi yapılmıştır.⁵⁰ İbn Hacer el-Heytemî'nin, “*es-Sava'ikü'l-muhrika 'alâ Ehli'r-Râfize ve'z-Zenâdika*” adıyla bu risalenin çeşitli nüshaları mevcuttur.⁵¹

1.1.2.6. Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574) ve Risâle-i Ebussuûd Adlı Risalesi

Asıl adı Muhammed olan Ebussuûd Efendi, 1490 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Tahsiline babasının yanında başlamış ve çeşitli tefsir ve kelam kitaplarını

⁴⁸ Detaylı bilgi için bk. Aruçi, “es-Savaidü'l-Muhrika,” 36/186-188.

⁴⁹ Kadıızâde Mehmed Efendi, *Nasru 'l-Ashâb ve 'l-Ahbâb ve Kahru 'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfid* (Ankara: Ankara Milli Kütüphane, Afyon Gedik Ahmed Paşa İl Halk Kütüphanesi, 03 Gedik 17180), 25a-25b.

⁵⁰ İstanbul Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 1170 numarada yer alıp 206 varaktan oluşmaktadır. Detaylı bilgi için bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Yakıcı Yıldırımlar*, çev. Hasib Seven, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1990).

⁵¹ Muhammed Aruçi, “es-Savaidü'l-Muhrika,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2009) 36/188.

okumuştur. Daha sonra Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi (ö. 922/1516), Mevlâna Şeydi Karamanî'den ve İbn Kemal'den dersler almıştır. Ebussuûd, çeşitli medreselerde görev yaptıktan sonra 1533 yılında İstanbul kadılığına getirilmiştir. Ardından sekiz yıl Rumeli kazaskerliği görevinde bulunmuş, 1545 yılında Şeyhulislâmlık makamına getirilmiştir. Yirmisekiz yıl on bir ay bu görevi devam ettiren Ebussuûd Efendi, 1574 yılında vefat etmiştir.⁵²

Sarıgörez Nureddin Efendi ve İbn Kemal'e ait Şah İsmail ve takipçileri hakkındaki beyanları Risâle-i Ebussuûd'da da görmekteyiz. Cuma namazının kılınması ve cihat yapılmasının masum imamın varlığına bağlı olduğuna dair inançları, takiyye inancı, imamların masum olduğuna dair inançları gibi Şîa'ya ait tartışmasız kabullere risalesinde cevaplar vermeye çalışmıştır. Ebussuûd, Allah'ın helal kıldıklarını haram, haram kıldıklarını helal saymaları, ilk üç halifenin kâfir olduğuna inanmaları ve Şah İsmail'i Allah katına çıkarmaları gibi sebeplerle Şah İsmail ve takipçilerinin kâfir olduklarını beyan etmiştir. Ayrıca *Bezzaziyye*, *Hidaye*, *Muhît*, *Tatarhaniyye*, *Hûlasâtu'l-Fetava* gibi birçok fikhî kaynaklarla Şîa'nın iddialarına cevaplar vermeye çalışmıştır.⁵³

Ebussuûd Efendi'ye nisbet edilen “*Risâle-i Ebussuûd*” adlı risale Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde el yazması (no:4106, kayıt tarihi: 1.5.1987) şeklinde bulunmaktadır. Sayın Dalkıran, bu risalenin Ebussuûd'a nispet edilse de bir kısmının ona ait olduğunu ancak bütününün Ebussuûd'a ait olmadığını beyan etmiştir.⁵⁴ Ebussuûd Efendi'nin Şîa ile ilgili olarak Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Özel Koleksiyon, No:626, 1a-10a varakları arasında *Fetavay-i der Hakkı Kızılbaş* adlı bir risalesi de bulunmaktadır.⁵⁵

⁵² Ahmed Akgündüz, “Ebussuûd Efendi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1994) 10/365-371.

⁵³ Sayın Dalkıran, “Risale-i Ebussuûd”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 25 (2004), 67-101

⁵⁴ Detaylı bilgi için bk. Sayın Dalkıran, “Rafizilerle İlgili Ebussuûd Efendi'ye Nisbet Edilen Bir Risale'ye Tahlili Bakış”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 25, (2004), 161-179

⁵⁵ Detaylı bilgi için bk. Erkan, *Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 35

1.1.2.7. Aziz Mahmud Hüdâî (ö. 1038/1628) ve Tezâkir-i Hüdâî Adlı Risalesi

Aziz Mahmud Hüdâî 948/1541 yılında Şereflikoçhisar'da dünyaya gelmiştir. İlk tahsiline Sivrihisar'da başlamıştır. Daha sonra İstanbul'da Küçük Ayasofya Medresesi'ne girmiştir. Medrese tahsilinden sonra hocası Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin muîdi olmuştur. Diğer yandan Halvetiyye tarikatına mensup Küçük Ayasofya Camii şeyhi Nûreddinzâde Muslihuddîn Efendi'nin sohbetlerine devam etmiştir. Hocası Nâzırzâde vesilesiyle Mısır ve Şam'da bulunmuştur. Mısır dönüşünde müderrislik ve nâiblik görevinde yer almıştır. Hocasının vefatıyla derin üzüntü yaşamış, bu sebeple resmi görevlerinden ayrılarak daha önce sohbetlerine katıldığı Muhyiddîn Üftâde'ye intisap etmiştir. Üç yıl gibi bir zamanda seyrü sülûkünü tamamlamıştır. Şeyhi vasıtasıyla Sivrihisar'a halife tayin edilmiştir. Burada altı ay kalan Hüdâî, şeyhini ziyaret için tekrar Bursa'ya dönmüş ve bu esnada şeyhi vefat etmiştir. Sonrasında Rumeli, Trakya ve Balkanlar'da bir süre kalmış daha sonra İstanbul'a dönmüştür. Hüdâî, Küçük Ayasofya Camii Tekkesi'de sekiz yıl şeyhlik makamında bulunmuştur. Diğer tarafta Fatih Camii'nde vaizlik yapmış, tefsir ve hadis okutmuştur. 1589 yılında Üsküdar'da Hüdâî Dergâhı'nın bulunduğu yeri satın almıştır. 1595 yılında dergâhın inşaatı tamamlanmış. 1599 yılında Fatih Camii vaizliğini bırakarak Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde vaaz vermeye başlamıştır. Kanûnî'nin kızı Mihrimah Sultan'dan olan torunu Âişe Sultan ile evlendiği rivayet olunmaktadır. Hüdâî, Safer 1038/1628 yılında vefat etmiştir. Vefat ettiğinde altmışa yakın halifesinin bulunduğu rivayet edilen Hüdâî, halifeleriyle ve yazdığı eserleriyle Anadolu ve Balkanlar'daki dinî-tasavvufî hayat üzerinde derin tesirler bırakmıştır.⁵⁶

Tezâkir-i Hüdâî, müstakil olarak Şîa hakkında telif edilmiş bir eser değildir. Aziz Mahmud Hüdâî'nin padişahlara yazdığı mektupların bir araya toplanmasıyla oluşmuştur.⁵⁷ Ancak bu eserde Hüdâî'nin Şîa/Kızılbaşlar hakkında ifadelerde bulunduğunu görmekteyiz.

Hüdâî, bir mektubunda Kızılbaşlar hakkında şöyle beyanlarda bulunmuştur. Yıldırım Bayezid zamanında Şeyh Bedreddin adında bir şeyhin ortaya çıktığını Ehl-i

⁵⁶ Hasan Kamil Yılmaz, "Aziz Mahmud Hüdâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991) 4/338-340

⁵⁷ Detaylı bilgi için bk. Mustafa Salim Güven, Aziz Mahmud Hüdâî'nin Mektupları Üzerine Bir Değerlendirme," *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/105 (Haziran 2012), 112-113

sünnet ve'l-cemaat mezhebine muhalefet ettiğini ve dönemin padişahına isyan ettiğini bildirmiştir. Dönemin padişahı tarafından şer'iyle ve kanunla cezalandırıldığını belirtmiştir. Mektubun devamında padişaha, dedesi Kanuni Sultan Süleyman zamanında Sultan Bayezid namına Celali isyanlarının başladığı ve bu cemiyetin fitne ve fesad taifesi olduğunu Kızılbaş ile bir olduklarını ifade etmiştir. Hatta bazı Kızılbaş olan sipahilerin tımandan feragat ettiklerini, kılıçlarını mühürleyip gittiklerini belirtmiştir. Asla içlerinde şeriat ve sünnet eseri olmadığını, Müslümanlardan bir ademi öldürmenin nice kâfiri öldürmek kadar gaza bulduklarını ifade etmiş ve onların Râfîzî olduklarını söylemiştir. Onların menbainin fesad, menşeinin fitne olduğunu belirtmiştir. İçlerinde şeyhleri namında şeytanları olduğunu ve her daim dalâlet ve yanılğı üzerine olduğunu beyan etmiştir. Işık⁵⁸ zaviyeleri olduğunu ve onların harap olduklarını bildirmiştir. Açıkça ashaba ve dört halifeye sövüp lanet ettiklerini aktarmıştır. Ayrıca Râfîzî olup mühlîd, zındık olduklarını ve fırsat beklediklerini söylemiştir. Devamında padişaha gaza ve cihadı için dua etmiş ve bu taifeye karşı alınması gereken tedbirlerden bahsetmiştir. Evvela halkın körelmemesi, onların idarî ve yargıda olan kalelerinin körelmesinin gerektiğini; her köye bir imam tayin edilmesi ve çocuklara ve kadınlara ilim öğretilmesi ve onların tekyelerinin kaldırılması ve teftiş olunması gerektiğini ifade etmiştir. Eğer ashaba küfretmeyi, dört halifeye lanet etmeyi kendi seçimleriyle bırakırlarsa sünnet ve şeriat üzere olurlarsa bu durumda tüm bunların kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu taifenin İslam'ın tamamını refettiklerini, farz namaz kılanı, oruç tutanı, Kur'an'a riayet edeni öldürdüklerini söylemiş sonrasında şeyhlerinin sulp edilmesini ve şer'i siyasetle karar kılınmasını söylemiştir. Son olarak Şeyh Bedreddin olayını örnek göstererek, bu taifenin de o şekilde dağıtılması gerektiğini beyan etmiştir.⁵⁹

⁵⁸ Işık teriminin, Kızılbaşlık propagandalarına yönelimi olan sûfî çevreler için kullanıldığı aktarılmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Erkan, *Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 50.

⁵⁹ Detaylı bilgi için bk. Aziz Mahmud Hüdaî, *Tezâkir-i Hüdaî*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, 2572), 89b-92a. Eser içerisindeki diğer mektuplarda da bu taife hakkında ifadelerde bulunulduğu görülmektedir. Ancak genel hatlarıyla 89b-92a varakları arasında yer alan mektupta Kızılbaş hakkındaki düşüncelerini genel hatlarıyla vermesi üzerine bu kadarı yeterli görülmüştür.

1.1.2.8. Abdullah Efendi (ö. 1156/1743) ile Ehl-i Sünnet ve Kızılbaş Fark Etmek Beyanı Adlı Risalesi

Abdullah Efendi'nin doğum tarihi bilinmemekle beraber ilk tahsiline Yenişehir'de başladığı, ardından İstanbul'a geldiği bilinmektedir. Burada medreselerde müderrislik yapmıştır. Süleymaniye Dârülhadis müderrisliğine yükseldikten sonra kadılık mesleğini seçerek çeşitli yerlerde kadılık vazifesini yerine getirmiştir. Anadolu kazaskerliği ardından Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuş, 1718 yılında Şeyhulislâmlık makamına getirilmiştir. Yaklaşık on iki buçuk yıl bu görevi ifâ ettikten sonra Patrona Halil isyanı esnasında 1730'da azledilip sürgüne gönderilmiştir. 1732'de hacca gitmesine müsaade edilmiş hac dönüşü bir süre İstanbul dışında ikamet ettirildikten sonra Kanlıca'daki yalısında oturmasına müsaade edilmiştir. 1743 senesinde ise vefat etmiş ve Kanlıca'da İskender Paşa Camii hazîresine defnedilmiştir.⁶⁰

Abdullah Efendi'nin Şîa hakkında telif ettiği “*Ehl-i Sünnet ve Kızılbaş Fark etmek Beyanı Risâlesi*”⁶¹ başlıklı risalesinde Ehl-i sünnet'in fırka-ı naciye olduğu, diğer fırkaların fırka-ı dâlle olduğunu söylemiştir. Bu fırkaların itikadda küfre düşmesi durumunda Hristiyan ve Yahudilerden daha aşağı olduğunu belirtmiştir. Râfizîleri mürted saymış, Râfizîlerin itikadî esaslarına ve mut'a nikahı gibi fikhî hususlarına sert eleştiriler getirmiştir. Ayetlerin Hz. Âişe'yi temize çıkarmasına rağmen Râfizîlerin Hz. Âişe 'ye iftira attıklarını ve Hz. Peygamber'den sonra en faziletli kimselerin sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Resûlullah'ın getirdiği şeriatı itiraf edip haber verdiğini tasdikleyen ve usûl-u dinin zarurî meselelerinde ittifak eden kimsenin ehli kible olduğunu ve böyle birinin tekfir edilemeyeceğini de belirtmiştir.⁶²

⁶⁰ Mehmet İpşirli, “Abdullah Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) 1/100-101

⁶¹ Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Giresun İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda, 28 Hk 3587/8 numarada 49b-52b varakları arasında yer almaktadır.

⁶² Detaylı bilgi için bk. Ali Durmuş, Şeyhulislam Abdullah Efendi'nin Bilinmeyen Eseri “Ehl-i Sünnet ve Kızılbaş Fark etmek Beyanı Risalesi ve İtikadî Görüşleri” *Cumhuriyet 5.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, (2021), 195.

Daha sonraki yüzyıllarda da Şîa hakkında eser telifinde bulunan alimler olmuştur.⁶³

1.2. Kadızâde Mehmed Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Etkileri

1.2.1. Kadızâde Mehmed Efendi'nin (990/1582-1045/1635) Hayatı

Tam adı Kadızâde Mehmed/Muhammed b. Mustafa b. Mehmed/Muhammed Efendi olan⁶⁴ Kadızâde Mehmed Efendi, 6 Recep 990/ 27 Temmuz 1582'de Balıkesir'de dünyaya geldi. Kadızâde, biyografisinde Recep ayının ilk cuma gecesi doğduğu, doğum tarihi hakkında “mahzun mükerrem 990” olarak tarih düşürüldüğü ve babasının adını “Şeyh Muhammed” olarak koyduğunu bildirmiştir.⁶⁵ Babası Doğanzâde Mustafa Efendi olarak bilinen Mustafa b. İlyas'tır. Mehmed Efendi'ye babasının kadı olması hasebiyle Kadızâde denilmiştir. Kendisi daha çok “er-Rûmî”, “el-Balıkesirî”, mahlaslarını kullanmakla beraber şiirlerinde “ilmî” mahlasını kullanmıştır.⁶⁶

Kâtip Çelebi, Kadızâde Mehmed Efendi'nin ilk tahsilini memleketinde Birgivi Mehmed Efendi'nin (ö. 981/1573) oğlu Feyzullah Efendi'den (ö. 1032/1622) aldığını ifade etmiştir.⁶⁷ Kadızâde Mehmed Efendi'nin bizzat İmam Birgivi Mehmed Efendi'den ders aldığı da iddia edilmektedir.⁶⁸ Kadızâde, Feyzullah Efendi'den, Şeyh

⁶³ Detaylı bilgi için bk. Sayın Dalkıran, *Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şi'i Akidesine Tenkitleri*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017); el-Hac Hasan b. Ömer Sunkurî, *Elsine-i Nasda Kızılbaş Dimekle Maruf Taife-i Rezilenin Hezeyanlarını mübeyyen bir risale-i müstakiledir*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, No: 261), 89-94.

⁶⁴ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimu Mûsânnifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, (Beyrut: Mektebü'l-Müsennâ, 1957), 6/33.

⁶⁵ Ali Durmuş, *Kadızâde Mehmed Efendi'nin Bilinmeyen Risalesi Risâle-i Müdâfa'a Işığında Hayatı ve İlmi Kişiliği* (Tokat: Tokat İlmiyat Dergisi, 2020), 337.

⁶⁶ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 6/33; Ali Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 108; Mehmet Fatih Gökçek, *Behcetü Seyyid İbrahim Efendi" Tarih-i Sülâle-i Köprülü" (Transkripsiyon ve Tahlil)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 10.

⁶⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 1/12.

⁶⁸ Durmuş kitabında, Abdülbaki Gölpınarlı gibi bazı araştırmacıların bu iddiayı taşıdığını ancak bununla ilgili kaynaklarda herhangi bir delile rastlanmadığını ve tarihler göz önüne alındığında bunun mümkün olmadığını da ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik* (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1983), 158.

Alâeddin Efendi'den Kur'ân, akaid, sarf ve nahiv dersleri, Kadı Halil Efendi'den nahiv, İbrahim el-Müderriş Efendi'den sarf ve nahiv dersleri almış, Abdurrahman Kadı Efendi'den Kitabu'd-Dav adlı eseri, Muslihuddîn Kadı Efendi'den Sadru's Şerîa'nın bazı eserlerini, Lütfullah Müfti Efendi'den Muhtasar *İsâgocî*'yi ve Hüsamettin Hasan el-Kâtî'nin şerhini okumuştur.⁶⁹

Kadızâde, babasının yolundan gidip Kadı olmak istemesi sebebiyle tahsiline devam etmek için İstanbul'a gelmiş ancak daha sonra babasının vefatıyla fikrini değiştirip ulemâ yolunu tercih etmiştir. İstanbul'a geldiğinde önce Muslihuddîn Müderriş Efendi ve Yusuf Müderriş Efendi'ye onlardan sonra Dursunzâde Abdülbâkî Efendi'ye muidlik (asistanlık) yapıp, tefsir ve fıkıh dersleri almıştır. Ayrıca Arap Sinan olarak bilinen Yusuf Efendi'den *Şerhu'l-Akaid* ve *el-Bedî* dersleri, Abdullah Efendi'den *Tenkîhu'l-Usûl* şerhi ile *et-Tavzih* dersleri almış, Kadı Abdülcebbâr Efendi'den de *Şerhu'l-Menâr* okumuştur. Ayrıca İbrahim Müderriş Efendi'nin Sinan Paşa Medresesindeki ders meclislerine de katılmıştır. Şevval ayının evvelinde 1010/1602 yılına gelindiğinde ise Aksaray'da Murat Paşa Camiinde talebe eğitimine başlamıştır.⁷⁰

Kadızâde'nin bir ara tasavvufa merak saldığı, Tercüman Yunus Tekkesi ve Halvetî şeyhlerinden Ömer Fânî Efendi olarak bilinen Tekeli Ömer Efendi'nin (ö. 1032/1623) vaazlarına katılıp ona intisap ettiği⁷¹ ve onunla üç kere erbain halvetine girdiği nakledilmiştir. Kadızâde biyografisinde, Ömer Efendi'nin bir sefere katılmak üzere yola çıkacağı zaman yaklaşık dokuz ay boyunca Sultan Selim Camiindeki dersleri için yerine kendisini halife tayin ettiğini belirtmiştir. Cemaate bu derslerde tefsir dersi verdiğini ve o zaman aralığında evlendiğini aktarmıştır. Seferden dönen şeyhi onu Tercüman Camiindeki vaazlarına halife tayin etmiş ve bu camide de hadis dersleri vermiştir. Ancak o zamanlarda Kadızâde ile şeyhi arasında bazı ihtilaflar oluşmuş, şeyhinin kendine tahsis ettiği evi ve tayin ettiği halifelik makamını terk ederek, kendi mahallesine taşınmış ve eski görev yeri olan Murat Paşa Camiindeki

⁶⁹ Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 112.

⁷⁰ Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 113

⁷¹ Kâtip Çelebi, *Fezleke*, nşr. Zeynep Aycibin (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016) 2/772; Gökçek, *"Tarih-i Sülâle-i Köprülü"*, 10.

derslerine devam etmiştir.⁷² Bazı müellifler, bu ayrılığın temelini Kadızâde'nin eleştirel bir üsluba sahip olması sebebiyle kendi istidadına uygun bir yol olmamasından kaynaklandığı şeklinde ifade etseler de⁷³ Kadızâde eserlerinde tasavvufa karşı olmadığını beyan etmiş ve tasavvufu, “insanları nefis-i emmareden kurtarıp doğru yola sevk eden ve Müslüman olmalarını sağlayarak münafıklıktan kurtaran bir araç” olarak ifade etmiştir.⁷⁴ Ayrıca Kadızâde, biyografisinde Tercüman Tekkesi Camii'ndeki vazifesinden ayrılıp Murat Paşa Camii'ndeki derslerine döndükten sonra Yalova'da oturan “eş-şeyhu'l-fâzıl ve'l-mürşidü'l-kâmil” şeklinde övgüyle bahsettiği şeyh Muhammed en-Nakşîbendî ile dostluk kurduğunu ve ona biat ettiğini ifade etmiş ve diğer dost edindiği Nakşîbendî şeyhlerinden de övgüyle bahsettiği bildirilmiştir.⁷⁵

Kâtip Çelebi, ayrılığa sebebiyet veren temel meseleleri,⁷⁶ “La'n-ı Yezîd ve mes'ele-i ebeveyn ve tarziye ve tasliye ve Reg'aib ve Berât ve Kadir namâzları, hayât-ı Hızır nizâ'ları sürünüp nice kîl ü kâl ve bahs u cidâle mü'eddî olmuş idi”⁷⁷ diyerek bahsetmiştir.

Kadızâde, Evliyâ Muhammed Çelebi'den ve Şeyh Ahmed el-Mukri'nin öğrencilerinden olan Behram Efendi'den Kur'ân dersleri aldığını, Ebüssuûd el-Kudsî Efendi'den İmam Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbihu's-Sünne* adlı eseri okuduğunu ve Ebüssuûd el-Kudsî Efendi'nin, *Mesâbihu's-Sünne*'den caiz ve sahih hadisleri rivayet etmesi için kendisine sözlü ve yazılı icazet verdiğini söylemiştir. Ayrıca Şeyh İbrahîm el-Lekânî el-Mısırî (ö. 1041/1632)'den *Cevheretü't-Tevhid* ve *Sahih-i Buharî* dersleri almıştır. Tedrisatın sonunda İbrahîm el-Lekânî kendisine hem yazılı hem de sözlü icazet vermiştir. Ayrıca Şîilerin Şirvan'da Sünnî halka yaptıkları baskılardan dolayı 1611'de İstanbul'a gelen fırak müelliflerinden olan Muhammed Emin b. Sadruddîn eş-Şirvânî'nin (ö. 1036/1627) sohbetlerine katılmış, ona sorular sorarak istifade etmiştir.⁷⁸

⁷² Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 114.

⁷³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, haz.: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özer, 1/373.

⁷⁴ Muhammed Raşit Akpınar, *Kadızâdeliler ve Sivâsiler Arasındaki Fıkhi Tartışmalar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 38.

⁷⁵ Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 114.

⁷⁶ Bu konular “Kadızâde Mehmed Efendi ve Kadızâdeliler Hareketi” başlığında belirtilmiştir.

⁷⁷ Çelebi, *Fezleke*, nşr. Zeynep Aycibin, 2/773.

⁷⁸ Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 115.

Ayrıca Kadızâde, Ebu'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983), Kelâbâzî (ö. 380/990), Cüveynî (ö. 478/1085), İmâm-ı Gazzâlî (ö. 505/1111), Nesefî (ö. 537/1142), Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286), Alâeddin Konevî (ö. 729/1329), İbnü'l-Hâc el-Abderî (ö. 737/1336), İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Bahâeddin Nakşîbendî (ö. 791/1389), İbn Melek (ö. 821/1418), Kâdî İyâz (ö. 544/1149), İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457), İbrahim Halebî (ö. 956/154) ve İmam Birgivi gibi dört fikhî mezhebe ait bir çok ulemâ ve fukahânın pek çok eserini okuyup mütalaa ettiğini otobiyografisinde listelemiştir.⁷⁹

1010/1602 yılında Aksaray'da bulunan Murat Paşa camiindeki öğrenci tedrisatı görevini yürüten Kadızâde, kısa sürede tanınmış ve 1031/1622 yılında Sultan Selim Camii vaizliğine ve dersiâmlığına, 1032/1623 yılında Sultan Beyazıd Camii vaizliğine, 1038/1628'de Fatih Camii vaizliğine tayin edilmiştir. 1041/1631 yılında Süleymaniye Camii vaizliğine getirilmiş, aynı yıl içerisinde Ayasofya Camii vaiz ve dersiâmlığına terfî ettirilerek vefatına kadar bu görevde kalmıştır.⁸⁰

1037/1627-28'den sonra Kadızâde'nin derslerine katılan Kâtip Çelebi, onun ilmî ve fazileti ile meşhur olduğunu, ondan Kadı Beyzâvî'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* tefsirini, el-Cürcânî'nin Adudüddîn el-Îcî'nin (ö. 756/1355) *el-Mevâkıf*'ına yaptığı şerhini, İmâm-ı Gazzâlî'nin *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*'ini, Molla Hüsrev'in *Gureri'l-Ahkâm* adlı eserini, Mehmed Birgivî'nin *et-Tarikatu'l-Muhammediyye*'sini dinlediğini bildirmektedir.⁸¹

Müellifler, Kadızâde'nin ilmî bilgisi ve ahlakî kişiliği hakkında görüşler aktarmışlardır. Abdülbaki Gölpınarlı, Kadızâde'nin toplumun o zamanki ahvalinde beğenmediği hususları eleştirel bir üslupla dile getiren ve ayrıca onu döneminde cesareti, tok sözlülüğü ve hatipliğiyle herkesin dikkatini celp eden biri olduğu şeklinde ifade etmektedir.⁸² Birkaç aralıklarla Kadızâde'den ders alan Kâtip Çelebi, çoğu derslerinin oldukça basit ve detaya inmeden işlendiğini ifade ederken, kişiliği hakkında ilmî ve faziletiyle meşhur, zarif ve ârif, hazır cevap, fasih bir lisan ve etkili bir hitap gücüne sahip olduğunu ve bu vesileyle birçok kişi tarafından dinlendiğini,

⁷⁹ Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 116.

⁸⁰ Derya Örs (ed.), *Zeyl-i Şakâ'ik* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 251.

⁸¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/12.

⁸² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 159.

haftanın dört günü ders ve geri kalanının vaaz ile geçirdiğini, vaazlarının çoğu halkı ilim öğrenmeye ve bilgisizlikten kurtulmaları üzerine şevk vermeye yönelik olduğunu ifade etmektedir.⁸³ Ayrıca Uşşâkîzâde (ö. 1136/1724) *Zeyl-i Şakâ'ik* adlı eserinde, Kâtip Çelebi'nin Kadızâde hakkında söylediği güzel özelliklere daha da ekleyerek Kadızâde'yi çokça övmektedir.⁸⁴ Ayrıca diğer kaynaklarda oldukça uyanık, zeki; diksiyonu ve ikna kabiliyeti kuvvetli, tartıştığı kişileri söz sanatıyla ve değişik örneklerle rahatça yenebilecek bir hatip olarak da ifade edilmiştir.⁸⁵

Bunun dışında bazı müellifler, onun zeki ve uyanık oluşunu menfî anlamda değerlendirmişlerdir. Mehmed Tahir Efendi, Naima'nın eserinden aktarılanlardan hareketle Kadızâde'yi, "...Âlimlerin ve geçmiş büyüklerin sıfatlarından olan hakikî takvâdan mahrum imiş. Müslümanların kalplerini birleştirme noktasında hizmet edemeyen alimlerdenidir"⁸⁶ şeklinde ifade etmiştir.

Uzunçarşılı, Kadızâde hakkında "Osmanlı Tarihinde 'fakihler' ve 'Kadızâdeliler' ismi verilen ve beyne'l-İslam nifak tohumu saçarak telif kılıp İslamiyet'e aykırı olan bazı mesâilî kurcalayan ve bundan şahsî istifade eden bir zümrenin elebaşısıdır." şeklinde ifadede bulunmuştur.⁸⁷ Ayrıca bir başka eserinde, "Birgivi'nin eserleri 17. Yüzyıldaki bazı vaizlerin ellerine geçip bunu kendi ipliklerini boyamalarına alet edip suret-i haktan görünmek suretiyle menfaatler elde etmişlerdir." ifadesiyle Birgivi'nin eserlerini kendi menfaati için kullandığı iddiasında bulunmaktadır.⁸⁸

Refik Ergin, Kadızâde hakkında menfî görüş bildiren eserlerin çoğunun görüşlerinin belli bir kaynaktan geldiğini bunun da Kadızâde Mehmed Efendi'ye muhalif Abdülmecid Sivasî'nin müridi olan Menârzâde Ahmed Efendi (ö. 1067/1657) olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple hem Naima'nın hem de Uzunçarşılı'nın

⁸³ Çelebi, *Fezleke*, nşr. Zeynep Aycibin. 2/772; Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk Fî İhtiyârî'l-Ehakk*, çev. Orhan Şaik Gökyay (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021), 126-128.

⁸⁴ Örs, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 252.

⁸⁵ Ahmet Yaşar Ocak, XVII'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye(prütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: "Kadızâdeliler Hareketi," *Türk Kültürü Araştırmaları*, 17-21/1-2 (1979-1983), 214.

⁸⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, haz.: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özer, 1/373.

⁸⁷ İsmail Hakkı b. Muhammed latif (Uzunçarşılı), *Karesi Meşahiri*, (Balıkesir: Karesi Vilayeti Matbaası, 1923), 36; Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 118.

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 3/363.

Kadıızâde hakkında ön yargılı haksız ifadeler aktardığını ve tarihi bir yanlışlığa da sebebiyet verdiğini bildirmektedir.⁸⁹

Uzunçarşılı ve Naima'ya baktığımızda Kadıızâde hakkında objektif bir bilgi almamız bu sebeple çok doğru gözükmemektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Naima Abdülmecid Sivasî'nin müridi Menârzâde Ahmed Efendi'den, Uzunçarşılı da Naima'dan bu bilgileri alıntılanmıştır. Bu durumda en objektif bilgiyi aralıklı zamanlarda öğrencisi olan Kâtip Çelebi vermektedir. Kâtip Çelebi de kısaca Kadıızâde hakkında ömrünü dine adanmış bir ilim adamı olduğunu ifade etmiştir.

IV. Murad'ın 1044/1634 yılında İran-Osmanlı savaşlarının aleyhine giden gidişatına bir son vermek için düzenlediği Revan seferine ordu vaizi olarak görevlendirilen Kadıızâde Mehmed Efendi, sefer yolunda Konya'da hastalanmış, İstanbul'a dönmüş ve 1045/1635 yılında Ayasofya vaizi iken⁹⁰ elli beş yaşında İstanbul'da vefat etmiştir.⁹¹ Topkapı dışındaki Şeyhler Kabristanına defnedilmiştir.⁹² Ölümüne “Evliya Kadıızâde öldü vah!” şeklinde kayıt düşülmüştür.⁹³

1.2.2. Eserleri

Kadıızâde'nin eserleri hakkında çeşitli tezler dışında derli toplu bilgi veren pek kaynak yoktur. En güncel ve kapsamlı olarak Ali Durmuş'un *Kadıızâdeliler Hareketi* adlı çalışması bulunmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, müellifin yaşadığı dönemde *Kadıızâde* ve *İlmî* mahlasını kullanan Mehmed isimli birden çok kişi olması hasebiyle Kadıızâde Mehmed Efendi'nin eserlerinin farklı müelliflere nispet edildiği ve eser kayıtlarında müellif kaydı kısmında çok kez hata yapıldığı görülmüştür.⁹⁴ Araştırmalar sonucunda Kadıızâde'ye ait birçok eserin olduğu görülmüştür.

⁸⁹ Refik Ergin, *İslam Düşüncesinde Zahir-Batın Ayrımı Açısından Kadıızâdeliler Örneği* (Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007), 57-59.

⁹⁰ Gökçek, “*Tarih-i Sülâle-i Köprülü*”, 10.

⁹¹ Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, 35.

⁹² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, haz.: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özer, 1/373.

⁹³ Kâtip Çelebi, *Fezleke*, nşr. Zeynep Aycibin. 2/772.

⁹⁴ Detaylı bilgi için bk. Muhammed Hanefi Suluoğlu, *Kadıızâde Mehmed Arif Efendi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015), 30-32.

1. *Mebhasu 'l- İmân*⁹⁵

Eserde imanın tanımı ve çeşitleri, zâtî ve sübûtî sıfatlar, insanı küfre düşüren söz ve fiiller, sigara, kahve, çalgı aletleri, yetmiş iki fırka ve Hurufilik gibi konular yer almaktadır Kütüphanelerde on adet yazması tespit edilmiş olan bu eser üzerine Fethullah Çiftçi, *Kadıẓâde Mehmed Efendi Mebhas-ı İmân (Dil İncelemesi- Tenkitli Metin-Dizin)* ismiyle bir doktora tezi çalışmıştır.⁹⁶

2. *İrşâd-ü Ukûli 's-Selîme ile 'l-Usûli 'l-Kavîme*

Kadıẓâde'nin otobiyografisinde “*İrşâdü 'l-Ukûli 'l-Müstekîme ilâ Tarîkatü 'l-Kavîme bi-İbtâli 'l-Bid' i 's-Sekîme*” adıyla bahsettiği bu eseri, raks ve deverânın caiz olduğu iddiasına bir reddiye niteliğindedir.⁹⁷

3. *İlmihal Risalesi*⁹⁸

Bu eser temel inanç, ibadet konuları ve dönemin tartışılan kandil gecelerinde kılınan namazın cemaatle kılınması meseleleri hakkındadır.

Eseri Lokman Doğmuş “*Risale-i Kadıẓâde*” adıyla latinize etmiştir.

4. *Risâle-i Kadıẓâde*

Eser, Kadir ve Berat gecelerine özel cemaatle namaz kılınması üzerine telif edilen bir risaledir. Eserin Kadıẓâde'ye nispeti⁹⁹ tartışılmış da olsa eser Mehmet Özkan tarafından latinize edilmiştir.¹⁰⁰

⁹⁵ Bu eser, Refik Ergin'in “*İslam Düşüncesinde Zahir-Batın Ayrımı Açısından Kadıẓadeliler Örneği*” başlıklı yüksek lisans tezinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Detaylı bilgi için oraya bakılabilir.

⁹⁶ Detaylı bilgi için bk. Fethullah Çiftçi, *Kadıẓâde Mehmed Efendi Mebhas-ı İmân (Dil İncelemesi- Tenkitli Metin-Dizin)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, 2019)

⁹⁷ Bu risale hakkında detaylı bilgi için bk. Durmuş, *Kadıẓâdeliler Hareketi*, 120-121.

⁹⁸ Durmuş, bu eserin adını Kadıẓâde'nin “*Risâle-i Kadıẓâde*” adında bilinen başka bir eseri olması üzerine karışıklık oluşmasın diye bu eseri “*İlmihal Risalesi*” olarak isimlendirmiştir. Biz de Durmuş'un bu isimlendirmesini esas aldık. Detaylı bilgi için bk. Durmuş, *Kadıẓâdeliler Hareketi*, 122.

⁹⁹ Müellife nispeti hususunda ayrıntılı bilgi için bk. Ergin, *Zahir-Batın Ayrımı*, 63.

¹⁰⁰ Özkan, Osmanlı'da İlmihal Geleneği: Kadıẓâde Mehmed Efendi (1045/1635) ve “*Risâle-i Kadıẓâde*” Adlı Çalışması, ”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 37/27 (2016), 559.

5. *Risâle-i Kadızâde*¹⁰¹

Eser Allah'ın ve peygamberin vacip ve muhal sıfatları hakkında kelâm metoduyla yazılmıştır.¹⁰²

6. *Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahbâb ve Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfid*

Kataloglarda “*Nasru'l-Ashab ve'l-Ahbab ve Kahrü'l-Kilabi's-Sibab fî Reddi'r-Râfiza*” olarak kaydedilen bu eser, Kadızâde'nin Şîa'ya yaptığı eleştirilerini içermektedir.

7. *Menâkıbu's-Sahâbe*¹⁰³ ve *Mesâlibu'r-Ravâfiz*

Bu risale Kadızâde Mehmed Efendi tarafından Şîa hakkında telif edilen bir eserdir. Ali Durmuş çalışmasında *Menâkıbu's-Sahâbe* adlı risaleyi *Nasru'l-Ashab*'ın bir muhtasarı olarak bildirmişse de müstakil bir eser olabileceğini de ifade etmiştir.¹⁰⁴ Ancak incelemeler sonucunda *Menâkıbu's-Sahâbe*'nin muhtasar bir eser olmadığı söylenebilmektedir. *Menâkıbu's-Sahâbe*'yi telif ederken mecalinin az kalmasından dolayı kısa tuttuğunu ifade etmesinden¹⁰⁵ ötürü ömrünün son zamanlarında *Menâkıbu's-Sahâbe*'yi telif ettiği düşünülmektedir.

Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahbâb ve Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfid ile *Menâkıbu's-Sahâbe* ve *Mesâlibu'r-Ravâfiz* çalışmamızda faydalandığımız temel eserler olup, bu eserler hakkında ileride detaylı bilgilendirme yapılacaktır.¹⁰⁶

8. *Mesâil-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat*

İçeriğinde, dönemin tartışma konuları olan devarân, cehrî zikir, teganni, bid'at gibi çeşitli konularla belirli grupların tekfir edilmesi yer alır.¹⁰⁷

9. *Tâcü'r-Resâil fî Minhâci'l-Vesâil*

¹⁰¹ Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nda *Risâle-i Kadızâde* adıyla Kadızâde Mehmed Efendi adına kaydedilen birçok eser vardır. Bunların detaylıca araştırılması gerekmektedir.

¹⁰² Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 123.

¹⁰³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, haz.: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özer, 1/373.

¹⁰⁴ Ali Durmuş, *Osmanlı'da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 108, 419.

¹⁰⁵ Bk. Tez metni 39.

¹⁰⁶ Bk. Tez metni 33.

¹⁰⁷ Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 123.

Kadıızâde'nin Osmanlı Devleti'nin yönetiminde yapılması gereken ıslahatlar hakkında IV. Murad'a sunduğu bir layihadır. Risalenin Sofyalı Büyük Kadıızâde Mehmed Efendi'ye ait olduğu iddiaları bulunmakla birlikte Durmuş, bu risalenin Kadıızâde Mehmed Efendi'ye aidiyetinin kesin olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁸

10. *Nushu 'l-Hukkâm Sebebu 'n-Nizâm*

Eser, Kadıızâde tarafından devlet yönetimi ve halkın idaresiyle ilgili problemleri ayet ve hadisler çerçevesinde belirleyip I. Ahmed'e sunduğu bir vasiyetnamedir. Daha sonra vaazından çok etkilenen Şeyhulislam Esat Efendi'nin kendisinden padişaha müstakil bir risale yazma ricası üzerine I. Ahmed'e sunduğu nasihâtnameye geniş bir mukaddime ekleyerek IV. Murad'a sunmuştur.

Derin Terzioğlu bu risaleyi Halveti Şeyhi Sofyalı Büyük Kadıızâde Mehmed'e nispet etmektedir.¹⁰⁹ Ancak Durmuş tezinde bu risalenin Kadıızâde Mehmed Efendi'ye aidiyetini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.¹¹⁰

11. *Mesmû 'âtün-Nekâyah Mecmû 'atü 'n-Nesâyah*

Bir kısmı manzum olan bu eser IV. Murad'a sunulmuş bir vasiyetnamedir. Bu risalenin de Kadıızâde'ye aitliği hususunda ihtilaflar vardır.¹¹¹ Ancak Durmuş, bu risalenin Kadıızâde'ye aidiyetini detaylı bir şekilde açıklamıştır.¹¹²

12. *Ahvâl-i Âlem Kasîdesi*

Bu eser, Kadıızâde'nin 1040/1630 yılında IV. Murad'a sunduğu 48 beyitten oluşan bir kasidesidir. Toplum içerisindeki bozukluklardan, Osmanlı Devleti'nin kötüye gidişinden bahsetmektedir. Ali Emiri tarafından Tarih ve Edebiyat

¹⁰⁸ Durmuş, *Kadıızâdeliler Hareketi*, 126-127.

¹⁰⁹ Detaylı bilgi için bk. Derin Terzioğlu, "Bir Tercüme ve Bir İntihal Vakası: Ya da İbn Teymiyye'nin Siyâset'ş-Şer'iyye'sini Osmanlıcaya Kimler Nasıl Aktardı", *Journal Of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları* 31/2 (2007), 266.

¹¹⁰ Durmuş, *Kadıızâdeliler Hareketi*, 129.

¹¹¹ Detaylı bilgi için bk. Terzioğlu, "Bir Tercüme ve Bir İntihal Vakası: Ya da İbn Teymiyye'nin Siyâset'ş-Şer'iyye'sini Osmanlıcaya Kimler Nasıl Aktardı", 266.

¹¹² Durmuş, *Kadıızâdeliler Hareketi*, 130-131.

Mecmuası'nda yayınlanmış¹¹³ ve Bayram Ürekli tarafından makale içinde latinize edilmiştir.¹¹⁴

13. *Duanâme-i Murad Han*

IV. Murad için manzum bir şekilde telif ettiği bir duanâmedir. Dizelerden bazıları, Kadızâde'nin *Manzûme-i Akâid* adlı eserinde de yer almaktadır. Sebahat Deniz, bu nüshayı *Duânâme-i İlmî* adıyla latinize etmiş ve bu eserin bir cülûsiyye¹¹⁵ olabileceğini söylemiştir.¹¹⁶

14. *Manzûme-i Akaid*

Kadızâde yaşadığı dönemin sosyal-dinî eksikliklerini, sorunlarını ele aldığı ve IV. Murad'a yapılan duaları içeren manzume tarzında bir eserdir.¹¹⁷ Songül Karaca, beş nüshası üzerine¹¹⁸ Betül Büyükkeçeci ise bir nüshası¹¹⁹ üzerine yüksek lisans çalışması yapmışlardır.

15. *Risâle fî Beyâni Kerâheti 'l-İctima 'li-Salâti 'r-Regâib*

Bu risale, Kadızâdeliler ve Sivasîler arasındaki tartışma konularından biri olan kandil geceleri cemaatle kılınan namaz üzerine kaleme alınmıştır.¹²⁰

16. *Tezkire-i Kadızâde*

Kadızâde'nin zamanında kendisine intisap ettiği Draman Şeyhi Ömer Efendi'ye (ö. 1032/1622) teravîh ve küsuf namazları dışındaki nafile namazların cemaatle kılınması hükmü hakkında kaleme almış olduğu bir mektuptur. Lokman

¹¹³ Ergin, *Zahir-Batın Ayrımı*, 64.

¹¹⁴ Manzume için bk. Bayram Ürekli, “Dördüncü Murad Devrine Dair Kadızâde'nin Bir Manzumesi”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 11, (1997), 277-300.

¹¹⁵ Şairlerin bir padişaha tahta çıkması dolayısıyla yazdıkları şiir bk. Kubbealtı lügati, “cülûsiyye” (Erişim 30.03.2022).

¹¹⁶ Detaylı bilgi için bk. Sebahat Deniz, “Kadızâde Mehmed İlmî'nin Sultan IV. Murad için Yazdığı Manzum Duânâmesi”, *Divân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1*, İstanbul, (2008), 9-40.

¹¹⁷ Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 133-134.

¹¹⁸ Detaylı bilgi için bk. Songül Karaca, *Kadızâde Mehmed Efendi, Manzûme-i Akâid* (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlüklü Dizin) (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012)

¹¹⁹ Detaylı bilgi için bk. Betül Büyükkeçeci, *Kadızâde İlmî Efendi'nin “İtmâmü 'l-Merâm Min Nazmî 'l-Kelâm” Adlı Eserinin Tahlil-Çeviri ve Değerlendirilmesi*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005)

¹²⁰ Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 134.

Doğmuş tarafından “*Kadızâde Mehmed Efendi’nin Bir Mektubu*” adıyla latinize edilmiştir.¹²¹

17. *Risâle fî Hakkı ’ş-Şeyh Muhyiddîn el-Arabî*

Kadızâde’nin Muhyiddîn İbnü’l Arabî hakkındaki görüşlerini ihtiva eden bir risalesidir.¹²²

18. *Risâle-i Müdâfaa*

Kadızâde tarafından hakkında “İbnü’l-Arabî’ye küfrettiği ve velileri inkâr ettiği” yönündeki söylemlere cevap niteliğinde kaleme aldığı bir risaledir. Bu risalede hayatı hakkında da bilgilere yer vermektedir. Ali Durmuş, “*Risâle-i Müdâfa’a’nın Tercümesi*” adıyla tercüme ve tahkikini yapmıştır.¹²³

19. *Risâle-i Deverân*

Kadızâde’nin sema ve deverân hakkındaki görüşlerini ihtiva eden bir risaledir.

20. *Kasîde-i İtikadiyye*

Kadızâde’nin itikadî bazı hususları ve dönemin itikadî-ahlakî problemlerini manzum bir şekilde ele aldığı bir eserdir.

21. *Risâle fî ’l-Musâfaha ba ’de ’s-Salvât*

Namazlardan sonra yapılan musafaha hakkında bir eserdir.

22. *Cevâhiru ’l-İslam*

İlmihal tarzında temel itikadî esasları ele alınan bir eserdir.¹²⁴

23. *Risâle Fî Sıfat-ı İlâhiyye*

Allah’ın sıfatlarını konu edinen bir risaledir.¹²⁵

¹²¹ Detaylı bilgi için bk. Lokman Doğmuş, *Türkiye’de XVII. Yüzyıldaki Dinî Çatışmalara Sosyolojik Bir Bakış (Kadızâdeliler ve Sivasîler)*, 132-133.

¹²² Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 135-136.

¹²³ Detaylı bilgi için bk. Ali Durmuş, Kadızâde Mehmed Efendi’nin Bilinmeyen Risalesi Risâle-i Müdâfa’a Işığında Hayatı ve İlmi Kişiliği, 333-341.

¹²⁴ 19-22. Eserler hakkında detaylı bilgi için bk. Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 136- 137.

¹²⁵ Ali Durmuş bu risaleden doktora tezinde bahsetmiş ancak kitabında yer vermemiştir. Detaylı bilgi için bk. Ali Durmuş, *Osmanlı’da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*, 120.

24. *Mebâhis-i Salât*

Bu eser, ilme teşvik ve namazla ilgili konular üzerine telif edilmiş bir risaledir.

25. *Fikirnâme*

Namazı huşu içerisinde kılmak hakkında bir eserdir.

26. *İstiğfâr-ı İlmî*

Manzum şekilde yazılmış duaları içeren bir eserdir.

27. *Tefsir-i Fâtîha*

Fatiha suresinin tefsiridir.

28. *Müntehabât min Divânî's-Şiir*

Kadızâde'nin şiirlerinden derlenen bir eserdir.

29. *Tercümetü'l-Fıkhi'l-Ekber*

Fıkhu'l-Ekber'in manzum çevirisidir.

30. *Vesâyâ-yı Kadızâde İlmî Efendi*

Bir ilmihal niteliğindedir.

31. *Terceme-i İnkâzu'l-Hâlikîn*

Birgivi'ye ait *İnkâzu'l-Hâlikîn* adlı eserin tercümesidir.

32. *Kerâhetü'l-Kitabeti'l-Kur'ân ale'l-Cidrân/Risâle-i Ahidnâme-i Kadızâde*

Ayetlerin ve lafzatullâhın duvara yazılması hakkında telif edilmiş bir eserdir.¹²⁶

Osmanlı Devleti'nde aynı veya yakın yıllarda yaşamış Kadızâde veya İlmî unvanlarıyla bilinen Mehmed isimli birçok müellif olması hasebiyle Kadızâde Mehmed Efendi'nin eserlerinin farklı müelliflere nispet edildiği görülmüştür. M. Hanefi Suluoğlu bu konuda, Kadızâde Erzurumî'ye nispet edilen; *İman ve Namaz Risalesi*, *İlm-i Hâl Risalesi*, *İlmihâl*, *Risâle İman* ve *İslâm*, *Risâle fî Reddi'l-Bid'a*, *Risâle-i Ahkâmi'l-mükellefîn*, *Risâle fî'l-İman* ve *l-İslâm*, *Risâle-i Kadızâde*, *Risâle fî*

¹²⁶ 24-32. Eserler hakkında detaylı bilgi için bk. Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 137-138.

Nevâkîdî'l-Vudû' ve *Vasiyetname*¹²⁷ adlı eserlerin aslında Balıkesirli Kadızâde Mehmed Efendi'ye ait olduğunu tespit etmiştir.¹²⁸

Ayrıca Kadızâde, Şîa hakkında telif ettiği *Nasrû'l-Eshab ve'l-Ahbab ve Kahrû'l-Kilabi's-Sibab fî Reddi'r-Râfıza* adlı risalesinde bir eserinden ve eserinin içeriğinden şöyle bahsetmiştir: “el-İlam bi kavaidil İslam adlı kitabımda Subkî (ö. 756/1355)'nin sözleri arasında, onun açıkladığı hususlara işaret etmiştim ki, mezhebimizin kaideleri dışında kalan meselelere uygun düşen tercihiyle ilgili söyledikleri furuattandır.”¹²⁹

Yukarıdakiler dışında Kadızâde'ye ait başka risaleler de mevcuttur. Ancak bazıları kataloglarda bulunamamış, bazılarının da Kadızâde'ye aitliği hususunda araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.¹³⁰

1.2.3. Şîa ile İlgili Eserleri

Bu çalışmanın ana konusu olan Kadızâde Mehmed Efendi'nin Şîa'ya bakışı dolayısıyla bu bölümde Kadızâde'nin Şîa üzerine telif ettiği eserler hakkında detaylı bilgilendirme yapılacaktır. Kadızâde'nin Şîa hakkında telif ettiği “*Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahbâb ve Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfîd*” ve “*Menâkıbu's-Sahâbe ve Mesâlibu'r-Ravâfîz*” adında iki müstakil eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin de nüshaları mevcuttur.

1.2.3.1. Eserler ve Eserlerin Nüshaları

1-*Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahbâb ve Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfîd*

Kadızâde'nin Şîa hakkında müstakil olarak telif ettiği “*Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahbâb ve Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfîd*”¹³¹ adlı eser okunaklı nesih hattı

¹²⁷ Nilüfer Ateş'in bu risaleyi Kadızâde Erzurumî'ye nispet ettiği bir makalesi mevcuttur. Detaylı bilgi için bk. Nilüfer Ateş, Erzurumlu Kadızâde Efendi'nin Vasiyetnâmesine Tahlili Bir Bakış, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2, (2007): 309-326.

¹²⁸ Detaylı bilgi için bk. Suluoğlu, *Kadızâde Mehmed Arif Efendi*, 30-32.

¹²⁹ Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 95a.

¹³⁰ Detaylı bilgi için bk. Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 122.

¹³¹ Bu nüsha, Ankara Milli Kütüphane, Afyon Gedik Ahmed Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Yer no: 03 Gedik 17180, DVD No: 1048, vr. 2b-204a varakları arasında yer almaktadır.,

ile her varakta 11 satır olacak şekilde istinsah edilmiştir. Eserin dili Arapça olup, bu eserin müstensih ve istinsah tarihi belli değildir. Bazı varaklarında eksiklikler mevcuttur.¹³² Basılmış olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Çalışmada faydalanılan nüsha bu nüshadır.

Nasru'l-Ashab ve'l-Ahbab ve Kahrü'l-Kilabi's-Sibab fî Reddi'r-Râfıza adlı risalenin diğer nüshası “*Nasrü'l-Ashab ve'l-Ahbab ve Kahrü'l-Kilabi's-Sibab fî Reddi'r-Râfıza*”¹³³, okunaklı talik hattı ile her varakta 25 satır olacak şekilde Mustafa b. Abdullah tarafından 1049/1638 tarihinde istinsah edilmiştir.

2-Menâkıbu's-Sahâbe ve Mesâlibu'r-Ravâfiz

Kadıẓâde'nin Şîa hakkında telif ettiği “*Menâkıbu's-Sahâbe ve Mesâlibu'r-Ravâfiz*”¹³⁴ adlı eserin dili Türkçe olup, okunaklı nesih hattı ile istinsah edilmiştir. Her varakta 19 satır bulunmaktadır. Eser Şaban ayının H.1126 senesinde Derviş Mustafa tarafından istinsah edilmiştir. Metin içerisinde birçok yazım hatası mevcuttur. Eserin girişinde *Menâkıbu's-Sahâbe ve Mesâlibu'r-Ravâfiz* adı yer alsa da ilerleyen satırlarda bu kitabın adının *Nasru'l-Ashâb Kahru's-Sebbâb* olduğuna dair ibare bulunmaktadır. Basılmış olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Çalışmada faydalanılan nüsha bu nüshadır.

Menâkıbu's-Sahâbe adlı risalenin diğer nüshası, “*Nasr al-Asbab Kahr as-Sabbab*”¹³⁵, okunaklı talik hattı ile istinsah edilmiş olup her varağında 17 satır bulunmaktadır. Müstensih ve istinsah tarihi belli değildir.

Kadıẓâde'nin Şîa hakkında müstakil olarak telif ettiği eserler olmasa da içeriğinde Şîa hakkında bilgilere yer verdiği *Mebhas-ı İmân* ve *Mesâil-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* adlı risaleleri de çalışmada istifade edilen kaynaklardır. Ancak müstakil olarak Şîa hakkında

¹³² Eserin 74.sayfası eksik olup dijital ekranda 74. Dosyadan itibaren eserin üzerinde yazılı olan sayfa numaraları birer numara ileri yazılmıştır.

¹³³ Bu nüsha, Amasya YEK, Yer No: 05 Ba 955/1, vr.1b-76a varakları arasında yer almaktadır.

¹³⁴ Bu eser, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, No: T3529, vr. 1b-26a varakları arasında yer almaktadır.

¹³⁵ Bu nüsha, “*Nasr al-Asbab Kahr as-Sabbab*” adıyla Süleymaniye YEK, Ayasofya, No: 2197/2, ve. 154b-180a varakları arasında yer almaktadır.

telif edilmiş olmamaları ve çalışmanın ana konusunu oluşturmamaları hasebiyle bu risaleler hakkında detaylı bilgilendirmede bulunulmamıştır.¹³⁶

1.2.3.2. Eserlerin Telif Sebebi

Kadıẓâde Mehmed Efendi, Şîa hakkındaki bu risaleleri neden telif ettiğini *Nasru'l-Ashâb* adlı Arapça risalesinde yer verirken Müslüman halkın bozuk manada amel sahibi olan güruhunun yanlışlıklarını şöyle ifade etmiştir:

İnsanlara baktığımda, onların özel ve genel durumlarını tefekkür ettiğimde, onların çeşitli mezheplerine baktığımda, onların farklı akidelerini buldum. Çoğunun haktan uzak olduğunu gördüm. Çoğunun da doğruluktan uzak olduğunu gördüm. Çoğunun nefislerine göre hareket ettiğini ve şeytana tabi olduklarını gördüm. Onların şerlerinden sana sığınırım. Onların arasında Râfizîlerden daha rezil olanını görmedim. Zındıklardan daha kötü işleyeni görmedim. Fiilerinde dinsizlerden daha kötü kimse görmedim. Onların şeyhlerinden daha sapık kimse görmedim. Onların emirlerinden daha cahil kimse görmedim. Ehl-i Sünnet ve'l Cemaate daha fazla düşmanlık eden ve kin gösteren kimse görmedim. Allah Resûlünün ashabına daha fazla söven ve küfreden görmedim. Burada onların kötü fiillerini ve zayıf nakillerini, sözlerini, fesat akidelerini, onların kötü tarihlerini, onların süslenmiş hatıralarını, haktan uzak, sapık olan içlerini de size vermek istedim... Biz de burada inkarcıların ve küfür ehlinin çeşitlerini anlatacağız ve onların azgınlık ve fesatlık çeşitlerini ve onların sapıklıklarını da zikredeceğiz.¹³⁷

Kadıẓâde, daha sonraki sayfalarda böyle bir risale yazmaya gerekçe olarak, Resûlullah'ın:

Fitneler yahut bid'at ortaya çıktığında ve ashabım sövüldüğünde, alimler ilimlerini ortaya çıkartsınlar. Kim ilmini ortaya çıkartmazsa, Allah'ın meleklerin, tüm insanların laneti onun üzerine olsun. Eğer ilmini ortaya koymazsa Allah onun ne amelinden ne de adaletinden bir şey kabul etmez,¹³⁸

hadisini göstermiş ve bu hadisteki emir gereği bu risaleyi yazma ihtiyacı duyduğunu ifade etmiştir.¹³⁹

Kadıẓâde, *Menâkıbu's-Sahâbe*'yi telif etmede asıl sebebinin Müslümanların inancını korumak olduğunu şöyle izah etmiştir:

Bazı Diyar-ı Rum (Anadolu) gibi bazı kalbi boş olan İslam halkına batıl mezhepleri az az yerleştirerek ölüm zehri ile (râfizîlerin) onların fesat kalpleriyle onları (Müslüman halkın kalbini) doldurmayı murad ettikleri işitilmiştir. Hâlis Müslümanlara yardım ve

¹³⁶ Detaylı bilgi için bk. Fethullah Çifçi, *Kadıẓâde Mehmed Efendi (Dil İncelemesi-Tenkidli Metin-Dizin)* (Diyabakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019)

¹³⁷ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 8b-9a.

¹³⁸ Kadıẓâde risalesinde bu hadisin Hâkim el-Bağdadi ve başkalarında geçtiğini ifade etmişse de araştırma sonunda bu hadise farklı metin varyantıyla Suyûtî'nin eserinde ulaşılabilmektedir. Bk. İmam Suyûtî, *el-Câmiu's Sağîr*, çev. Prof. Dr. Seyit Avcı (Konya: Serhat Kitabevi, 2016), 1/141.

¹³⁹ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb*, (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 25b.

hak mezhebi koruyarak¹⁴⁰ Ashab-ı Güzine fâsıklık ve küfürlerini icap eden sözler ve fiillerde bulunmuşlardır ki muteber kitaplarda zikredilmiş ve tafsil olunmuştur. Bu risale-i şerifte Kur'an'ı Kerim'den ve hadislerden bazı kat'i deliller toplayıp ve yazıp çıkardım ki bütün şüpheleri yok edip Müslümanların onları katledenlerini bilsinler ve katletmeyenlere dahi düşmanlık beslesinler ve (râfizîlerin) mezheplerinin dalâlet (üzere olduğu hususunda) hiçbir şüpheleri kalmasın.¹⁴¹

1.2.3.3. Eserlerde Konuları Ele Alış Metodu

1-Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahbâb ve Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfid

Kadıızâde, bu risaleye önce Ehl-i sünnet'in koruyucusu olarak gördüğü Osmanlı ailesine, hükümdarlarına dua ederek, onları överek başlamıştır. Daha sonra sırasıyla Râfizî denilen topluluktan ve bu eseri yazma gerekçesinden risalenin kaç bölümden oluştuğundan, Kızılbaş grubundan, Râfizîlerden, Şah İsmail'in soy ağacından, Kızılbaşların tevbe etmelerinin fikhî boyutlarından, neden onlarla cihat edilmesi gerektiğinden, sahabenin faziletlerinden ve onlara kin duyanların küfründen, Râfizîlerin neden öldürülmesi gerektiğinden, Yahudi ve Hristiyanların neden Râfizîlerden üstün olduklarından, Ebû Bekr'in faziletinden, onun hilâfetinin hak oluşuna işaret edilen naslardan, diğer halifelerin nasıl halife seçildikleri hususlarından, Resûlullah'a ve ashaba söven kimsenin hükmüyle alakalı nakillerden, böyle bir konuda neden risale yazma ihtiyacı duyduğundan, Resûlullah'ın kendisinden sonra geleceğini söylediği batıl bir toplulukla alakalı olarak gelen rivayetlerinden, Resûlullah'ın ashabına sövülmesiyle alakalı hadislerden, Resûlullah'ın sahabe önemine, faziletine ve her tabakanın niteliğine dair söylediklerinden, Râfizîlerin itikadlarını dayandırdıkları nakillerin ve onları aktaran nakilcilerin sıhhatlerinden, Râfizîlerdeki takiyye inancından, imam seçmenin gerekliliği ile ilgili yapılan yorumlardan, Ebû Bekir'in hilâfetinin nasıl gerçekleştiği ve hilâfetinin hem aklî hem de naklî açıdan nasıl hak olduğuna dair nakillerden bahsetmiştir.

Ayrıca Hz. Fatıma'nın Fedek arazisinden fey istemesinden ve Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biatından, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilâfetine dair naslardan, Hz.

¹⁴⁰ Burada Kadıızâde'nin Râfizîler için, "hâlis Müslümanlara yardım edip, hak mezhebi korudukları" şeklindeki ifadesiyle bunun görünürde olduğu, bunun faaliyetlerinin önünde bir perde olarak kastettiği düşünülmektedir.

¹⁴¹ Kadıızâde Mehmed Efendi, *Menâkıbu's-Sahâbe ve Mesâlibu'r-Ravâfiz* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Yazma Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, T3529), 7a.

Ebû Bekir'in halifeliği döneminde irtidat edenlerle mücadelesinden, Kureyş'ten 12 halife olacağına dair yapılan rivayetlerden, Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine işaret olunan hadislerden, Kırtas hadisesinden bahsetmiştir. Devamında Resûlullah'ın kendisinden sonra bir halife bırakmadığına dair yapılan nakillere, Şîa'nın, Hz. Ebû Bekir'in halife seçiminde Hz. Ali'nin takiiye yaptığı iddiasına, Râfîzî ve Şîa'nın Hz. Ebû Bekir'in cesareti hakkındaki söylemlerine ve Ebû Bekir'i ilmî olarak yermelerine, nakillerle cevap vermiştir.

Kadıẓâde risalenin devamında Şîa'nın Resûlullah'tan rivayet olunan ve Hz. Ali'nin halifeliğine işaret olduğu düşündükleri hadisleri açıklamıştır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a lanet etmenin ve ashaba sövmenin hükmüyle alakalı fetvalara yer vermiş, Ehli Beytin önde gelenlerinden Ebû Bekir, Ömer ve Osman hakkında onların faziletlerine dair nakiller aktarmıştır. Bir ara Zeyd b. Ali'den ve Râfîzîlerin ortaya çıkışından kısaca bahsettikten sonra nakillere devam etmiş, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın ümmetin tümünden daha faziletli olduğuna dair gelen rivayetlere yer vermiştir. Bu rivayetler sırasında Hz. Ali'nin takiiye yaptığına dair Şîi iddialarına yine rivayetlerle cevap vermiştir. Hz. Ebû Bekir'in faziletine işaret olunan ayet ve hadisleri nakletmiş, Hz. Ebû Bekir'in faziletine dair Arapların, Sahabenin ve selef-i salihinin açıklamalarına, rivayetlerine yer vermiştir. Hz. Ömer'in hilâfeti ve onun hilâfetine hak oluşuna ve Hz. Ebû Bekir'in ölüm hastalığından dolayı Hz. Ömer'in halife kılınmasına dair rivayetlerden bahsetmiştir. Resûlullah'tan sonra halifelerin "Müminlerin Emiri" şeklinde isimlendirilmesinden, Hz. Ömer'in özellikleri ve fazileti hakkında yapılan rivayetlerden ve "el-Faruk" diye isimlendirilmesinin sebebi hakkındaki rivayetlerden bahsetmiştir. Bir fasılda Hz. Ömer'in kerametleri hakkındaki rivayetlere de yer vermiştir. Son olarak hatime kısmında Hz. Ömer'in faziletleri hakkındaki rivayetlerden bahsederek risaleyi sonlandırmıştır.

Risalede açık, anlaşılır bir dil kullanmıştır. Kadıẓâde risaleyi on bab, bir mukaddime, bir hatimeden oluşturduğunu ifade etmiştir. Ancak incelendiğinde risalenin tamamlanmadığı söylenebilir. Konular detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Kadıẓâde bu risalede, İbn Hacer el-Heytemî'nin *es-Sava'ikü'l-Muhrika* adlı eserinden alıntılara yer vermiştir. Ayrıca ayetlerin tefsirinde Zemahşerî (ö. 538/1144) 'nin *el-Keşşâf* adlı tefsirinden yararlandığını sayfa kenarında belirtmiştir. Râfîzîlerin iddialarına cevap verirken onlar için kıymetli, masum kabul edilen

kimselerin rivayetleriyle de onlara cevap vermeye çalışmıştır. Bu hususta Kadızâde âdil, Şîî ravilerden olarak ifade ettiği *Salim b. Hafza, Abdürrezzak*¹⁴² gibi muhaddislerden de iddialara cevap verme noktasında rivayette bulunmuştur.

2-Menâkıbu's-Sahâbe ve Mesâlibu'r-Ravâfiz

Bu risalede Kadızâde, Râfıza denilen grubun ortaya çıkmasından, Şah İsmail ve taraftarlarının Sünnî kesime yaptıkları zalimliklerden, bunun üzerine Osmanlı Sultanları Yavuz ve IV. Murad'ın Râfizîlerle olan mücadelesinden, neden böyle bir risale yazma gereği duyduğundan, sırayla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin faziletlerinden bahsetmiştir. Bu isimlerin faziletlerini ayetlerle de tasdiklemeye çalışmıştır. Kızılbaş taifesinden, onların fiilerinden ve itikadlarından bahsetmiş, halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı ise neden Hz. Ali ve ashabın buna mâni olmadığı şeklindeki sorulara cevap vermeye çalışmıştır. Sonrasında ilk üç halifenin halifeliğine işaret olarak gördüğü ayet ve hadisleri açıklamaya çalışmış, Râfizîlerle alakalı çeşitli kaynaklarda onların kâfir oldukları şeklindeki fetvaları nakletmiş, kâfir olarak nitelediği Râfizîlere uygulanması gereken hükümleri açıklamaya çalışmıştır. Bu arada Hz. Âişe'nin faziletinden ayet ve hadislerle nakillerde bulunmuş, Râfizîlerin takiyye itikadından ve bu itikadı dayandırdıkları kaynağı çürütmeye çalışmıştır. Devamında bu grubun kâfir olduktan sonra üzerlerine uygulanması gereken Şer'i emirlerden bahsetmiş, çeşitli kaynaklardan nakillerde bulunmuştur. Bu konu ile alakalı olarak Ebüssuûd fetvalarına yer vermiştir. Şah İsmail'in soy ağacı hakkında bir bilgilendirmede bulunmuş ve son olarak Ebüssuûd fetvalarıyla risalesini tamamlamıştır.

Kadızâde'nin bu risalesi, 26 varaktan ve metin kısmı 19 satırdan oluşmaktadır. Açık, anlaşılır, sade bir dil kullanılmıştır. Bu risalede konu bütünlüğü sağlanmış, mesele kısa ve öz bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak risalede çokça kelime hataları yapıldığı görülmüştür Kadızâde risaleyi kısa tutmasını, “meşgul olmam ve

¹⁴² Kadızâde risalesinde, “Abdürrezzak gibi âdil Şîî ravilerin takip ettiği yol ne güzeldir” şeklinde ifadede bulunarak Abdürrezzâk es-San'ânî'yi âdil bir ravi olarak niteleyerek rivayetine yer verip Şîî bir muhaddis olarak kabul ettiği görülmektedir. Detaylı bilgi için bk. Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 112b. Ancak Abdürrezzâk için Şîî olduğu şeklinde eleştiriler olsa da genel kabulün onu Şîî bir muhaddis olmadığı yönündedir. Detaylı bilgi için bk. Ali Akyüz, “Abdürrezzâk es-San'ânî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1988), 1/298-299.

mecalinin az olmasından dolayı uzun ve tafsilatlı yazmayıp kısa tutmayı tercih ettim” diyerek açıklamıştır.¹⁴³. Rafizîlerin itikatlarının ve amellerinin dayandıkları delilleri çürütmeye çalışırken onların masum olarak nitelediği isimler üzerinden nakillerle bunu yapmaya çalışmıştır. Ayrıca delilleri ele alırken okuyucuya nakille bir şeyleri tasdiklemeye çalışmaktan ziyade sorularla okuyucunun düşünmesi ve istenilen sonuca okuyucunun ulaşmaya çalışması istenmiştir.

1.2.3.4.Eserlerin Telifinde Yararlanılan Kaynak Kitaplar ve Müellifleri

Kadıẓâde'nin *Nasru'l-Ashâb* ve *Menâkıbu's-Sahâbe* adlı risalelerinin muhtevası incelendiğinde aşağıdaki kaynaklardan yararlandığı görülmektedir.

1-Nasru'l-Ashâb ve'l-Ahbâb ve Kahru'l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi'r-Ravâfid

- Abdulganî Karabâgî (ö. 942/1535) – *Şerhu'l-Muhtar*
- Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî (ö. 458/1066) – *Delâilü'n-Nübüvve*
- Burhâneddin el-Buhârî (ö. 616/1219) – *el-Muhît*
- Ebû Bekir eş-Şâfiî (ö. 354/965) – *el-Feva'id*
- Ebû Hamid el-Gazzalî (ö. 505/1111) – *Hulâsatü'l-Muhtasar ve Nûkavetü'l-mu'tasar*¹⁴⁴
- Ebû Nuaym el-İsfahanî (ö. 430/1038) – *Hilyetü'l-evliya'*
- El-Bezzâr (ö. 292/905) – *el-Müsned*
- El-Serucî (ö. 710/1310) – *el-Gâye*
- Hâkim et-Tirmizi (ö. 320/932)- *Nevâdirü'l-uşûl fî ma'rîfeti aḥbâri'r-Resûl (Selvetü'l-ârifîn ve bustânü'l-muvahḥidîn)*
- Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014)- *el-Müstedrek*
- İbn Adî (ö. 365/976) – *el-Kâmil*
- İbnü'l-Cevzi (ö. 597/1201) – *Sıfatü's-Safve*
- İbn Gaylân (ö. 440/1049) – *el-Gaylâniyyât*
- İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) – *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*

¹⁴³ Kadıẓâde, *Menâkıbu's-Sahabe*, (Türkçe Yazmalar, T3529), 4b.

¹⁴⁴ Kadıẓâde risalesinde, “Hulâsa” kitabında” şeklinde bilgi vermiştir. Şâfiî fikhına ait bu eserin olduğu düşünülmektedir.

- İbn Hacer el-Heytemî(ö. 974/1567) ve *es-Sava'ikü'l-Muhrika*
- İbn Hibban(ö. 354/965) – *el-Müsnedü's-Sahîh*
- İbn İshak (ö. 151/768) – *et-Tabakât*
- İbn Şa'ban(ö. 355/966) – *es-Zâhi's-Şa'bânî*¹⁴⁵
- Kâdî İyâz (ö. 544/1149) – *eş-Şifâ*
- Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî(ö. 189/805) – *el-Asl*
- Muhammed b. İsmail el-Buhârî(ö. 256/870) – *et-Târîhu'l-kebîr*¹⁴⁶
- Muhibuddin et-Taberî(ö. 694/1295) – *er-Riyâzü'n-nadire fî fezâ'il (menâkıb)i'l-'aşere*
- Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758) – *Kitâbü'l-Meğâzî*
- Sa'deddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390)- *Şerhu'l-Makâsıd*
- Taberânî(ö. 360/971) - *el-Mu'cemü'l-evsat*
- Taberânî(ö. 360/971) - *el-Mu'cemü'l-kebîr*
- Tâhâvî(ö. 321/933) – *el-Akidetü't-Tahâviyye*
- Takiyüddin es-Subkî (ö. 756/1355) – *es-Seyfü'l-meslûl 'alâ men sebbe'r-Resûl*
- Zahîrüddin el-Buhârî (ö. 619/1222) – *el-Fetâva'z Zahîriyye*
- Zemahşerî (ö. 538/1144)- *el-Keşşâf*
- Zühli(ö. 258/872) – *ez-Zühriyyât*

Yukarıda yer verilen müellifler ve eserler dışında dört mezhebe mensup birçok hadis nakilcilerinden ve İbnü'l Arabî'den aktarımda bulunmuştur. Ayrıca bu risalede âdil ve Şîi olduklarını belirttiği Salim b. Hafza ve Abdürrezzâk b. es-San'ânî'dan nakillerde de bulunmuştur.

2-Menâkıbu's-Sahâbe ve Mesâlibu'r-Ravâfız

- Alâeddin es-Semerkandî (ö. 539/1144) – *Tuhfetü'l-Fukahâ'*
- Bezzâzî (ö. 827/1424) – *el-Fetâva'ı- Bezzâziyye*
- Burhâneddin el-Buhârî (ö. 616/1219) – *el-Muhîr*
- Burhâneddin el-Mergînânî (ö. 593/1197) – *el-Hidâye*

¹⁴⁵ Kadızâde risalesinde, “İbn Şa'ban'ın kitabında” şeklinde bilgi vermiştir. Mâlikî fihhına ait bu eserin olduğu düşünülmektedir.

¹⁴⁶ Kadızâde risalesinde “Buhârî, Tarih'inde rivayet etti” şeklinde yer vermekle yetinmiştir. Buhârî'nin bu eserinden yararlanıldığı düşünülmektedir.

- El-Fergânî (ö. 592/1196) – *Fetâvâ Kâdihân*
- El-İtkânî (ö. 758/1357) – *Gâyetü'l-Beyân ve Nâdiretü'l-Akrân*
- İbn Hibbân (ö. 354/965) – *es-Sikât*
- İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed el-Buhârî (ö. 542/1147) – *Hulâsatü'l-Fetâvâ*
- İmam Suyuti (ö. 911/1505) – *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*
- İmam Suyuti (ö. 911/1505) – *Târîhu'l-hulefâ' (Menâhilü's-şafâ' bi-tevârihi'l-e'imme ve'l-hulefâ')*
- İmam Zehebî (ö. 748/1348) – *Tarih ve Terâcim*¹⁴⁷
- Kâdî İyâz (ö. 544/1149) – *eş-Şifâ*
- Nasîruddîn-i Tûsî (ö. 672/1274) – *Tecridü'l-İ'tikâd*¹⁴⁸
- Siğnâkî (ö. 714/1314) – *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*
- Zahîrüddin el-Buhârî (ö. 619/1222) – *el-Fetâva'z Zahîriyye*
- Zemahşerî (ö. 534/1144) – *el-Keşşaf*

Ayrıca bu eserler dışında çeşitli hadis kitaplarından, Ebüssuûd fetvalarından ve Yavuz Sultan Selim döneminde yaşamış Sarıgörez Nûrettin Efendi (ö. 928/1522)'den de alıntılar yapmıştır.

1.2.4. Kadızâde Mehmed Efendi ve Kadızâdeliler Hareketi

Kadızâdeliler Hareketi, kaynakları ve referansları açısından dinî, uygulama ve metot açısından siyasî olan ve Osmanlı Devleti'nin duraklama devrinin (1593-1703) başlarında ortaya çıkan dinî-siyasî bir harekettir. Öncüsü Balıkesirli Kadızâde Mehmed Efendi olması hasebiyle bu harekete, Kadızâdeliler Hareketi denilmiştir. Bu hareket, önce fikrî seviyede başlayan daha sonra sosyal ve dinî hayatın yanında devletin ana kurumlarını da etkisi altına almış bir hareket olmuştur.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Risalede İmam Zehebi'den nakilde bulunulmuştur. Yapmış olduğu nakil dikkate alındığında bu eserden rivayet etmiş olabileceği düşünülmektedir.

¹⁴⁸ Kadızâde, nakil yaptığı bu eser hakkında risale de sadece “*Tecrid Sahibi*” olarak ifade etmişse de yer verdiği nakle ve ifadeye bakıldığında bu eserin olduğunu düşünülmektedir.

¹⁴⁹ Semiramis Çavuşoğlu, “Kadızâdeliler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/100.

Kadıızâde Mehmed Efendi, dönemlerinde var olan sosyal, ekonomik, siyasî ve askerî alanlardaki sorunların nedenini, halkın İslâm dininden ve değerlerinden uzaklaşması, sosyal ve dinî alanlarda hurafelerin yaygınlaşması olarak görmüştür.¹⁵⁰ Bu sebeple, saf bir İslâm toplumu hedefleyip, Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıkan birtakım âdet ve uygulamaları bid’at olarak niteleyip, cami kürsülerinden bu uygulamaları sert bir dille eleştirmiştir. Bu eleştiriler içerisinde tasavvufî ekollere ait birtakım uygulamalar da yer almıştır. Kadıızâde bu uygulamalara “bid’at” demiş ve tasavvuf erbabını da “bid’atçı ve hurafeci” olarak nitelemiştir. Ayrıca Hanefî fihhına dayanarak onları tekfir ettiği de olmuştur.¹⁵¹

Kadıızâde Mehmed Efendi karşısında tasavvuf erbabını temsil eden Abdülmecid Sivasî Efendi¹⁵² yer almıştır. Bu sebeple iki tarafta cereyan eden bu tartışmalara, “Kadıızâdeliler-Sivasîler” tartışmaları da denilmiştir.¹⁵³ Bu tartışmaların ilk dönemi fikrî ve ilmî çerçevede, dinî metinlerde ve kürsülerde gerçekleşmiştir. Daha sonra bu tartışmalar, iki farklı gruba ait takipçilerin de etkisiyle şiddetlendirilerek toplumun sosyal-dinî-siyasî hayatına tesir edecek bir boyuta yükselmiştir.¹⁵⁴

Bu hareketin ilk dönemlerinde Kadıızâdelilerden Kadıızâde Mehmed Efendi ve hareketin edebi yönünü oluşturan Ahmed Rûmî Akhisarî (ö. 1041/1631) yer alırken, Sivasîlerden karşılarında Abdülmecid Sivasî Efendi yer almıştır. İkinci dönemde Kadıızâdelilerden Üstüvânî Mehmed Efendi (ö. 1072/1661) karşısında Sivasîlerden Abdülehâd Nûrî Sivasî (ö. 1061/1651), üçüncü dönemde Kadıızâdelilerden Vânî Mehmed Efendi (ö. 1096/1685) karşısında Sivasîlerden Niyâz-i Mısırî (ö. 1105/1694) yer almıştır.¹⁵⁵

Aklî ve riyâzî ilimlerin tahsilinin meşru olup olmadığı; Hızırın varlığı; Kur’an, ezan vs. şeylerin makamla okunması; Tasliye, Tarziye ve Te’mîn; ; Cehrî Zikir ve Sema-Deverân; sigara, Kahve ve Kahvehanelerin haram olup olmadığı; Hz. Peygamber’in

¹⁵⁰ Durmuş, *Kadıızâdeliler Hareketi*, 159.

¹⁵¹ Semiramis Çavuşoğlu, “Kadıızâdeliler”, 24/101-102.

¹⁵² Detaylı bilgi için bk. Cengiz Gündoğdu, “SİVÂSÎ, Abdülmecîd” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37/286-287.

¹⁵³ İbrahim Baz, *Kadıızâdeliler Sivasîler Tartışması*, (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 54.

¹⁵⁴ Ferhad Koca, Osmanlılar Dönemi Fıkıh-Tasavvuf ilişkisi: Fakırlar ve Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, (2002): 106-107.

¹⁵⁵ Durmuş, *Kadıızâdeliler Hareketi*, 107; Detaylı bilgi için bk. İbrahim Baz, “Kadıızâdeliler-Sivasîler Tartışması” *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni* ed. Bayram Ali Çetinkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 8/763.

Ebeveyninin Durumu; Firavun'un İmanı meselesi; İbnü'l-Arabî'nin imanı durumu; Yezid'e Lânet Okumanın Caiziyeti; Berat, Regaib, Kadir Gecesi namazlarının cemaatle kılınıp kılınamaması; rüşvetle iş görölüp görülemeyeceği; denizde avlanan her hayvanın yenilip yenilemeyeceği¹⁵⁶

gibi birçok konu o dönemde Kadızâdeliler Hareketinin temel tartışma meselelerini oluşturmuştur.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, 38.

¹⁵⁷ Detaylı bilgi için bk. Cengiz Gündoğdu, “XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsiler-Kadı-Zâdeliler Mücadelesi,” *İLAM Araştırma Dergisi*, 3/1 (1998), 47-48; Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 263-365; Lokman Doğmuş, *Kadızâdeliler Hareketi* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2021), 85-109.

2. KADIZÂDE MEHMED EFENDİ’NİN ŞİA’YA BAKIŞI

16. yüzyıl başlarından itibaren Şah İsmail’in dinî ve siyasî önderliğinde Anadolu’da yoğunlaşan Şîî propagandalar ile Sünnî Türkmen boylarının bu propagandalardan etkilenerek İran’a geçişleri ve yardımları Osmanlı Devleti’nin Anadolu’daki hakimiyeti açısından ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Yavuz Sultan Selim, 23 Ağustos 1514 yılında Çaldıran Savaşı’nda Safevî Devleti’ne karşı galip gelmesiyle Şah İsmail ve taraftarlarının motivasyonu büyük bir darbe almış olsa da sonraki yıllarda da bu Şîî motivasyonu devam etmiştir. Bu sebeple Sultan Selim’den sonra başa geçen Osmanlı sultanları bu meseleye büyük önem vermiş ve bu konuda mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Siyasî ve askerî açıdan durum böyleyken, ulemâ tarafında ise Sünnî olan Anadolu halkını bilinçlendirmek, İran’a geçişlerin ve yardımların önünü kesilmek için çeşitli eserler telif edilmeye çalışılmıştır. Hanefî-Maturidî, Şafî-Eşârî ulemâdan faydalanan Osmanlı âlimleri hem amelî hem de itikadî açıdan eleştirdikleri Şîa’yı tekfir etmişler ve onlarla savaşmanın Hristiyan ve Yahudilerle savaşmaktan daha elzem olduğunu belirtmişlerdir.

17. Yüzyıl başlarına gelindiğinde irad ettiği vaazlarla toplumda, siyasette, ekonomide, askerîyede gördüğü aksaklıkları sert bir dille eleştirmesiyle gündemi çokça meşgul eden Ayasofya vaizi Kadızâde Mehmed Efendi de Şîa hakkında eser telifinde bulunan alimler arasında yer almıştır.

Kadızâde Mehmed Efendi’nin Şîa hakkında kaleme aldığı bütün eserleri incelendiğinde kendisinden önceki birçok alim gibi çeşitli kaynaklardan yararlanarak Şîa ve Kızılbaş halkının amel ve inançlarını eleştirdiği Şîa’nın ve Kızılbaş halkının mürted-kâfir olduklarını iddia ettiği görülür.

Kadızâde, Şîa’yı yer yer Râfıza¹⁵⁸ olarak isimlendirirken onların batıl üzere

¹⁵⁸ Kadızâde, risalesinde Râfıza isminin verilme sürecinden şöyle bahsetmiştir: “Bu Zeyd değerli bir önderdi ve 121 yılının Safer ayında şehit edildi. Çıplak bir halde çarınha asılınca insanlar onu o halde görmesin diye bir örümcek gelip avret yerlerine ağ ördü. Şîa’dan büyük bir grup gelip ona dediler ki “Ebû Bekir ve Ömer’den uzak dur ki sana tabi olalım.” Fakat o bunu kabul etmedi. Bunun üzerine onlar “Biz de sana uymuyoruz” dediler. Dedi ki “Çekin gidin; siz Râfizilersiniz.” O andan

olduklarını¹⁵⁹, savaşlarının şeytan için olduğunu ve ehl-i İslam'ın sultanına isyan eden, Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat düşmanı, Müslümanlara kılıç çeken, alimleri ilimleri sebebiyle öldüren ve ölünce de cehennem ehlinden olan kimseler olarak belirtmiştir.¹⁶⁰

Şah İsmail'e tabi olan Kızılbaş halkı hakkında şöyle ifadelerde bulunmuştur:¹⁶¹
“Kızılbaş denilen bu grubu Allah onların soyunu kesik etsin, birliğini dağıtsın. Çevirdikleri şeyleri Allah onların üzerine çevirsin. Onlar Şîa olduklarını iddia ederler. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resûlü olduğunu söylerler.” Ayrıca Kadızâde, Ebussuûd Efendi'nin fetvasından hareketle bu taifenin Resûlullah'ın cehennemde olacağını söylediği 72 fırkadan olmadıklarını, tüm bu fırkalardan derleme oluşan bir fırka olduğunu da ifade etmiştir.¹⁶² Kadızâde, Şah İsmail ve taraftarlarını oluşturanlar hakkında Müslüman askerler tarafından

itibaren onlar Râfîziler diye adlandırılmışlardır. Şîa da Zeydiyye diye isim almıştır.” Detaylı bilgi için bk. Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 98b-99a.

¹⁵⁹ Kadızâde risalesinde Şîa'yı yer yer Râfîza olarak isimlendirirken bir yerde Ebû Hanife'nin Şîa'nın akidesinin sahabenin yoldan çıkmışlığı üzerine olduğunu söylediğini aktararak ikisi arasındaki ayırmadan bahsetmiştir. Kadızâde, Şîa'nın, Râfîzilere göre daha az sapıttığını bunun nedeninin, Râfîzilerin akidesinde Hz. Ali'nin hilâfetine dair nassı terk etmek konusunda sahabenin ısrarcı olduğuna inanmalarından dolayı sahabeyi tekfir etmeleri olduğunu öyle ki, Râfîzilerin ileri gelenlerinden Ebû Kâmil adındaki kişinin Hz. Ali'yi bile tekfir ettiğini söyleyerek belirtmiştir. Kadızâde, Ebû Kâmil'in Hz. Ali'yi tekfir etmesinin sebebini, kâfirlerin küfrüne destek olduğunu ve dinin onunla tamamlanacağı şeyi Ali'nin sakladığını ve imâmetine dair delil olan nassı hiç göstermediğini ve ümmetin en hayırlılarının Ebû Bekir ve Ömer olduğunu Ali'nin rivayet etmesi ve Ömer'in şûrada olmasını kabul etmesi olarak bildirir. Detaylı bilgi için bk. Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 84a-84b.

¹⁶⁰ Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 10a.

¹⁶¹ Kadızâde, Menakıbu's-Sahabe adlı risalenin bir bölümünde Kızılbaş halkını “mezheb-i nâ-hak” olarak ifade etmiş ve zuhurunu H. 903/1497 olarak öne sürmüştür. Detaylı bilgi için bk. Kadızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 3b. Bu risalenin Ayasofya kataloğundaki nüshasında bu tarihi 906/1500 olarak ifade edilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Durmuş, *Osmanlı'da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*, 420.

¹⁶² Kadızâde bu durumu risalesinde şöyle açıklamaktadır: “Bu grupta ismi Abdulali ed-Dürzî olan sapık bir adam vardı. Şeytanlık ve küfürde onların hocasıydı. Onlar arasında insanlara vesvese veren şeytanlardandı. Ve her yetmiş iki fırkadan bir sapkınlık, fesatlık, kötülük almıştı. Kendi seçtiği küfür, bid'at ve sapıklıkları da ekledi ve yeni bir mezhep ortaya çıkardı. Gün geçtikçe doğru yoldan saptı, fesatlık, bid'atlık, sapkınlık onda arttı. Bir kitap tasnif etti ve fasid olan dinini ve batıl olan mezhebini orada bildirdi. Her yerde bu kitap yayılmaya başladı. Yaptıkları kötü fiilleri bu kitaptan kaynak alarak yapmaya devam ettiler. Çirkin, aşağılayıcı inançlarına o kitaplarına dayanarak devam ettiler. Küfrü ve zındıklığı en şiddetli şekilde yaptılar. Bu küfür ve zulümleri İslam dinini ve seçilmiş olan yolu ve nebevi şeriati ve Kur'an-ı Furkan-ı Azim'i hafife alarak yaptılar. Şeriat kitabını yakarak, pis yerlere atarak hafife aldılar. Onlar, onların ilimlerine ihanet ederek din alimlerini öldürdüler. Onlar, ismi Şah Ali olarak adlandırılan kâfir reislerine kulluk ederek secde etiler. Kat'i naslarla haramlığı sabit olan dinî konuları helal kıldılar. Allah Resûlünün halifeleri Hz. Ömer el-Faruk ve Hz. Ebû Bekir es-Sıddık'a lanet ettiler. Onun masumluluğu ve temizliği hakkında, apaçık muhkem ayetler inmesine rağmen müminlerin annesi Âişe Sıddık'a iftira atılar. Bazı ayetleri yalanladılar. Biz onların kâfir olduklarına hükmederiz.” Detaylı bilgi için bk. Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 12a-13b.

öldürölmelerinin helal olduğuna, imamın onlarla savaşmasının vacip olduğuna ve bu ameli terk edemeyeceğine, Müslöman bir kimse onlardan bir kimseyi öldürürse en büyük cihadı yapmış olacağına, bunların elinde ölen Müslöman kimsenin de en büyük şehadete erişeceğine dair alimler arasında ittifak olduğunu ifade etmiştir.¹⁶³

Kadıẓâde bu taife ile savaşmanın küfür ve harp ehliyle savaşmaktan daha evla olduğunu ve bu durumu Resûlullah'tan sonra ashabın Müseylemetü'l Kezzâb ve ona tabi olanlarla savaşmayı tercih etmesine dayandırmıştır. Bir örnek olarak yer verdiği Hz. Ali'nin hilâfeti zamanında ortaya çıkan ve Hariciler denilen grup için onların inkarcılıklarının ve fesatlıklarının kâfirlerden daha büyük olduğunu söylemiştir. Kadıẓâde, kâfir ehline göre zındıkların zararlarının daha büyük olması sebebiyle onlarla mücadele etmenin ve onların çirkin davranışlarını yeryüzünden kaldırmanın daha önemli ve öncelikli olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁴

Kadıẓâde, *Menâkıbu's-Sahâbe*'de risalenin başında bahsettiği ilk konulardan biri de Sultan Selim'in ve Sultan Murad (IV. Murad)'ın bu taife ile olan mücadelesidir. Ancak verilen bu mücadelelerin yeterli olmadığını yüzyıllardır insanların aklında kalan şeyleri temizlemeye müyesser olamadıklarını, köşe pazarda sahabeye küfreden, ümmetin annesi Âişe Sıddık'a iftira atan, Ümmet-i Muhammed'i kötüleyen ve İslam alimlerine düşmanlık besleyen bu taifenin varlığının devam ettiğini söylemiştir.¹⁶⁵

Kadıẓâde, Anadolu'nun dinî yapısı ve Osmanlı'nın bekâsı için tehdit unsuru olarak gördüğü Şah İsmail taraftarlarının öldürölmesi gerektiğini risalesinde pek çok yerde ifade etmiştir. Ancak Kadıẓâde, köylerde veya şehirlerde kendi halinde salah üzere olup bu taifeye ait itikad ve fiillerden uzak, zahir halleri doğruluk üzere olup

¹⁶³ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 10a-10b.

¹⁶⁴ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 15a. Kadıẓâde, Abdullah İbn Sebe olayından hareketle Hz. Ali'nin kendisine kulluk edenler için yaptığı uygulamadan bahsetmiştir. Kadıẓâde, Abdullah ibn Sebe'nin fitne çıkarmak ve saptırmak için İslam kılıfına gizlenmiş bir Yahudi olduğunu ve ilk olarak Hz. Osman'a karşı fitne çıkardığını ve Hz. Osman'ın başına gelenlerin yaşandığını, daha sonra Şîa'ya katılıp Hz. Ali'yi mabut yapıp ona kulluk edinceye kadar Şîa'dan cahil olan kimseleri saptırdığını söylemiştir. Bu durum Hz. Ali'ye haber verilince onları tövbeye çağırđıđı ancak onlar kabul etmeyince Hz. Ali'nin çukurlar kazdırıp orada ateş yaktırıp onların oraya atılmasını ve yakılmasını emrettiğini bildirmiştir. Detaylı bilgi için bk. Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 19a.

¹⁶⁵ Kadıẓâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, No: T3529), 3b

yalanları zahir olmayan kimselere diğ er taifenin hükümlerinin icra olunmayacağını da belirtmiştir.¹⁶⁶

Kadı  de'nin şîa'ya genel bakışı bu şekilde aktarıldıktan sonra bu bölümde bu taifeyi eleştirmesine ve tekfir etmesine neden olan itikad  , amelî, siyasî ve tarihi konuları dört temel başlık altında ele alınmıştır.

2.1. İtikad   Konularda Eleştirileri

2.1.1. Rabbin Hulûl Ettiği

Kadı  de, bu taifenin Cen  b-ı Hak'ın hulûl eylediğine dair taşıdıkları akidelerinden dolayı tekfir edilmesinin vacip olduğunu bildirmiştir. Kadı  de, Allah'ın bir kişiye veya me  na hulûl etmekten yüce olduğunu beyan etmiştir.¹⁶⁷

2.1.2. Cebrail'in Tebliğde Hata Ettiği

Kadı  de, *Mebhas-ı İman* adlı risalesinde bu konuya yer vermiş, râfıza taifesinden, Hak Te'al  'nın Cebrail vasıtasıyla vahyi Ali'ye gönderdiği ancak Cebrail'in hatası ile vahyi Resûlullah'a getirdiğini söyleyen bir sınıfın olduğunu ifade etmiştir. Onlardan bir sınıfın Hz. Ali'nin Resûlullah ile nübüvvette beraber olduğunu, bir sınıfın Ali'nin Muhammed'ten daha iyi bildiğini, bir sınıfın nübüvvetin Ali'ye miras olduğunu söylediğini ifade eder ve bu kimselerin kâfir olduğunu Resûlullah'tan sonra neb   gelmeyeceğini ve her kim geleceğini söylerse kâfir olacağını beyan etmiştir.¹⁶⁸

Kadı  de *Menâkıbu's-Sahâbe*'de bu taifenin kötü taraflarından birinin de zorba olarak ifade ettiği şahlarına bu taifenin secde ile ibadet edip karşılığında da

¹⁶⁶ Kadı  de, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 26a; *Nasru'l-Aş  b* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 14b-15a.

¹⁶⁷ Kadı  de, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 14b.

¹⁶⁸ Kadı  de, *Mebhas-ı İman* (Yazma Bağışlar, 5570), 298a.

bundan sevap beklemeleri olduğunu bildirmiştir. Bu amellerinden dolayı kâfir olduklarını söylemiştir.¹⁶⁹

2.1.3. Kur'an'ın Cem'i

Kadıẓâde'nin Şîa'yı eleştirdiği bir başka husus Kur'an'ın cem'i hakkındadır. Kadıẓâde, *Mebhas-ı İman* adlı risalesinde Râfıza'nın Kur'an'ı iki kapak arasına getirenin Hz. Ali olduğunu iddia ettiklerini bildirmekte ve Ehl-i Sünnet'e göre bunun yanlış olduğunu çünkü Kur'an'ı Hz. Ebû Bekir'in cemettiği ancak çoğaltmadığını, bunun sebebini de Yemame savaşıyla meşgul olması ve sadece iki sene halife kalmış olmasıyla açıklamıştır. Daha sonra Hz. Ömer'in halife olduğunu ancak onun da Horasan ve diğer iklimlerin fethi ile meşgul olmasıyla Kur'an'ı çoğaltmadığını ifade etmiştir. Kadıẓâde, Hz. Ömer'in vefatından sonra Hz. Osman'ın halifeliğinde siyasi, toplumsal birtakım ihtilaflar çıkınca, Hz. Ebû Bekir'in cemettiği Kur'an'ı, Hz. Osman'ın çoğaltma ihtiyacı duyduğunu ve sahabenin de bunda ittifak ettiğini beyan etmiştir. Kadıẓâde, bu hususta, Mesâhif-i Osmâniyye'den kim bir ayeti inkâr ederse kâfir olacağını söylemiştir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in cemettiği mushafın, Hz. Ebû Bekir'e nispet edilmeyip Hz. Osman'a nispet edilmesinin sebebini de ashab içinde mushâfı Hz. Osman'ın ortaya çıkarmış olmasına dayandırmaktadır.¹⁷⁰

2.1.4. Takiyye

Kadıẓâde'nin Şîa'yı eleştirdiği bir mesele de takiyye inancıdır. O Şîa'nın Ali'nin Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın halife olduğu zaman sessiz kalarak takiyye yaptığına dair akidelerini eleştirmektedir.

Bu hususta Kadıẓâde, bir Acem alimi ile arasında geçen tartışmaya şöyle yer vermiştir. Kadıẓâde, üç halife imana gelmemiş olsalardı, Resûlullah'ın onlardan kız alıp kız vermeyeceğini söyledi. Orada bulunan bir Acem alimi buna cevaben Resûlullah'ın takiyye yaptığını söylemiş. Kadıẓâde Acem aliminin bu iddiasına batıl mezheplerde takiyye adında bir kaide olduğunu ancak bunun caiz olabilmesi için can ve mal korkusunun olması gerektiğini ifade etmiş ve devamında;

¹⁶⁹ Kadıẓâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 14b.

¹⁷⁰ Kadıẓâde, *Mebhas-ı İman* (Yazma Bağışlar, 5570), 298a-298b.

Rasûl-i ekrem'in on yıl boyunca Mekke'de Allah-u Teâla'ya davet edip küffara karşı şerefli beden ve latif uzuvları nice eziyet görüp Ebû Cehil ve Ebû Leheb ve bunların misallerine takiiye etmeyip üç imam için mi takiiye ederlerdi? Hicretten önce diyelim ki takiiye etmiş, sonrasında Ensar gibi yardımcıları varken ve ashâb-ı güzîn yüz yirmi bin kimseye ulaşmış iken takiiye etmeye ne gerek vardı. Rasûl-i ekrem takiiye yaptı diyelim, Hz. Cebrâil-i emîn ve Rabbu'l-Âlemîn de takiiye mi yaptılar ki; Rasûl'e Mekke'den rihlet ve Medine'ye hicret lazım geldiğinde, "kimi refik edinelim" dediklerinde; Hz. Sıddık'ı edinin" dedi.¹⁷¹

Kadıẓâde, Şîa'nın Hz. Ali'nin kendisi hakkında bir nass bulunmasına rağmen takiiye yaptı görüşüne ensar ve muhacirin Benî Sakife'de toplandıkları zaman vukû bulan Hubbâb b. Münzir olayını¹⁷² örnek vererek bu iddiaya cevap vermeye çalışmıştır. Kadıẓâde, Hubbâb b. Münzir Hz. Ali'nin kavmine göre daha zayıf bir kavme sahip olup elinde de hiçbir nass yokken böyle bir beyanda bulunabilmişti ve ona söz ve fiille de hiçbir şekilde eziyet yapmadıkları halde ve bu durumu da Hz. Ali biliyorken, Şîa'nın Hz. Ali'nin Benî Sakife'de korktuğu için takiiye yaptı iddiasının hiçbir anlamı olmadığını söylemiştir.¹⁷³

Kadıẓâde, Râfizîlerin Hz. Ali'nin "*Nebiden sonra ümmetin en hayırlıları, Ebû Bekir ve Ömer'dir*"¹⁷⁴ sözünü takiiyeden dolayı söylediğini iddia ettiklerini ve bu sözle kâfirlerin küfre girmelerine yardımcı olduğu düşüncesiyle de Hz. Ali'yi tekfir etmeye kadar götürdüklerini bildirmiştir.¹⁷⁵ Kadıẓâde Hz. Ali korkuya ve zulme karşı insanların en cesuru olmasına rağmen Hz. Ali'ye takiiye isnad ederek ona noksanlık atfetmiş olduklarını, böyle bir vehmden dolayı dinsizlerin Hz. Ali'yi tekfir ettiklerini bildirmiştir.¹⁷⁶

Kadıẓâde, Gazzalî'nin ifadesinden hareketle Hz. Ali'ye takiiye isnad etmekten daha vahim olanının, Resûlullah'ın takiiye yaparak imam tayininde Ali'nin yerine Ebû Bekir'i halife tayin etti diye iddia etmeleri olduğunu söylemiştir. Şayet bunun

¹⁷¹ Kadıẓâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 18a-18b.

¹⁷² Hubbâb, Hz. Ebû Bekir halife seçilmeden önce Beni Sakife'de toplanan Müslümanlara hitaben, ensara kendi davalarına sahip çıkmalarını, ensardan ve muhacirlerden birer halife seçilmesi gerektiğini teklif ettiği bilinmektedir. Detaylı bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, "Hubbâb b. Münzir," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/264.

¹⁷³ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 66a.

¹⁷⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâil. *Sahih-i Buhârî ve Tercümesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987) "Kitâbu Fadâilü Ashâbu'n-Nebî", 5 (No. 20).

¹⁷⁵ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 33a.

¹⁷⁶ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 67a.

olması halinde bu durumun Resûlullah'tan gelen her şeyde güvenirliliğin kalkması demektir diye ifade etmiştir.¹⁷⁷

2.2. Amelî Konularda Eleştirileri

2.2.1. Cuma ve Cemaatle Namaz

Kadıızâde'nin Şîa'yı eleştirdiği hususlardan diğerleri de Cuma Namazı ve Cemaatle Namaz meselesidir.

Kadıızâde Cuma namazı hakkında “*Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın*”¹⁷⁸ ayetiyle Cuma namazını kılmanın vacib ve iman alametlerinden kabul edildiğini ancak bu fırkanın onu haram kabul ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca Kadıızâde, bu ayette Allah'ı zikirden muradın hutbe-i şerif olduğunu ve bu taifenin Allah'ı zikir için tayin olunan hutbeleri kabul etmeyip, bunun yerine Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve diğer ashaba küfrettiklerini, sövdüklerini ve bu lanet edici sözleri dinlemeye faziletli bir amel olarak inandıklarını ve bundan nice Cuma namazı sevabına eriştiklerini düşünüp sevindiklerinden bahseder.

Kadıızâde, bu taifenin cemaatle namazı ve Cuma namazını masum imam olursa meşru olarak gördüklerini, masum imam yoksa meşru görmediklerini ifade etmiştir. Bu duruma cevaben Kadıızâde, İmamın masum olmak zorunda olmadığını ve bunun kelam kitaplarında kat'i delillerle ispat edildiğini beyan etmiştir. Kadıızâde ise Allah Tealâ'nın Cuma namazı için imamın masum olmasını dilemediğini, haramdır demediğini bu dalâlet taifesinin kendi kendilerine helalı haram, haramı helal kabul ettiklerini ve masum imam şartının onların fasid fikirleri gereği olduğunu söylemiştir. Allah'ın emrettiklerini kendilerine emir saymayıp, kendi hevalarına tabi olduklarını, haramı helal sayıp vacibatı haram kılmakla kâfir olduklarını ifade etmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Kadıızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 116a.

¹⁷⁸ El-Cuma, 62/9.

¹⁷⁹ Kadıızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 11b-12b.

2.2.2. Cihat

Kadıızâde, “Müminler ancak, Allah’a ve resûlune iman eden sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad eden kimselerdir. İçleri dışları bir olanlar işte bunlardır”¹⁸⁰ ayetiyle Allah Tealâ cihadı iman alameti saymış iken, bu taifenin cihadı masum imam için olursa meşru olarak gördüklerini, masum imam yoksa meşru görmediklerini aktarmıştır. Bu duruma cevaben Kadıızâde, İmamın masum olmak zorunda olmadığını ve bunun kelam kitaplarında kat’i delillerle ispat edildiğini söylemiştir.¹⁸¹

2.2.3. Mut’a Nikâhı

Kadıızâde’nin Şî’îleri eleştirdiği hususlardan biri de Mut’a nikahı meselesidir. Kadıızâde kendisini Şî’a’nın İmamiyye koluna nispet eden ve Kızılbaş denilmekle maruf olunan bir taifenin bir iki saatine bir kadınla nikahlanıp daha sonra vakit tamamlanınca da nikahı bozdukları bir nikah türü yaptıklarından ve bunu İbn Abbas’tan gelen bir rivayete dayandırdıklarından bahseder. Kadıızâde, bu duruma cevaben İbn Abbas’ın o sözü rivayet edilmişse de daha sonra ondan döndüğünün rivayet edildiğini ve ümmetin ulemâsından hiçbir ferden mut’a nikahına cevaz vermediğini ifade etmiştir.¹⁸²

2.2.4. Diğer Fıkıhî Uygulamalar

Kadıızâde’nin Şî’a’yı eleştirdiği hususlardan biri de Şî’a’nın birtakım haram olan işleri helal saymasıdır. Bu hususa risalesinde sadeleştirilmiş haliyle şöyle yer vermektedir:

Şîa mezhebinden bir gürûh, şarap içmenin haram olmadığını, livatânın, dans etmenin, şarkı söylemenin, şi’rin helal olduğunu söylerler. Bu batılı da Enes b. Malik’e isnad ettiklerini ancak Ehl-i Sünnet ve Cema’at’ın bunların hepsini haram olduklarını söyler. Fırka-ı dalleden bir taife, ne zamanki bir kişi Allah sevgisine ulaşsa zahiri ibadetin ondan düşeceğini, onun ibadetinin düşünce ile olacağını ve tefekkür ile göklere çıkıp cennete gireceğini hurilerle birlikte kocayacağını söyler. Bu gürûhun, Allah’ın kadınları

¹⁸⁰ Hucurât 49/15.

¹⁸¹ Kadıızâde, *Menâkıbu’s-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 11b-12b.

¹⁸² Kadıızâde, *Menâkıbu’s-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, No: T3529), 11a-11b.

ve malları yarattığını ve bunların halka mübah olduğunu söyler. Bir kimsenin malına muhtaç olduğunda alabileceklerini, başkasının hanımıyla birlikte olmanın mübah olduğunu söylerler. Ne zaman bir kişi gayet-i muhabbete vasıl olsa başkalarının hatunlarının ona helal olduğunu, çünkü hatun kişilerin gül, yasemin, sümbül vesaire kokulu çiçekler gibi olduklarını söylerler. Bu mertebeye ulaşanların Allah'ın sevgili kulu olduklarını söylerler. Kadınların da Allah'ın nimeti olduğunu, dolayısıyla habibin mahubunu dilediği şeyden uzak etmeyeceğini derler. Bu taife dinsizlerdir, zındıklardır ve öldürülmeleri gereklidir. Bu kötü işler yapan taifeden bir kişi Allah sevgisine ulaşsa, büyük günah işlese de cehenneme girmeyeceğini ve bu kişinin kalbi her ne dilerse ona helal olacağını söyler. Her kim münafık olmadan peygamberi kalbi ile tasdik etse o kişi Allah'ın sevdiği kuludur, derler. Bilhassa bunlar zındıktır, mülhittir.¹⁸³

2.3. Siyasî Konularda Eleştirileri

2.3.1. Hilâfet/İmâmet

Kadızâde'nin risalelerinde üzerinde çokça durarak Şîa'yı eleştirdiği meselelerden biri Hilâfet/İmamet meselesidir. Kadızâde, Şîa'nın kabahatlerinin ilk üç halifenin halifeliğini inkâr etmesi, halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı ve Resûlullah'tan da bunun için açık bir nass olduğu iddiasında bulunmaları olduğunu söylemektedir.

Kadızâde bu iddialara cevap olarak, ilk dört halifenin halifeliğinin icmâ ile sabit olduğunu ifade etmiş ve her birinin halife olma şeklini açıklamıştır. Resûlullah'ın vefatından sonra sahabilerin Benî Sâide sakifesinde toplanıp, istişareden sonra Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti üzerine karar kılıp icmâ ettiklerini ve Hz. Ali'nin de Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini ifade etmiştir. Hz. Ömer'in halifeliğinin Hz. Ebû Bekir'in vefatına yakın Hz. Osman'ı çağırıp Hz. Ömer'e ait bir belge-yazdırdığını ve belgede ismi yazılı kimseye biat etmelerini istediğini söylemiş ve Hz. Ali dahil olmak üzere herkesin Hz. Ömer'e biat ettiğini ve böylece Hz. Ömer'in halifeliğinin de icmâ ile olduğunu belirtmiştir. Hz. Osman'ın halife seçimine gelince, Hz. Ömer şehit düştüğünde halifeliği Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Abdurrahman b. Avf, Hz. Talha b. Ubeydullah, Hz. Zübeyr b. Avvam, Hz. Sad b. Ebu Vakkas'tan oluşan altı kişilik bir şûraya bıraktığını bildirmiştir. O şûradakilerin Abdurrahman b. Avf'a yetki verdiklerini ve onun vereceği hükme razı olduklarını söyledikten sonra Abdurrahman b. Avf'ın da Hz. Osman'ı seçmiş olduğunu, sahabilerle Hz. Ali'nin de ona biat ettiğini, Cuma ve bayram

¹⁸³ Kadızâde, *Mebhas-ı İman* (Yazma Bağışlar, 5570), 299b-300a.

namazlarını onunla kıldıklarını ve böylece Hz. Osman'ın hilâfetinin de icmâ ile olduğunu belirtmiştir. Hz. Ali'nin hilâfetine gelince, Hz. Osman şehit düşünce ensar ve muhacirin büyüklerinin Hz. Ali'ye biat üzere toplandıklarını o asır içerisinde en faziletli kimse o olunca ona biat ettiklerini bu sebeple de onun da halifeliğinin icmâ yolu ile gerçekleştiğini söylemiştir.¹⁸⁴

Kadıẓâde, Şîa'nın ilk halifeliğın Hz. Ali'nin hakkı olduğu ve Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in onu gasp ettiği iddialarına karşı hem aklî hem de naklî deliller getirmeye çalışmıştır. Kadıẓâde, ashabın ilk başta Hulefa-i raşidin'in emirlerine uyması ve nehyettiklerinden sakınmaları ve hizmetlerini can ve dil ile kabul etmeleri bu hilâfetlerin hak olduğuna dair bir delil olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca hilâfet, Hz. Ali'nin hakkı olsaydı bu durumda ashab Hz. Ali'nin hakkını gasp etmiş olacağını söylemiştir. Şayet Hz. Ali hakkında bir nass olsa, Hz. Ali bu kadar cesaretli, faziletli, kabiliyetli iken ve Haşimoğullarının tamamının onun tarafında olmuş olmasına rağmen, diğer tarafta Hz. Ebû Bekir bu kadar güçsüz ve az yardımcıları varken böyle bir durumda ashab Hz. Ali'nin hakkını nasıl gasp edebilirdi? diye okuyucuya sormaktadır. Öyle ki, bu durumun akıl sahipleri için tek başına bile apaçık bir delil olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca bir Seriyye dönüşü Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ali'ye bir cariye vermiş olduğunu, Hz. Ali'nin de bunu kabul ettiğini ve o cariyeden Muhammed adında bir çocuğın dünyaya geldiğini bildirmiştir. Kadıẓâde, bu durumun Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'in hilâfetini kabul ettiğinin bir göstergesi olduğunu söylemiştir.¹⁸⁵

Kadıẓâde ilk üç halifenin hilâfetinin hak olduğuna Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle delil getirerek cevap vermeye çalışmıştır. Bu vesileyle, “*Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resûlünü doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur. Buna tanık olarak da Allah yeter*”¹⁸⁶ ayetini bir delil olarak göstermiştir. Kadıẓâde bu ayete göre, İslam'ın kemâlinin Resûlullah zamanında vukû bulmadığını, öyle ki, Resûlullah'ın ahdi şeriflerinde geçen Arap diyarlarının çoğunun Hulefa-i raşidin zamanında feth olduğunu belirtmiştir. Bu durumu destelemek açısından Kadıẓâde, Hz. Ömer zamanında dine karşı olan nice şahanların tacının tahtının yerle bir edildiğini

¹⁸⁴ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 20b-21b.

¹⁸⁵ Kadıẓâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 12b-13a.

¹⁸⁶ *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), el-Fetih 48/28.

ve Hz. Ömer'den gelen her teklifi ne mukavele olursa canı dilden kabul ettiklerini ifade etmiştir. Bu sebeple Kadızâde, üç halifenin hilâfetinin İslam'ın kemâle ulaştığı dönemi kapsadığı düşüncesiyle Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilâfetlerinin hak olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.¹⁸⁷

Kadızâde üç halifenin hilâfetinin hak olduğuna bir başka delil olarak,

Kur'an'ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?¹⁸⁸

ayetini göstermektedir. Bu ayetin tefsiri için Zemahşerî'den yararlanılır ve ona göre ayette geçen âfâktaki ru'yet, bu dinin yeryüzünde yayılması; enfüslerdeki ru'yet ise, zayıf ve fakir olan Müslümanların çok zengin mallara ve mülklere sahip olmalarıdır. Kadızâde, Zemahşerî'nin bu yorumunu esas alarak bu ayetin Hz. Ömer zamanında gerçekleştiğini, o zamanda Müslümanların Kûfe'ye, Şam'a, Mısır'a hâkim olduklarını söylemiştir.¹⁸⁹

Kadızâde risalesinde, Hz. Ebû Bekir'in imâmetinin hak olduğuna dair çeşitli rivayetlere yer vermiştir. Kadızâde aktardığı bir rivayete göre, Resûlullah ölüm hastalığındayken imâmet için bedeni güç yetiremeyince, Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırmasını buyurmuş, Resûlullah'ın buyruğu yanlış anlaşılıp Hz. Ömer namaz kıldırmak için hitap edince, Resûlullah bunun üzerine, Hz. Ebû Bekir'in elinden imâmetin alınmasını Allah Tealâ'nın revâ görmeyeceğini söylemiştir. Kadızâde, bir başka rivayette, bir sahabenin Resûlullah'ın yanına gidip, “sizi bulamazsam kime gideyim” şeklindeki sorusu üzerine Resûlullah, “*beni bulamazsan, Ebû Bekir'e git, benden sonra halife odur*”¹⁹⁰ diye cevap verdiğini ve bunun Hz. Ebû Bekir'in imâmetinin hak olduğuna dair bir delil olduğunu söylemiştir.¹⁹¹

Bir başka delil olarak,

Hani peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu başkalarına aktarıp Allah da durumu peygambere açıklayınca peygamber bunun bir kısmını anlattı, bir

¹⁸⁷ Kadızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 13a.

¹⁸⁸ Fussilet 41/53.

¹⁸⁹ Kadızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 13b-14a.

¹⁹⁰ Hadise bu metinle ulaşamadı. Hz. Ebu Bekr'in halife olmak üzere ismini yazdırma rivayeti için bk. Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâil el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992) “el-Merdâ”, 16; Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdûlbaki (İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992) “Fedâilu's-Sahabe” 11.

¹⁹¹ Kadızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, No: T3529), 7b-8a.

kısımından vazgeçti. Eşine konuyu anlatınca o, “Bunu sana kim haber verdi? Diye sordu. “Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana bildirdi” diye cevap verdi.¹⁹² ayetini göstermiştir. Rivayete göre Resûlullah, hanımı Hz. Hafsa’ya bir sır verip, Hz. Hafsa da sırrı Hz. Âişe’ye anlatmıştır. Allah Teâla da Resûlullah’a Hz. Hafsa’nın sırrını ifşa ettiği haberini vermiştir. Kadızâde, tefsir alimlerinin bu konuda bahsi geçen sırrın “benden sonra Ebû Bekir halife olur” olduğunu bildirdiklerini söyler. Kadızâde tüm bu delillerin üç halifenin halifelğe birer delil olduğunu ve tüm bu deliller varken hûlefanın halifelğini inkâr etmenin dalâlet olduğunu söylemiştir.¹⁹³

Kadızâde bu meseleye, “*Yoksa Allah sizden cihad edenleri ve Allah’tan, peygamberlerinden ve müminlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan, kendi halinize bırakılacağını mı sandınız? Allah yapıp etiklerinizden haberdardır.*”¹⁹⁴ ayetini delil göstererek cevabını tasdiklemeye çalışmıştır. Kadızâde, bu ayeti esas alarak, Allah Teâla’nın münafıklar hakkında nice ayetler gönderip münafıklıklarını açıkladığına göre, halifeler küfre girmiş olsalardı onların da küfürlerini bildireceğini ifade etmiştir. Ayrıca Kadızâde tabiîn, tebeu’t-tabiîn, nice ulemâ, fazilet ve basiret sahiplerinin gelip büyük külli ve cüz’i emirleri beyanda ihtimam göstermiş ve üç halifenin menkıbelerinin hepsini tertip üzere kitaplarda hayırla yad ederek vermiş olmaları ve bu zamana kadar bu şekilde gelmiş olmasına rağmen, nasıl sonradan onlar hakkında nifak iddiası taşıyan bir söylemde bulunabilir şeklinde açıklamada bulunmuştur. Böylece Kadızâde, Şîa taifesini kastederek kendi ifadesiyle, ‘aşağılık’ bir taife tarafından bu iddianın uydurulduğunu, üç halifenin nifaktan uzak olduklarını beyan etmiştir.¹⁹⁵

2.3.1.1. Sakîfetü Benî Sâide Toplantısı ve Hz. Ebû Bekir’in Halife Seçilmesi

Kadızâde risalesinde yer verdiği hususlardan biri Resûlullah’ın vefatında gömülme işlemi olmadan ashabin halife seçme telaşına girmesidir.

Kadızâde, bir imamın gerekliliği Ehl-i Sünnet’e ve Mutezile’nin çoğunluğuna göre vacip olduğunu ve kendisinin de aynı kanaatte bulunduğunu aktarmıştır. Ayrıca

¹⁹² Et-Tahrîm 66/3.

¹⁹³ Kadızâde, *Menâkıbu’s-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, No: T3529), 14a.

¹⁹⁴ Et-Tevbe 9/16.

¹⁹⁵ Kadızâde, *Menâkıbu’s-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, No: T3529), 18b-19a.

Resûlullah'ın bu gerekliliği; sınırların belirlenmesi, kâfirlerle aradaki gediklerin kapatılması, cihat için orduların hazırlanması, İslam'ın izzetinin korunması, mutlak vacip olan şeylerin yerine getirilmesini emrederek bildirmiş olduğunu ifade etmiştir. Kadızâde, bir imamın varlığının sayılamayacak kadar faydalar getirdiğini ve sayılamayacak kadar da zararları defettiğini ve fayda getirecek, zararları defedecek her neyse onların da vacip olduğunu söylemiştir. Kadızâde imamın ölmesiyle birliğin bölündüğü, fesatlık ve fitnenin ortaya çıktığının görüldüğünü bu sebeple imam doğruluk ve istikamet üzere olmasa bile başa getirilmesi ve imamsız kalınmaması gerektiğini ifade ederek ashabın böyle önemli bir meseleyi geciktirmek istememesinin son derece tabii olduğunu anlatmaya çalışmıştır.¹⁹⁶

Kadızâde Ebû Bekir'e biat edildiğinde Allah'a hamd ederek onlara şöyle hitap ettiğini bildirdi:

Ey insanlar! Ben sizin valiniz oldum. Ben sizin en hayırlınız değilim. Eğer ben bir iyilik yaparsam bana yardım edin. Şayet bir hata yaparsam beni düzeltin. Dürüstlük bir emanettir. Yalan bir hıyanettir. Sizden zayıf olan kimse hakkını alıncaya kadar benim nezdimde güçlüdür. Sizden güçlü olan biriniz hakkını ondan alıncaya kadar benim nezdimde zayıftır. Sizden bir kimse Allah yolunca cihad eden kavmi bırakırsa Allah onu zillete uğratar. Bir toplumda ahlaksızlık yayıldığında Allah onlara belayı musallat eder. Allah ve Resûlune itaat ettiğim müddetçe bana itaat edin. Allah ve Resûlune isyan edersem siz bana itaat etmeyin.¹⁹⁷

Kadızâde'nin bahsettiği hususlardan biri de Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biat etme süreciydi.

Kadızâde, Hz. Âişe'den gelen bir rivayetle Hz. Fatıma'nın Medine ile Fedek'te fey olarak tahsis ettiği mallardan ve Hayber'in beşte birinden kalanlardan mirasını istediğini ancak Hz. Ebû Bekir'in "Resûlullah'ın sadakasından hiçbir şeyi Resûlullah zamanındaki halinden değiştiremem. Onun hakkında mutlaka Resûlullah ne yaptı ise onunla amel ederim," diyerek Hz. Fatıma'ya bir şey vermekten çekindiğini bildirdi. Hz. Fatıma da bu karşılıktan dolayı gücendiğini ve ölünceye kadar da onunla konuşmadığını vefat ettiği vakit kocası Hz. Ali onu geceleyin defnettiğini aktardı. Hz. Fatıma hayattayken Hz. Ali insanlardan itibar gördüğünü, O vefatıyla Hz. Ali'nin itibarını kaybettiğini ve Hz. Ebû Bekir'le barışarak ona biat etmek istediğini belirtti. Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'i evine davet etti. Hz. Ebû Bekir onun yanına gitti. Bunun

¹⁹⁶ Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 33b-34a.

¹⁹⁷ Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 35a.

üzerine Hz. Ali şehadet getirerek onun faziletini ve Allah'ın ona ihsanını bildiğini ve Allah'ın ona verdiği bir hayrı çok görmediklerini ifade etti. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir'in gözleri doldu ve "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah'ın yakınları benim için kendi yakınlarıma yardım etmemden daha iyidir. Benimle sizin aranızda şu mallar hususunda geçen ihtilafa gelince, Hiç şüphe yoktur ki ben bunlar hakkında hakta kusur etmiş değilim. Resûlullah'ın yaptığını gördüğüm bir şeyi yapmadan bırakmadım."¹⁹⁸ dedi. Bu konuşma akabinde Hz. Ebû Bekir öğle namazını kıldırıldı ve Hz. Ali minbere çıktı. Şehadet getirerek durumunu, biatta niçin geciktiğini, özrünü anlattı sonra istiğfar etti ve Hz. Ebû Bekir'in hakkını ta'zim eyledi. Bu yaptığına kendini sevkeden şeyin ne Hz. Ebû Bekir'i çekememezsizlik ne de Allah'ın Hz. Ebû Bekir'e verdiği fazileti inkâr olduğunu söyledi. Biatta gecikme nedeni olarak kendisinin bu işte bir nasibi olduğunu düşünmesi ve kendisine karşı bir istibdat gösterildiğini düşünmesi olduğunu belirtti. Hz. Ali'nin bu açıklamalarından sonra Müslümanlar sevindi ve Hz. Ali'ye artık daha yakın olduklarını bildirdi.¹⁹⁹

Kadıẓâde bu rivayete göre Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e Allah'tan gelen hiçbir iyiliğe heves etmediğini ve onun faziletini de inkâr etmediğini gösterdiğini bildirmiştir. Ayrıca Kadıẓâde, Râfizîlerin Hz. Ali'ye nisbet ettikleri şeylerden onun masum olduğunu da gösterdiğini söylemiştir. Bu hadiste açıkça Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'nın vefatına kadar biatını geciktirdiği ifade edilse de başka rivayetlerde biatın ilk anında olduğunun aktarıldığını ifade etmiştir. Vukû bulan bu miras meselesinden dolayı Hz. Ebû Bekir ile alakasını kestiğini ve Hz. Fatıma'nın vefatıyla ikinci defa ona biat ettiği şeklinde rivayetlerin de olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Hz. Fatıma'nın vefatına kadar biat etmediği şeklindeki naklin zayıf olduğuna dair rivayetlerin de olduğunu Kadıẓâde ifade etmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁸ Buhârî, "Kitâbu'l-Meğâzî", 40 (No. 256)

¹⁹⁹ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 38a.

²⁰⁰ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 37a-40a.

2.3.1.2. Hz. Peygamber'in Yerine Atama Yapıp Yapmaması

Kadıızâde'nin risalesinde açıkladığı bir husus da Resûlullah'ın kendisinden sonra imâmet için bir nass bırakıp bırakmadığı meselesi ve Şîa'nın “benden sonra halife sensin”, “mü'minlerin emiri olduğunu Ali'ye bildirin” gibi haberler hakkındadır. Kadıızâde, Resûlullah'ın kendisinden sonra bir halife bırakmadığı ve bu yönde bir nassın da bulunmadığını risalesinde çokça vurgulamaktadır.

Bu hususta Kadıızâde, Kırtas hadisesine dair rivayetlere çeşitli varyantlarıyla yer vermiştir. Kadıızâde, Resûlullah'ın hastalık zamanlarında, “*Bana Abdurrahman b. Ebû Bekir'i çağırın! Ebû Bekir için bir kitap yazayım ki benden sonra onun üzerinde ihtilafa düşmeyin*” şeklinde buyurduğunu ve bu buyruk üzerine Hz. Hafsa'nın imâmete Ebû Bekir'i mi tayin ettiniz, şeklindeki sorusuna Resûlullah'ın, “*ben onu öne geçirmedim, onu Allah öne geçirdi.*”²⁰¹ diye buyurduğunu ifade etmiştir.²⁰² Kadıızâde, diğer bir risalesinde Hz. Âişe'den rivayetle, Resûlullah'ın bir hokka ya da kemik ya da bir kırtas istediği, Hz. Ebû Bekir hakkında ihtilafa düşmemeleri için Hz. Ebû Bekir'e bir belge yazmak istediği ancak daha sonra Müslümanların Hz. Ebû Bekir hakkında ihtilafa düşmeyeceğini düşünüp yazmayı bıraktığı şeklindeki rivayete yer vermiştir. Kadıızâde, bu rivayet üzerine bazılarının Resûlullah'ın Hz. Ebû Bekir hakkında bir şey yazmasına Hz. Ömer'in engel olduğunu söylediklerini ancak bu rivayetin bu görüşü iptal ettiğini ve devamında Kırtas hadisesi hakkında: “Bilakis doğrusu, Resûlullah, Ebû Bekir'in hilâfeti üzerine bir nass, kitap yazmak istedi. Lakin aralarında münâkaşa olduğundan ya da hastalığı şiddetlendiğinden onu yazmaktan vazgeçti. Namazlarda onu halife seçtiği üzere o şekilde bıraktı” şeklinde bir beyanda bulunmuştur.²⁰³

Kadıızâde, Şîa'nın en önemli argümanlarından olan Gadir Hum olayından da risalesinde bahsetmiştir. Kadıızâde, Resûlullah'ın Gadir Hum denilen yerde konaklayıp

²⁰¹ Bu hadisin birebir aynısı olmasa da metnin bir kısmının farklı metin varyantına ulaşılmıştır. Bk. Ebû'l Hüseyin Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Sönmez Neşriyat A.Ş. Yayınları, 1983), “Kitabü Fedâilü-s' Sahâbe”, 44 (No. 11).

²⁰² Kadıızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, No: T3529), 6a-6b

²⁰³ Kadıızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 60a-60b.

söylediği, “*Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır*”²⁰⁴ buyruğunu çeşitli varyantlarıyla risalesinde yer verdikten sonra Şîa’nın bu hadisi Hz. Ali’nin hilâfetine açık bir nass olarak gördüğünü bildirmiştir. Şîa’nın bu iddiasına cevaben Kadızâde bir rivayetle, Resûlullah’ın bu hutbeyi irad etmesinin sebebini Büreyde’nin Yemen’den dönerken Hz. Ali’den bir konuda rahatsızlık duyması²⁰⁵ ve bu durumu Resûlullah’a gelip anlatması üzerine Resûlullah’ın böyle bir hutbeyi irad ettiği şeklinde bildirmiştir. Kadızâde Büreyde’nin, “*Ey Büreyde, Ali hakkında konuşma. Çünkü Ali bendendir. Ben de ondanım ve benden sonra sizin velinizdir.*”²⁰⁶ şeklinde aktardığını bildirmiştir. Ancak Kadızâde, Büreyde hakkında onun Şîî olduğunu bu sebeple onun rivayetini kendi akidesine göre aktarmış olabileceğini söylemiştir.²⁰⁷ Kadızâde bu hadisin en güçlü iddialarından olduğunu ancak şüphe içermeyen sahih bir hadis olduğunu da bildirmiştir. Öyle ki, Hz. Ali’nin hilâfeti karmaşa içerisinde olduğu zamanlarda bu hadisle şahitlik ettiklerini söylemiştir. Kadızâde, bu hadisin senedlerinin sahih ve hasen olduğunu, bu hadisi karalamaya çalışanlara ve Hz. Ali’nin Yemen’de olduğunu iddia ederek reddedenlere dikkat edilmesi gerektiğini o dönemde Hz. Ali’nin Yemen’den döndüğü ve Resûlullah’la olduğu hacca yetiştığının sabit olduğunu bildirmiştir. Kadızâde bu hadisi karalayanların hadis imamlarından bir grup olduğunu, bu hadisi reddederek Hz. Ali’ye düşmanlık yapmış olunacağını ifade etmiştir. Kadızâde bu hadisin sahih olduğunu söyledikten sonra hadiste geçen “Mevlâ” kelimesine onların verdiği anlamı kabul etmediğini onun manasının “yardımcı (destekleyici)” anlamında olduğunu söyleyerek Şîa’nın iddiasına cevap vermiştir.²⁰⁸

Ayrıca Kadızâde, halife seçiminde ensar bir emir sizden bir emir bizden dediklerinde, Hz. Ebû Bekir’in emirin Kureyş’ten olacağıyla ilgili hadisi delil

²⁰⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî ibn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, çev. Haydar Hatipoğlu, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982), 1/194-199.

²⁰⁵ Hz. Ali ile Büreyde b. Husayb arasında yaşanan anlaşmazlık hakkında detaylı bilgi için bk. Adem Varıcı, “İslam Tarihinde Bir Dönüm Noktası: “Ğadir-i Hum Olayı” ve “Hz. Ali’nin Velayeti” Konusunda Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *İslam Medeniyeti Dergisi*, 6/ 46 (2020) 51-67.

²⁰⁶ İmam el-Hafız Ebi Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim el-Nisâbüri, *el-Müstedrek Ale’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990), 3/119.

²⁰⁷ Detaylı bilgi için bk. Kadızâde, *Nasru’l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 80a-80b. Ancak Büreyde b. Husayb’ın Şîî olup olmadığı yönünde ihtilaf vardır. Detaylı bilgi için bk. Abdylle Orazsahedo, *Büreyde b. Husayb el-Eslemî* (Bursa, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2013), 64-78.

²⁰⁸ Kadızâde, *Nasru’l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 75b-80b.

gösterdiğini ve bunun üzerine imamların Kureys'ten olacağını kabul ettiklerini söyler. Kadızâde, o vakit Hz. Ali hakkında bir nass olmuş olsaydı ashab onu neden söylemedi diye okuyucuya sorarak Şîa'nın iddiasını eleştirmiştir. Kadızâde, Resûlullah'ın ne Hz. Ali ne de bir başkası için nass bırakmadığını risalelerinde çokça söylemiştir.²⁰⁹

Ayrıca Kadızâde, Resûlullah'ın bütün mükelleflikleri yerine getirmeyecek olsalar bile insanlara bildirdiğini, imâmet meselesi ile ilgili bir naklin olması için böyle bir tebliğin çokça olması ve nakledenlerin de çok olmasıyla şöhret kazanması gerektiğini ifade etmiştir. Şayet Resûlullah'tan böyle bir nakil olmuş olsaydı dinin en önemli meseleleri olan farzların nakledilmesi gibi nakledileceğini çünkü hem din hem de dünya işleriyle alakalı olduğundan işlerin en önemlilerinden biri olduğunu beyan etmiştir. Ne Hz. Ali için ne de bir başkası için bir nassın bulunmadığını, Hz. Ebû Bekir dışında biri halife olmuş olsaydı Resûlullah'ın onun için açık bir nass bırakarak vurgulayacağını ve bu nassın ümmetin işlerinden sapmaması için ümmete ulaşan meşhur bir nass olacağını söylemiştir. Ayrıca nakledilmesine gerekli sebepler bulunduğu halde nakledilmemesi böyle bir nassın olmadığına delalet ettiğini ve Resûlullah'ın emrini yerine getirmeyeceklerini bildiği için böyle bir nass bırakmadı düşüncesinin de batıl olduğunu ifade etmiştir. Kadızâde, Şîa'nın naklettiği “benden sonra halife sensin”, “mü'minlerin emiri olduğunu Ali'ye bildirin” gibi haberlerin iptal edilmesi gerektiğini bu gibi şöhret kazanmış haberlerin bir aslı olmadığını, onların naklettiklerinin ahad haberin derecesine bile ulaşamadığını hadisler hakkında araştırma yapan alimlerin bu rivayetleri nakledenlere ulaşamadıklarını, aynı şekilde birçok muhaddisin bu gibi nakilleri zayıf olarak saydıklarını bildirmiştir. Kadızâde, uzun yolculuklarla ömrünü buna adanmış hadis ilminde mahir olan muhaddislerin bu konuda nasıl bilgisiz kalabileceğini sormaktadır. Öyle ki onların bir hadisi bulmak için bütün çabalarını gösterdiklerini ve hadisi nakleden kimseden birebir almaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu hususta Şîa alimlerine de eleştiri getirerek onların rivayet ilmiyle uğraştıkları veya daha önce bir muhaddisle arkadaşlık kurdukları gibi bir durumun bilinmediğini söylemiştir. Kadızâde, “*senin bana olan yakınlığın Harun'un Musa ile olan yakınlığı gibidir*”, “*Kim benim mevlâm olursa Ali de onun mevlâsı olur*” gibi nakillerin ahad bir haber olduklarını bu rivayetlerin hiçbirinin nass

²⁰⁹ Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 82b-83a.

ve işaret olarak Hz. Ali'nin hilâfetine delalet etmediğini söylemiştir. Şayet Hz. Ali'nin hilâfetine delalet etmiş olsaydı, o zaman sahabenin hata üzere toplanmış olacağını ki bu durumun da batıl olduğunu, onların dalâlet üzere toplanmasının onların ismet niteliğine aykırı olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca ensardan veya muhacirden sadece birinin de böyle bir rivayeti yapmış olmasının da batıl olduğunu, şayet biri biliyor olsaydı Sakife günü hilâfet konusu konuşulduğu zamanda ya da dile getirmesi vacip olduğundan sakife gününden sonra da olsa bunu dile getirmiş olacağını belirtmiştir.²¹⁰

2.3.1.3. Dört Halifeden Birini Daha Çok Sevmek

Kadıẓâde'nin değindiği hususlardan biri de dört halifenin birini diğerinden daha fazla sevme meselesidir.

Bu hususta Kadıẓâde, İbnu'l-İrakî (ö. 826/1423)'ye sorulan bir sorudan hareketle sevginin hem dünya hem de dinî açıdan olabileceğini söylemiştir. Kişinin dinî açıdan fazilet sırasına göre kişiyi sevmesi ve bunun hem dil ile hem de kalben olması gerektiğini aksinin caiz olmadığını ifade etmiştir. Ancak dünya açısından bakıldığında ise kişinin Hz. Ali'nin neslinden olabileceği ya da başka bir sebep için Hz. Ali'yi diğer halifelerden daha çok sevebilmesinin mümkün olduğu şeklinde beyanda bulunmuştur.²¹¹

2.3.2. Sahabeyi Tekfir

Kadıẓâde'nin Şîa taifesini eleştirdiği hususlardan bir tanesi de Şîa'nın Resûlullah'ın ashabının Hz. Ali'nin halifeliğini gasp etti iddiası üzere Resûlullah'ın ashabına küfretmeleri, onları fâsık veya kâfir olarak nitelemeleridir.²¹²

²¹⁰ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 62b-66a.

²¹¹ Kadıẓâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 120b-121a.

²¹² Kadıẓâde risalesinin bir bölümünde ilk üç halifeye küfredenler hakkında şöyle bir ifadede bulunmuştur: “Bir dahi oldur ki, Hulefâ-i selâse inkâr edüp bu babda iki fırka olurlar. Birisi ki el'ân mevcut olan hazedir. El-iyâzu billah, asla imana gelmediler derler ve birisi eğerçi İslam'a gelmişler idi. Amma hilâfeti Murteza'ninkini gasp etmekle kâfir oldular derler ve bazı ashab-ı resûl Sıddık'a biat edüp, Ali'ye muhalefet eylediler deyü tefsîk belki tekfir ederler. Bazısını dahi Hazreti Ali ile muharebe eylediler deyü tekfir edüp küfrediler.” Detaylı bilgi için bk. Kadıẓâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 14b-15a.

Bu hususta Kadızâde, şayet hilâfet Ali'nin hakkı olsaydı ve ashab da Resûlullah'ın emrine muhalefet etseydi, bu durumda ashabın muhalefetten dolayı küfre girmiş olacağını, Şîa'nın iddiasına göre kâfir olmayacağını ifade etmiştir. Kâfir olunabilmesi için ancak haramı helal saymalarının gerekli olduğunu bildirmiştir. Ayrıca eğer muhalefetten dolayı kâfir olunsaydı, o taifenin kâfir olacağını, çünkü onların daha çok yönden muhalefet ettiklerini söylemiştir.²¹³ Ayrıca muhalefet etmekten dolayı kâfir olunmuş olsa, Kur'an'ı Kerim'den çeşitli ayetleri²¹⁴ delil göstererek, Allah'ın onlardan razı, onların da Allah'tan razı olduğunu, ashab-ı resûlün kâmil bir imana sahip olup, kâfir olmadıklarını Kur'an'ın bizlere haber verdiğini ifade ederek, bu durumda Şîa taifesinin ashabın kimini fâsık kimini kâfir ilan etmesiyle, ayetlere muhalefet etmiş olduklarını ve asıl onların kâfirin de kâfiri olduklarını söylemiştir.²¹⁵

Kadızâde, ashabın yüce vasıflarla nitelendiklerini onlardan şüphe duyulmayacağını, onların delilsiz haberi kabul edenlerin haberleriyle amel etmediklerini, genel olarak veya Şer'an öyle bir şeyin düşünülmesinin dine ihanet olduğunu söylemiştir. Şayet onlara güven söz konusu olmasaydı, Kuran'dan ve ahkamlardan Resûlullah'ın naklettiği şeylerin güvenilirliğinin kalkacağını ve usul ve fûru hususlarıyla beraber din işlerinde hiçbir şeyi kesin olarak bilemeyeceğimizi beyan etmiştir.²¹⁶

Ayrıca Kadızâde, Şîa'nın ashaba nispet ettiği şeylerin yalan olduğuna delil olarak bunları isnad edenlerin bilinen kimseler ve adalet sahibi olmadıklarını ifade etmiştir.²¹⁷

²¹³ Kadızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 15b.

²¹⁴ “İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıktan uzak bir ümmet yaptık” (el-Bakara 2/143). “Muhâcîrlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah honut olmuştur, onlar da O'dan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur.” (et-Tevbe 9/100). “O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o müminlerden Allah razı olmuştur, gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle de kendilerini ödüllendirmiştir.” (el-Fetih 48/18). “Ey İman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfü geniştir; O, her şeyi bilir.” (el-Maide 5/54). “Onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer şimdi onlar bu söylenenleri inkâr ederlerse muhakkak ki yerlerine, bunları inkâr etmeyecek bir topluluk getiririz.” el-En'am 6/89.

²¹⁵ Kadızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 15b.

²¹⁶ Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 66b-67a.

²¹⁷ Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 32b.

Kadıızâde, risalesinde sahabenin fazileti üzerinde çokça durmuş ve sahabenin faziletini sadece Kur'an ve hadisle tasdiklemekle yetinmemiştir. Şîa'nın masum kabul ettiği ehli beytin önde gelenlerinden ve sika bir Şîi olduğunu ifade ettiği ravilerden de sahabenin faziletine dair birçok rivayette bulunmuştur.²¹⁸

Ebû Bekir'in faziletine dair Kadıızâde, “*Malını Allah yolunda verip arınan takvâ ehli ise ondan (ateşten) uzak tutulur*”²¹⁹ ve “*Allah katında en değerli olanınız ondan en fazla sakınanınızdır*”²²⁰ şeklindeki ayetlerin Hz. Ebû Bekir hakkında olduğunu, fazilet ve hakikat sahibi büyüklerin ve tefsir alimlerinin bu konuda ittifak ettiğini ifade etmiştir. İlk ayetle Hz. Ebû Bekir'in bütün ashabın takvasından daha büyük olduğuna ve ikinci ayetle de takvasının Allah katında en yüksek olacağına Kur'an'ı Kerim'den bir delalet olduğunu, bu iki ayetin adil birer şahit olduğunu ve Sıddık'ın Habibullah'a yakın olup Allah katında Resûlullah'la beraber olacağını ifade etmiştir.²²¹ Kadıızâde Hz. Ömer'in faziletine dair rivayetlere de risalelerinde genişçe yer vermiş ve detaylıca açıklamaya çalışmıştır.²²²

Kadıızâde, Şîa'nın Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in ilmî mertebesini inkâr etmelerini eleştirmekte ve bu hususta risalelerinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in ilmî mertebeleri hakkında genişçe rivayetlere ve açıklamalara yer vermektedir.²²³

Kadıızâde, bu taife hakkında aktardığı bir rivayette, Yahudilere, “sizin halkınızdan en hayırlı olanı kimdir?” diye sorulduğunda, “Musa'nın ashabıdır,” şeklinde cevap verildiğini, Hristiyanlara aynı soru sorulduğunda, “İsa'nın havarileri,” söylediklerini, ancak bu taifeye “sizin halkınızdan en kötüsü kimdir” diye sorulduğunda ise, “Muhammed'in ashabıdır” diye cevap verdiklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine Kadıızâde, şeytan ile bu taifenin karşılaştırmasının yapıldığı bir açıklamayı belirterek, şeytanın insanları gizli bir şekilde saptırdığı ve onların kalplerine vesvese verdiğini ancak öldüklerinde onları bıraktığını ve ölen kimselere bakmadığını söylemiştir. Bu taifeye gelince onların açık bir şekilde vesvese verdiğini

²¹⁸ Detaylı bilgi için bk. Kadıızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 96b-107a.

²¹⁹ El-Leyl 92/17.

²²⁰ El-Hucurât 49/13.

²²¹ Kadıızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 5a-5b.

²²² Detaylı bilgi için bk. Kadıızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 177b-205a.

²²³ Kadıızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 161b-204a.

Hak ile batılı sulandırarak şiddetli bir şekilde dalâlete sürüklediğini ve onların bir şeyi isteyip elde edemedikleri durumda ise insan ölse bile ona lanet edip sövdüklerini söyleyerek bu taifenin şeytandan daha çok münafık ve daha çok dalâlete sürüklediğini ifade etmiştir.²²⁴ Başka bir risalesinde, Bir Kızılbaş kâfirini öldürmenin diğer yetmiş kâfiri öldürmekten daha sevap olduğunu söylemiştir.²²⁵

Kadızâde, risalesinde sahabeye küfreden biri hakkındaki rivayete Şeyhü'l-İslam el-Taki es-Subkî'nin aktarımıyla şöyle yer vermiştir:

Ben 755 yılında 16 Cemaziyelevvel pazartesi gününün öğle vaktinde Emevi Camiindeyim. Onlar camide öğle namazını kılıyorlardı. Namaz kılmayıp Müslümanların saflarını yaran ve şöyle deyip duran bir kişi bana getirildi. Muhammed'in ailesine zulmedene Allah lanet etsin diyordu ve o bunu tekrar ediyordu. Bunun üzerine ona kim olduğunu sordum. Ebû Bekir dedi. Ben de Ebû Bekir Sıddık mı dedim. O da Ebû Bekir Sıddık, Ömer, Osman, Yezid, Muaviye dedi. Bunun üzerine onun hapse atılmasını emrettim. Onun boynuna zincir vuruldu. Sonra Kadı el-Malikî onu alıp dövdü. O ise ısrar ediyordu ve falan kimsenin Allah'ın düşmanı diye sözüne ekledi. Yanında iki şahitle şahitlik etti ve o Ebû Bekir'in hak üzere ölmediğini, Fatıma'ya miras hususunda zulmettiğini yani Nebi sellahualeyhi vesellem üzerine yalan söyleyerek Fatıma'ya mirasından vermediğini söylüyordu. Kadı el-Malikî onu söz konusu pazartesi ve o günü izleyen çarşamba günü dövmeyi sürdürdü. O ise bunda ısrar ediyordu. Sonra perşembe günü onu adliyyeye götürdüler. Onun söylediklerine şahitlik ettiler. O da söylediklerini inkâr etmedi. Ona her sorulduğunda o şöyle dedi: ben demiş olsam Allah onu kesinlikle bilir.” Defalarca aynı soruyu ona tekrar ettiler. O ise aynı cevabı veriyordu. Ta'zir cezası gelince hiçbir şey yapmadı. Sonra ona, tövbe et, denildi. Bunun üzerine o, ben günahlarımdan tövbe ettim, dedi. Tövbe etmesi ondan defalarca istendi. O ise cevabına hiçbir şey eklemedi. Bunun üzerine onun tövbesinin kabul edilmeyeceğine ve bir kâfir olduğuna karar verildi. Kadı naibi onun öldürülmesine hükmetti. Bunun üzerine o öldürüldü.²²⁶

Kadızâde, es-Subkî'nin anlattığı olayı aktardıktan sonra, bu hadisedeki kişiyi ölüme götüren küfrün Allah'ı veya gönderileni inkâr olduğunu söylemiştir. Öldürülen kimsenin Allah'a, resûle, ehl-i beyte ve sahabenin çoğuna inanan bir mü'min olduğunu düşünüp nasıl küfre düştü diye sorulması durumunda, tekfir etmenin şer'i bir hüküm olduğunu ifade etmiştir. Sayılan şeyleri bir fiil veya bir sözle inkâr etmek olduğunu ve Şârî' onun küfre düştüğüne hükmettiğini söylemiştir. Bu durumun tam bir inkarcılık gibi gözükme de inkâr olduğunu ve bu mesele hakkında delillerin en güzelinin bu olduğunu bildirmiştir.²²⁷

²²⁴ Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 19b-20a.

²²⁵ Kadızâde, *Mesâil-i Ehl-i Sünne ve'l Cemaat* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 5570), 150a-151b.

²²⁶ Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 85b-86b.

²²⁷ Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 87a.

2.3.2.1. Efdaliyyet

Kadıızâde'nin eleştirdiği diğer bir husus ise Şîa'nın Hz. Ali'nin ilk üç halifeden daha efdal olduğu iddiasıdır. Bu iddiayı eleştirmekte ve üstünlük sıralamasının sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklinde olduğunu risalesinde çeşitli nakillerle açıklamaya çalışmaktadır.²²⁸

Bu hususta Kadıızâde, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın fazilet sırasına dair Muhammed el-Hanefiyye'den de bir nakilde bulunmuştur. Muhammed el-Hanefiyye, babasına Resûlullah'ın ashabından en hayırlısı kimdir diye sorduğunda sırasıyla Ebû Bekir, Ömer ve Osman cevabını verdiğini ve babasının kendisi için sadece “*Ben Müslümanlardan bir adamım*” şeklinde ifade ettiğini rivayet etmiştir. Kadıızâde bir başka rivayet olarak, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkında söylediği, onların evvelinden ve ahirinden olan cennet ehlinin pirlerinin seyyidleridir, şeklindeki rivayetine de yer vermiştir.²²⁹

2.3.2.2. Hz. Âişe'ye Karşı Tutum

Kadıızâde, Şîa'nın tekfirini gerektiren mevzulardan birinin de Hz. Âişe'ye karşı iftira atmaları olduğunu belirtir. Kadıızâde bu meseleye önce Hz. Âişe'nin faziletinden bahsederek başlar ve ardından Şîa'nın bu konuda neden küfre girdiğini açıklar.

Kadıızâde, ashabin Resûlullah'a bir hediye vermek istediklerinde Resûlullah'ın Hz. Âişe'ye bağlılığını ve sevgisini bildiklerinden onun hanesindeyken verdiklerini ve Resûlullah'ın, “Âişe'nin diğer kadınlar üzerine fazileti, tirit yemeğinin diğer yemekler üzerine olan fazileti gibidir”²³⁰ şeklindeki hadisi de naklederek Hz. Âişe'nin faziletini beyan etmeye çalışmıştır.²³¹

Kadıızâde, Keşşaf sahibinin Nur suresinin tefsirinde ifk hadisesinde Hz. Âişe'nin masum olduğuna dair on sekiz ayetin nazil olduğunu ve her bir ayette Allah

²²⁸ Kadıızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 107b; Kadıızâde, *Mebhas-ı İman* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5570), 295b.

²²⁹ Kadıızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 7b-8b.

²³⁰ Buhârî, “Fadâilu Ashâbi'n-Nebî”, 32 (No.110).

²³¹ Kadıızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, T3529), 17a.

Tealâ'nın Hz. Âişe'yi bundan tenzih edip, izzetini koruduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. Kadızâde, Hz. Âişe'nin masumiyeti hakkında bu kadar ayet inmişken bu taifenin Hz. Âişe'ye iftira attıklarını ve bu on sekiz ayeti inkâr ederek kâfir olduklarını beyan etmiştir.²³² Kadızâde, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Âişe'nin faziletine dair Allah Tealâ'nın ayetlerinin olmasına rağmen, bu taifenin onları kâfir olarak itham etmelerini imanlarından bir cüz saydıklarını ve bundan sevap umduklarını söylemiştir. Onların küfrünün öyle bir mertebeye vardığını ki, üç halifenin imana gelmesi gerektiğine inandıklarını ve dolayısıyla da onların şiddetli bir küfürle kâfir olduklarını ifade etmiştir.²³³

2.4. Tarihi Konularda Eleştirileri

2.4.1. Hz. Fatıma, Zülfikar ve Düldül'ün Bir Elmadan Yaratıldığı Meselesi

Kadızâde'nin risalesinde eleştirdiği hususlardan biri de Hz. Fatıma, Zülfikar ve Düldül'ün bir elmadan yaratıldığına dair itikadlarıdır. Bu itikadın batıl olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Zülfikar kılıcına mucizevi bir özellik katılmasını eleştirmiştir. Onun sıradan bir kılıç olduğunu, etraf beylerinden birinden armağan geldiğini bildirmiştir. Hz. Ali'nin Hayber fethi evvelinde kılıcı taşa vurduğunda ikiye ayrıldığının vâki olduğunu bildirmiştir. Ancak vurdukça uzadığı gibi bir şeyin vâki olmadığını, böyle bir şeye itikad etmenin hata olduğunu ifade etmiştir. Kadızâde, Düldül'ün de uyuz bir katır olduğunu söylemiştir. İskenderiye beyinden bir hibe-i mübareke ile armağan geldiğini bildirmiştir. Resûlullah hayatta iken pazarlığa onunla girilip, istihdam olunduğu ve üç günlük yolu bir günde alırdı diye itikad etmenin hata olduğunu böyle bir şeyin vukû bulmadığını belirtmiştir. Ayrıca Resûlullah'ın mucizelerinden daha büyük bir keramet olamayacağını söylemiştir.²³⁴

²³² Kadızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 125a.

²³³ Kadızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, T3529), 17b.

²³⁴ Kadızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 23b-24a.

2.4.2. Şah İsmail'in Nesebi Meselesi

Kadıızâde, Şah İsmail'in nesep iddiası meselesinden de bahsetmiştir. Risalelerinde dalâlet ehlinin başı olarak gördüğü ve mülhîd, kâfir, zındık ve şakî olarak zikrettiği Şah İsmail'in Resûlullah'ın soyuna dayanmadığını, Hz. Fatıma'nın neslinden gelmediğini aktarmıştır. Buna dayanak olarak, onların kötü fiil ve hallerinin Resûlullah'ın ailesi ile onlar arasında bir alaka olmayacağına delalet ettiğini söylemiştir. Ayrıca sikâ olarak nitelediği kimselerden rivayet olunduğunu ve Şah İsmail'in Kerbela'da şehit olan İmam Abdullah Hüseyin es-Said, İmam Ali b. Musa er-Razi ve diğer mübarek mekanları ziyaret ettiği ve oradaki hizmetkârları Resûlullah'ın soy ağacı içerisine kendisini de dahil etmeleri için zorladığını ifade etmiştir. Bu sebeple soy ağacına onu dahil etmek istemeyenleri öldürttüğünü, az bir grubun ölmekten kurtulmak için ona itaat edip emrini yerine getirdiklerini ve onu soy ağacı içerisine dahil ettiklerini beyan etmiştir. Ancak Kadıızâde, dikkat edilmelidir ki, nesep alimlerinin Şah İsmail'i çocuğu olmayan kimselere nispet ettiklerini, gerçeği öğrenmek isteyeninin onun nesebine bakarsa bunu göreceğini belirtmiştir.²³⁵

Kadıızâde, Şah İsmail'in nesebinin doğru olduğunu varsaysak bile, kâfir olduğundan katlinin vacip olduğunu, Peygamber soyundan geldiği için kurtulacak olunsaydı, Hz. Nuh'un oğlunun kurtulacağını söylemiştir. Öyle ki, Hz. Nuh, oğlunun kurtulması için dua ettiğinde Allah Teala'nın; “*Ey Nuh! O senin ailenden değildir, çünkü onun yaptığı iyi olmayan bir iştir.*”²³⁶ şeklinde buyurduğunu ve Hz. Nuh'un oğlunun küfründen dolayı diğerleriyle beraber boğulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Kadıızâde, Peygamber neslinden olması fayda vermiş olsaydı, isyankâr kâfirlerin ilk insan olması hasebiyle Hz. Adem'in soyundan geldiği için onların da hem dünyada hem de ahirette azaptan kurtulmaları gerektiğini söyleyerek, mü'min olmadıkça Peygamber soyundan olmanın bir önemi olmadığını da bildirmiştir.²³⁷

²³⁵ Kadıızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 10b-11a.

²³⁶ Hûd 11/46.

²³⁷ Kadıızâde, *Menâkıbu's-Sahâbe* (Türkçe Yazmalar, T3529), 24b-25a; Kadıızâde, *Nasru'l-Ashâb* (Afyon Gedik Paşa, 03 Gedik 17180), 11b.

3. SONUÇ

Şah İsmail'in 16. asrın başlarından itibaren Anadolu'da yoğunlaşan Şiîliği yayma politikaları, Sünnî Türkmen boylarının bu politikalardan etkilenecek İran'a geçişlerine ve maddi imkanlarını da Şah İsmail ve taraftarları için seferber etmelerine neden olmuştu. Bu durumun Osmanlı'nın devlet bütünlüğünü tehdit etmesi üzerine askerî tedbirlere başvurulmuştu. Bunun yanında alimler de ilmî çalışmalarla Anadolu insanını Şîa'ya karşı bilinçlendirmek adına eserler telif etmeye başlamıştı.

Ulemâdan başta Sarıgörez Nureddin Efendi olmak üzere, Kemalpaşazâde, Ebussuûd Efendi, İbn Hacer el-Heytemî, eş-Şîrvânî, Aziz Mahmud Hüdâî, Yenişehirli Abdullah Efendi gibi birçok alim Şîa üzerine eserler kaleme almıştır. Eserleri incelendiğinde söz konusu alimlerin siyasetle iç içe olan Şiîliği Osmanlı devleti ve Sünnî Anadolu halkı için hem siyasî hem de dinî açıdan büyük bir tehdit unsuru olarak gördükleri söylenebilmektedir. Bundan dolayı risalelerinde Şîa ve Kızılbaşlara karşı keskin ve net bir çizgide beyanlarda bulunmuşlar ve hatta onları mürted, kâfir olarak nitelemişlerdir.

Şîa üzerine eser kaleme alan alimlerden biri de 16. yüzyılda yaşamış Ayasofya vaizi Kadızâde Mehmed Efendi'dir. Kadızâde kendinden önceki alimler gibi Şîa ve Kızılbaş halka karşı net ifadelerle eleştirilerde bulunmuştur. Kadızâde'nin eserleri tahlil edildiğinde Şîa'nın hilâfete dair düşünceleri, sahabeyi tekfir etmeleri, Hz. Ali'nin ve Resûlullah'ın takiyye yaptığı iddiaları, Hz. Âişe'ye karşı iddia ve iftiraları, Allah'ın hulûl ettiğine ve Cebrail'in tebliğde hata ettiğine dair inançları, Cuma namazı, cemaatle namaz ve cihat gibi birtakım ibadetleri haram kabul etmeleri ve Mut'a nikahı gibi birtakım işleri helal kabul etmelerini sert bir dille eleştirmiş ve onları tekfir etmiştir.

Kadızâde'yi Şîa'yı eleştiriye ve tekfire götüren temel iki sebep görülmektedir:

Birincisi; Şîa'nın arkasındaki Safevî Devleti'nin Osmanlı'nın devlet bütünlüğüne bir tehdit oluşturmasıdır. Kadızâde'nin yaşadığı dönem incelendiğinde kendisinden önce ve kendi döneminde sınır boylarında devam eden bir Safevî-Osmanlı mücadelesinin yanında Anadolu'da da Şîa ve Kızılbaş halka dayanan birtakım isyanların varlığının söz konusu olduğu görülmektedir. Haliyle Kadızâde'nin Ehl-i Sünnet'in hâmisî olarak gördüğü Osmanlı'nın devlet nizâmına Şîa'nın bir tehdit

oluşturmasının Kadızâde üzerindeki etkisi eserlerinde hissedilmektedir. Öyle ki, her iki risalesinin başında Osmanlı Sultanlarının Şîa üzerine düzenledikleri seferlerden övgüyle bahsetmiş ve bu seferlerin yeterli olmadığını da birçok kez ifade etmiştir.

İkincisi; İslam görünümü altında Şîa'nın İslam'ın temel, değişmez esaslarını zedeleyecek bir akideyi savunuyor olmasıdır. Bu, Kadızâde için en önemli esası oluşturmaktadır. Öyle ki Şîa'yı tekfir etmesinin ve Şîa üzerine eser telifinde bulunmasının temel nedeni bu görülmektedir.

Kadızâde'nin ilgili eserlerinde dönemin Osmanlı-Safevî ilişkilerinin etkileri yadsınamaz. Ancak yine de risaleleri incelendiğinde objektif olmamakla birlikte insaflı bir bakışla telif ettiği düşüncesi bizde yer edinmiştir. Öyle ki risaleleri telif etmesindeki amacı Şîa propagandalarını Sünnî Anadolu insanının itikadına karşı bir tehdit olarak görmesinden dolayı insanları Şîa'ya karşı bilinçlendirmeye çalışmaktır. Bu noktada kendinden önceki alimlerin Şîa hakkındaki görüşlerinden etkilendiği ve destek mahiyetinde onlardan atıfta bulunduğu da görülmüştür.

Kadızâde'nin ve kendisinden önceki alimlerin Osmanlı Devleti'nin dış politikası ile ortak çabada bulunduğunu söylemek mümkündür. Şîa'nın Anadolu'da uyguladığı yayılmacı politika kendi değerlerini paylaşma olarak değil, insan devşirerek devletin hizmetine sunacak şekilde bir politika olduğunu görmek gerekir. Dolayısıyla kendi halinde ve inançlarını kendi içinde yaşayan Şîilerin çok fazla gündem olmadığını, siyasî bir erk ve tehdit oluşturduğu zaman Osmanlı alimlerinin aktif veya proaktif tedbirler aldığını görüyoruz.

Çalışmada 15. ve 17. yüzyıl arasında cereyan eden Şîî-Sünnî çatışmalarına karşı bu yüzyıl aralığında yaşamış Kadızâde Mehmed Efendi özelinde Osmanlı ulemâsının Şîa'ya yaklaşımı ele alınmıştır. Görüldü ki, her biri Şîa'yı tekfir etme yoluna gitmiştir. Ancak 16. yüzyıldan sonra propagandaların azalması, siyasî olarak da Osmanlı'nın İran ile sulh yoluna gitmesi neticesinde Şîîliği eleştirme amaçlı çalışmaların görece olarak azaldığını söylemek mümkündür. Araştırmacılar için sonraki yüzyıllarda Osmanlı ulemâsının Şîa'ya yaklaşımının seyri çalışılabilecek bir konudur. Ayrıca bu çalışmanın nihayetinde modern dönemde olduğu gibi din-devlet ilişkilerinin, din-kültür, din-siyaset ilişkilerinin birbiriyle irtibatlı olduğunu o dönem için de bir örnek olarak söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akçadağ, Göknur. “16.Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı’nda Eşkiyalık Hareketleri: Malatya Sancağı Örneği,” *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3 (Mart 2012), 51.
- Akgündüz, Ahmed. “Ebussuûd Efendi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 10/365-371 İstanbul, TDV Yayınları, 1994.
- Akpınar, Muhammed Raşit. *Kâdızâdeliler ve Sivâsiler Arasındaki Fikhî Tartışmalar* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Akyüz, Ali “Abdürrezzâk es-San’ânî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 1/298-299 İstanbul, TDV Yayınları, 1988.
- Aruçi, Muhammed “es-Savaidü’l-Muhrika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 36/188 İstanbul, TDV Yayınları, 2009.
- Aslan, Ali. *el-Ahkâmü’-d-dîniyye Adlı Eserin Tahkiki* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Ateş, Nilüfer. Erzurumlu Kadızâde Efendi’nin Vasiyetnâmesine Tahlili Bir Bakış, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2, (2007): 309-326.
- Aydar, Hidayet (ed.) Sahn-ı Semân’dan Darülfünûn’a Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)- XVII.Yüzyıl. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- Baz, İbrahim. “Kadızâdeliler-Sivasiler Tartışması” *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni* ed. Bayram Ali Çetinkaya 8/763 İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- Baz, İbrahim. *Kadızâdeliler Sivasiler Tartışması*, Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl el-, *Sahih-i Buhârî ve Tercümesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu 16 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl el- *Sahihu’l-Buhârî*, nşr. Bedreddin Çetiner. 7 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1992.
- Bulut, Halil İbrahim. “Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemânın Rolü: Kemal Paşazâde Örneği”. *Dini Araştırmalar*, 7/21 (Haziran 2005), 179-195.
- Bulut, Halil İbrahim. *İslam Mezhepler Tarihi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

- Bursalı Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, haz. A.Fikri Yavuz ve İsmail Özer. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Büyükkeçeci, Betül. *Kadızâde İlmi Efendi'nin "İtmâmü'l-Merâm Min Nazmi'l-Kelâm" Adlı Eserinin Tahlil-Çeviri ve Değerlendirilmesi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Çavuşoğlu, Semiramis. "Kadızâdeliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 24/100 Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Çelebi, Kâtip. *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı. 5 Cilt İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- Çelebi, Kâtip. *Fezleke*, nşr. Zeynep Aycibin. 2 Cilt İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.
- Çelebi, Kâtip. *Mizânü'l-Hakk Fî İhtiyâri'l-Ehakk*. çev. Orhan Şaik Gökyay İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021.
- Çiftçi, Fethullah. *Kadızâde Mehmed Efendi Mebhas-ı İmân (Dil İncelemesi- Tenkitli Metin-Dizin)* Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, 2019
- Dalkıran, Sayın. *İbn Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1997.
- Dalkıran, Sayın. "Risale-i Ebussuûd". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 25 (2004), 67-101.
- Dalkıran, Sayın. "Rafizîlerle İlgili Ebussuûd Efendi'ye Nisbet Edilen Bir Risale'ye Tahlili Bakış". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 25 (2004), 161-179.
- Dalkıran, Sayın. *Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şi'î Akîdesine Tenkitleri*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2.Basım, 2017.
- Deniz, Sebahat. "Kadızâde Mehmed İlmi'nin Sultan IV. Murad için Yazdığı Manzum Duânâmesi", *Divân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1 (2008), 9-40.
- Doğmuş, Lokman. *Türkiye'de XVII. Yüzyıldaki Dinî Çatışmalara Sosyolojik Bir Bakış (Kadızâdeliler ve Sivasîler)* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Doğmuş, Lokman. *Kadızâdeliler Hareketi* İstanbul: Ekin Yayınları, 2021.
- Dindar, Bilal. "Bedreddin Sîmâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 5/331-334 İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Durmuş, Ali. *Kadızâde Mehmed Efendi'nin Bilinmeyen Risalesi Risâle-i Müdâfa'a Işığında Hayatı ve İlmi Kişiliği* 8/1 (Haziran 2020), 337.

- Durmuş, Ali. *Osmanlı'da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Durmuş, Ali. “Şeyhulislam Abdullah Efendi'nin Bilinmeyen Eseri “Ehl-i Sünnet ve Kızılbaş Farketmek Beyanı Risalesi ve İtikadî Görüşleri” *Cumhuriyet 5.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, (2021), 195.
- Durmuş, Ali. *Kadızâdeliler Hareketi* İstanbul: Ketebe Yayınları, 1.Basım, 2021.
- Ekinci, Mustafa. *Şah İsmail ve İnanç Dünyası* İstanbul: Beyan Yayınları, 2010.
- Emecen, Feridun. “Osmanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/487-496. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Emecen, Feridun. “Şah Kulu Baba Tekeli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/284-286. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ergin, Refik. *İslam Düşüncesinde Zahir-Batın Ayrımı Açısından Kadızâdeliler Örneği* Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007.
- Erkan, Ümit. *Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 1.Basım, 2020.
- Gökçek, Mehmet Fatih. *Behcetî Seyyid İbrahim Efendi”Tarih-i Sülâle-i Köprülü”(Transkripsiyon ve Tahlil)* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik* İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 2.Basım, 1983.
- Gündoğdu, Cengiz. “XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsîler-Kadı-Zâdeliler Mücadelesi,” *İLAM Araştırma Dergisi*, 3/1 (1998), 47-48.
- Gündoğdu, Cengiz. “SİVÂSÎ, Abdülmecîd” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 37/286-287 Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Güven, Mustafa Salim. “Aziz Mahmud Hüdâî'nin Mektupları Üzerine Bir Değerlendirme,” *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/105 (Haziran 2012), 112-113.
- Gündüz, Tufan. “Safevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 35/451-457 İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Hakyemez, Cemil. *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şîî İttifakı*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 10 Cilt İstanbul: MedyaOfset, t.y.

- Heytemî, İbn Hacer el. *Yakıcı Yıldırımlar*, çev. Hasib Seven, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1990.
- Hizmetli, Sabri. “Mezhepler Tarihi Yönünden Kemal Paşazade’nin Görüşleri”, *Şeyhulislâm İbn Kemâl Sempozyumu*. haz. Hayri Bolay vd. 123-135. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Hüdâî, Aziz Mahmud. *Tezâkir-i Hüdâî*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, 2572), 89b-92a.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, çev. Haydar Hatipoğlu, 12 Cilt İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982
- İlgürel, Mücteba. “I. Ahmed,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 2/30-33 İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- İlgürel, Mücteba. “Celâlî İsyanları” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 7/252-257 İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İlgürel, Mücteba. “Kalender Şah,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 24/249 İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- İmam Suyûtî, *el-Câmiu’s Sağîr*, çev. Prof. Dr. Seyit Avcı 3 Cilt Konya: Serhat Kitabevi, 2016.
- İpşirli, Mehmet. “Abdullah Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 1/100-101 İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- İpşirli, Mehmet. “Sarıgörez Nûreddin Efendi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/151-152. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Kadıızâde, *Nasru’l-Ashâb ve’l-Ahbâb ve Kahru’l-Kilâb es-Sebâb fî Reddi’r-Ravâfid*. Ankara: Ankara Milli Kütüphane, Afyon Gedik Ahmed Paşa İl Halk Kütüphanesi, 03 Gedik 17180, 2b-204a.
- Kadıızâde, *Menâkıbu’s-Sahâbe ve Mesâlibu’r-Ravâfiz*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Yazma Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, T3529, 1b-26a.
- Kadıızâde, *Mebhas-ı İman*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5570, 233b-346a.
- Kadıızâde, *Mesâil-i Ehl-i Sünnet ve’l-Cemâat*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 5570, 148b-233a.
- Kandemir, M. Yaşar. “Hubbâb b. Münzir,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 18/264 İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Karaca, Songül. *Kadızzâde Mehmed Efendi, Manzûme-i Akâid* (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlüklü Dizin) Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Kallek, Cengiz. İbn Hacer el-Heytemî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 19/531-534 İstanbul, TDV Yayınları, 1999.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimu Mûsânnifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, 8 Cilt. Beyrut: Mektebü'l-Müsennâ, 1957.
- Koca, Ferhad. Osmanlılar Dönemi Fıkıh-Tasavvuf ilişkisi: Fakırlar ve Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, (2002), 106-107.
- Koyuncu, Nuran. *Osmanlı Devleti'nde Şîa*, Konya: Çizgi Kitapevi, 2014.
- Kubbealtı lügatı, (Erişim 30.03.2022) <http://lugatim.com/s/C%C3%9CL%C3%9BS%C4%B0YE>
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.
- Kurt, Yaşar. “Nimetullah Nahçuvânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/132-133 İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Murphey, Rhoads. “Kastrişîrin Antlaşması” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 24/575 İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahihu Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki 3 Cilt. İstanbul, Çağrı Yayınları, 2.Basım, 1992.
- Nahçuvânî, Nimetullah. *Risale fi tekfir-i Kızılbaş*, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Murad Molla Koleksiyonu, 1829, 54a-56a.
- Nîsâbü'rî, İmam el-Hafız Ebi Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim el- *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn* thk. Mustafa Abdülkadir Ata. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “XVII'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (prütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: “Kadızzâdeliler Hareketi,” *Türk Kültürü Araştırmaları*, 17-21/1-2 (1979-1983), 214.
- Orazsahedo, Abdyllo. *Büreyde b. Husayb el-Eslemî* Bursa, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Örs, Derya (ed.). *Zeyl-i Şakâ'ik* İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.

- Özkan, Mehmet. Osmanlı'da İlmihal Geleneği: Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1635) ve "Risâle-i Kadızâde" Adlı Çalışması, ", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 37/27 (Nisan 2016), 559.
- Öztuna, Yılmaz *Büyük Osmanlı Tarihi*. 10 Cilt. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994.
- Öz, Mustafa. "Râfîzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 34/396 İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Öz, Mustafa. "Şîa," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 39/111 İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Söylemez, Faruk. "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/17 (Aralık 2004), 71-90.
- Suluoğlu, Muhammed Hanefi. *Kadızâde Mehmed Arif Efendi Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları*, 2015.
- Sunkurî, el-Hac Hasan b. Ömer. *Elsine-i Nasda Kızılbaş Dimekle Maruf Taiife-i Rezilenin Hezeyanlarını mübeyyen bir risale-i müstakiledir*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, 261, 89-94.
- Şahin, İlhan vd. "Amasya Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 3/4-5 İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şirvanî, Hüseyin b. Abdullah. *Risale fi tekfiri Fırkati Kızılbaş ve beyani dalaletihim* İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Reisülküttap Koleksiyonu, no:1206 vr: 105b-158b.
- Tansel, Selahaddin. Yavuz Sultan Selim, Ankara: *Milli Eğitim Basımevi*, 1969.
- Terzioğlu, Derin. "Bir Tercüme ve Bir İntihal Vakası: Ya da İbn Teymiyye'nin Siyâset'-ş-Şer'iyye'sini Osmanlıcaya Kimler Nasıl Aktardı", *Journal Of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 31/2 (2007), 266.
- Turan, Şerafettin. "Kemalpaşazâde," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/238-240. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Büyük Osmanlı Tarihi," 3 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Basım, t.y.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Karesi Meşahiri*. Balıkesir: Karesi Vilayeti Matbaası, 1923.
- Ürekli, Bayram. "Dördüncü Murad Devrine Dair Kadızâde'nin Bir Manzumesi", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 11, (1997), 277-300.
- Üzüm, İlyas. "Kızılbaş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 25/546-557. Ankara: TDV Yayınları, 2002

- Varıcı, Adem. “İslam Tarihinde Bir Dönüm Noktası: “Ğadir-i Hum Olayı” ve “Hz.Ali’nin Velayeti” Konusunda Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *İslam Medeniyeti Dergisi*, 6/46 (2020) 51-67.
- Varlık, Mustafa Çetin. “Çaldıran Savaşı,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 8/193-195 İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. Aziz Mahmud Hüdâî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 4/338-340 İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yılmaz, Hüseyin. “İran’dan Sünnî Kaçışı ve Osmanlı Devleti’nde Safevî Karşıtı Propagandanın Yaygınlaşması: Hüseyin b. Abdullah el-Şîrvânî’nin Mesîyanîk Çağrısı” *Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası İstanbul’un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, ed. Ömer Mahir Alper, Müstakim Arıcı 300. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2015.
- Wensinck, Arent Jan. *Concordance Et Indices De La Tradition Musulmane*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1988.